

*Oi kerro
vaeltajan taru, Runotar!
Sen aloittaa
voit mistä mielit vain.*

JUMALTEN AIKA

DAME ROSE MACAULAY herätti kiintymykseni raunioihin. Omistan kirjani hänen muistolleen

Lainauksia HOMEROKSELTA

Johdantorunot: GEORGE CHAPMAN

Kuvien selitykset: JOHN LINDSAY OPIE

148 syväpainokuvaa

WERNER SÖDERSTRÖM OSAKEYHTIÖ

JUMALTEN AIKA

ROLOFF BENY

VALOKUVAAJA ODYSSEUKSEN JÄLJILLÄ

Suunnittelu ja taitto: Roloff Beny

© *Thames and Hudson Ltd 1962*

Lainaukset Homerokselta suomentanut Otto Manninen.

George Chapmanin laatimat johdantorunot Mikko Kälpi,

alkulauseen ja kuvien selitykset Raimo Wikstedt.

Syväpainokuvat painanut Ets Braun et Cie, Mulhouse, Ranska,

tekstiosat Werner Söderström Osakeyhtiön kirjapaino, Porvoo.

Sisällys

Alkulause	13
Välimerenmaiden kartta	16—17
Osa I Jumalten kokous — Athenen neuvot <i>Kuvat 5-11</i>	21
Osa II Telemakhos ja jumalatar <i>Kuvat 12-18</i>	35
Osa III Telemakhos Nestorin luona Pyloksessa <i>Kuvat 19-25</i>	49
Osa IV Telemakhos Menelaoksen luona Spartassa <i>Kuvat 26-33</i>	63
Osa V Jumalten kokous — Odysseus ja Kalypso <i>Kuvat 34-40</i>	77
Osa VI Odysseus ja faiakialaisprinsessa <i>Kuvat 41-47</i>	91
Osa VII Odysseus faiakialaisten vieraana <i>Kuvat 48-56</i>	105
Osa VIII Odysseus aloittaa tarinansa kertomisen — lootoksensyöjät, kykloopit <i>Kuvat 57-64</i>	119
Osa IX Tarina jatkuu — Aiolos, laistrygonit, Kirke <i>Kuvat 65-71</i>	133

Osa X	Tarina jatkuu — Manalassa käynti <i>Kuvat 72-82</i>	147
Osa XI	Tarina jatkuu — seireenit, Skylla ja Kharybdis, Helioksen karjat <i>Kuvat 83-89</i>	165
Osa XII	Odyссеuksen paluu Ithaken saarelle <i>Kuvat 90-104</i>	179
Osa XIII	Telemakhoksen paluu Ithaken saarelle <i>Kuvat 105-112</i>	201
Osa XIV	Odyссеus tunnetaan — kosijoiden tuho <i>Kuvat 113-120</i>	215
Osa XV	Sovinto <i>Kuvat 121-132</i>	229
KUVIEN SELITYKSET <i>laatinut John Lindsay Opie</i>		249

Alkulause

Kaikkialla Kreikassa ja sen saarilla, kreikkalaisessa Vähässä-Aasiassa ja Italiassa kohoavat raunioituneet temppelit . . . Ne ovat kärsineet ilmaston vaihteluista, niiden loistavat värit ovat kuluneet pois, pylväistä puolet lojuu lähistöllä maassa. Niitä ovat ahdistelleet vuosisadat, vihollisjoukot, varkaat ja maanjäristykset, mutta yhä ne seisovat paikoillaan lakastuneessa kauneudessaan yrttien ja kallioiden ja luoksepääsemättömien erämaiden keskellä. Aikaa uhmaten, historiassamme vertaansa vailla olevan kulttuurin vertauskuvina, raunioituneet temppelit ovat saavuttaneet ainutlaatuisen herkän yleistyksen.

ROSE MACAULAY, *Pleasure of Ruins*

Jo VÄLIMERI VAATII paljon rakastajaltaan, mutta se lumooa kuin madame de Pompadour, taitava rakastajatar, tarjoamalla ulkonaista muotoa ja julkisivua jokaisen maun mukaan. Rakastuminen Kreikkaan on sen sijaan kohtalokasta ja sitovaa — se on elinikäinen kuin avioliittosopimus.

Rakkauteni alkoi vuonna 1948, jolloin kärsimättömänä lähdin Kreikkaan, vaikka sisällissota yhä pirstoi ja hävitti maata. Tällä ensimmäisellä merimatkallani minua ei vielä kiinnostanut kiertomatka Euroopassa, mielenkiintoni kohdistui ainoastaan pieneen sokkeloiseen maapalaan ja muutamiin saariin, sillä siellä seisoivat ne temppelit, patsaat ja oliivipuut, jotka olivat kiehtoneet mieltäni jo varhaisessa lapsuudessani läntisen Kanadan lumisilla preerioilla.

Viisikuukautiseen oleskeluun sisältyivät kaikki riutuvan romantikon kaipaamat ainekset: matkustin yksin, sodan läheisyyden vuoksi ei ollut vielä turisteja, laajalla rannikkoalueella ja syrjäisillä saarilla kulkija saattoi majoittua vain vieraanvaraisten kreikkalaisten koteihin; hehkuvia päiviä, tyyniä öitä, pilvetöntä sinistä taivasta ja fyysinen palaaminen spartalaisiin oloihin, mikä ensi kertaa tuntui panevan henkiset arvot oikeaan perspektiiviin. Halusin esitellä nuorekasta löytöäni muillekin, ja niin syntyi ensimmäinen kirjani, yksityisesti painettu uhkayritys nimeltä *An Aegean Note-Book*. Otan vapauden lainata tähän osan sen esipuheesta, jonka on kirjoittanut kuuluisa arkeologi, Ateenan Agoran kaivaustöiden johtaja, Dr Homer A. Thompson.

Ensimmäisen Kreikan-matkan innoittamat hengentuotteet ovat aina olleet tarkastelun arvoisia. Sekä maasentu että väestö ovat luonteeltaan niin omalaatuisia, että ne tekevät voimakkaan vaikutuksen kohen tahansa kävijään, jolla itsellään on persoonallisuutta. Tällainen Kreikan-kävijä voi viedä kotiinsa kipinän, jolla hän sytyttää muidenkin mielessä innostuksen tulen. Kreikassa oleskelun sytyttämä liekki teki

Stuartista ja Cockerellistä kreikkalaisuuden elpymisen profeettoja arkkitehtuurin alalla, sen ansiosta Byron kykeni nostattamaan maanmiehensä taistelemaan pienen kaukaisen maan vapauden puolesta, se innosti Isadora Duncania kohti täydellisyyttä tanssitaiteessa.

Roloff Beny saapui Kreikkaan virkeänä kesällä 1948. Maata lähestyessään hänellä oli ennakkotietoja vain sen verran, että ne kävivät jonkinlaisesta suosituskirjeestä. Siksi siitä, mitä hän Kreikasta kirjoittaa, kuvastuu uuden tuttavuuden koko rikkaus. Siinä on havaittavissa vaikutus, jonka hyvin vanha maailma on tehnyt hyvin nuoresta maasta saapuneeseen vieraaseen; havaitsemme vain sisämaan tasankoja tunteneen henkilön hämmästyksen hänen kohdatessaan vuoret ja kaikkialla Kreikassa läsnä olevan meren; huomaamme myös järkevän anglosaksisen mielenlaadun ja Kreikan maaseudun asukkaan kärsimättömästi uteliaan ja täysin ujostelemattoman luonteen välillä vallitsevan vastakohtaisuuden.

Ensimmäisen unohtumattoman tapaamisen jälkeen rakastettuni sai minut täysin valtoihinsa, ja Välimeri kokonaisuutena täytti seuraavat kymmenen vuottani. Tämän pitkäaikaisen työn tuloksena oli kokoelma valokuvia ja esseitä, jotka julkaistiin nimellä *The Thrones of Earth and Heaven*.

Halusin palata ensimmäisen lumoojattareni luokse, mutta intoani varjosti pelko: pelkäsin illuusion särkyvän niin pitkän poissaolon jälkeen. Sitä paitsi mielessäni väikkyi kysymys: Saataisivatko turistitulvat ja kiihtyvä modernisaatio tukahduttaa tuon rakastettavan kansan vilpittömän ystävällisyyden? Siksi päätin karttaa tuttuja seutuja ja suuria keskuksia ja tulla maahan pohjoisesta päin. Noustuani maihin Hegumenitsassa lähdin ajamaan kohti Joanninan bysanttilaista järvikaupunkia. Sen jälkeen ylitin Pindos-vuoriston — tämä matkaosuus oli sekä pelottava ja vaarallinen että huumaaavan kaunis — seurailin niin läheltä kuin mahdollista Albanian, Jugoslavian ja Bulgarian rajaa kunnes lopulta saavuin Aleksandrupoliin kaupunkiin lähelle Turkkiä. Tämä ensimmäinen kuukausi kaukaisessa, tuntemattomassa pohjoisessa sekä toinen kuukausi, joka kului matkatessani Thessalonikasta alaspäin ohii siellä täällä kimmeltelevien saarien, opettivat minulle paljon uutta ja valmistivat minua tapaamaan tutumpia seutuja, kuten Peloponnesoksen, Kykladit ja tietenkin Ateenan. Antaakseni jonkinlaisen käsityksen siitä lumoavasta ensivaikutelmasta, joka tästä kaupungista on jäänyt mieleeni, uskaltaudun lainaamaan *An Aegean Note-Book* -teokseni johdantoa:

Kuutamoyö on aina merkkitapaus. Akropoliin Propylaiaan johtavat portit olivat auki, ja minä voin kiivetä ylös korallirinteitä ja kadota ajattomana nykyhetkeen. Aalto aallolta jännitys laukeaa, ja saapuessani huipulle tunnen olevani lammen keskustassa, täydellisessä liikkumattomuudessa, jota eivät lammen laitojen väreilyt häiritse. Univalaistuksessa vaeltuen saatan katsella merta ja noita tarujen saaria, taikka voin luijottaa yökön yli pimeän Albanian rajan, Adrian meren yli Venetsiaan tai Dolomittien läpi Pariisiin saakka, ja tuntee itseni iloiseksi vaihdettunani sen bulvardien ja bistrojen säiräalloisen huuman tähän sielun ja ruumiin tasapainoiseen synteysiin.

Minua odotti vielä Ateenakin voimakkaampi lumous. Hetkeä ennen päivän sarastusta tunsin irtautuvani ajasta, olin vapaa kylpemään avaruudessa, missä ei tarvits pelätä nauuta kuin lähtien sirpaleita. Alhaalla puutarhassa varjat syleilivät karmosiininpunaista kiinnarrusua, ja mimoosa lähetti yöhön ambrantuoksuisia aaltoja. Nojaten kyynärpäikini katselin ulos ikkunasta yöhön ja merelle, ja siinä kelluivat onnelliset saaret: ensin Aigina, sitten Serifos, Paros, Naksos, Ios ja Santorini, ja jo niiden nimien kaiku alkaa huumata niin kuin seirgenien laulu Odysseusta.

Lokakuussa 1961 alkoi Samothraken saarella Homeroksen maailma, jossa olin niin kauan liikkunut, lopultakin vaatia muotoa ja ilmaisua. Erikoisesti näin tapahtui seisoessani vastapäätä Fengarin vuorta, jonka huipuilta Poseidon tarinan mukaan katseli Troijan taisteluja. Edessäni lepäsi Odysseuksen itäinen lähtöpiste, ja kauan sitten olin kohdannut hänen matkojensa länsirajan, Gibraltarin salmen luona kohoavan Atlas-vuoren.

Vaikka olin ottanut jo suunnattoman määrän valokuvia, en vielä ollut purjehtinut noiden surun merien poikki varhaiskevällä. Sen nautinnon olin säästänyt viimeiseksi. Nyt aika oli tullut: palasin takaisin seuraavan vuoden helmikuussa ja lähdin innokkaasti kohti Joonian meren saaria, juuri keksimäni päähenkilön, Odysseuksen, kuningaskuntaa. Odysseuksen matkasuunnitelma vaikutti suuresti minun matkasuunnitelmaani.

Tarkoitukseni ei ollut kuitenkaan olla ehdottoman kuuliainen arkeologisessa sen paremmin kuin maantieteellisessäkään mielessä; en myöskään ollut suunnitellut kuvitettua opasta tai käsikirjaa. Aioin pikemminkin tehdä kuvasarjan, joka pohjautuisi *Odysseian* kohtauksiin ja sen sankarin seikkailuihin. Olen hämmästykseni huomannut, että vain harvat ihmiset ovat kouluvuosiensa jälkeen uudelleen tutustuneet tähän runoelmaan. Tämä kirja saattaisi ehkä olla kannustin, jonka ansiosta tarina uudelleen heräisi henkiin. Ehkä kirjani lukija myös havaitsisi yllättyen, niin kuin minäkin, että jumalat yhä ovat läsnä ja että ihmeellinen luonto loihtii uudelleen esiin aidon tunnelman. Nojatuolimatkailejoille ja niille, joilla jo on ollut onni käydä näillä paikoilla ja jotka ovat nähneet tähän valitut maisemat, toivon teokseni muodostuvan jälleennakemisten matkaksi.

Palautettaessa mieliin *Odysseian* kohtauksia on hyödyllistä muistaa, että nykyisiä Joonian meren saaria vastaavaa saariryhmää hallitsivat Troijan sotaa edeltäneenä aikana lukuisat ylhäiset suvut. Johtavan suvun päämies oli Ithakan Laertes, joka oli luopunut kuninkuudesta ennen Troijaa vastaan tehtyä sotaretkeä poikansa Odysseuksen hyväksi (latinaksi nimi kuuluu Ulisses). Odysseus oli tuon historiallisen taistelun jatkuessa poissa kotoa kymmenen vuoden ajan, ja hänen vaimonsa Penelopeia, naapurikuninkaan tytär, ja heidän nuori poikansa Telemakhos oli uskottu älykkään mutta saamattoman Mentorin hoiviin. Mentor ei toiminut sijaishallitsijana eikä vanha kuningas Laerteskaan noussut uudelleen valtaistuimelle. Tästä johtui, että lukuisat jalosukuiset miehet, jotka olivat asettuneet asumaan palatsiin, tuntuivat loputtomasti jaksavan kosiskella Penelopeiaa. Muista kuninkaista saatiin vähitellen tietää, olivatko he jääneet henkiin vai saaneet surmansa, mutta Ithakan hallitsija oli salaperäisesti kadonnut. Monien muiden kuningaskuntien Troijan sodassa taistelleet päämiehet palasivat kansansa johtoon, tai sitten heille kävi kuten Agamemnonille, joka selviytyi sodasta hengissä, mutta joutui heti kotiin palattuaan halpamaisen salamurhan uhriksi.

Saamme tietää, että Odysseus on suututtanut Poseidon-jumalan, kaikkivaltiaan Zeuksen veljen, ja että hänet on rangaistukseksi ajettu kymmenen vuoden maanpakoon. Tarina alkaa siitä hetkestä, jolloin jumalat Poseidonia lukuun ottamatta ovat kokoontuneet tutkimaan uudelleen kuolevaisen suosikkinsa kohtaloa. Meille onneksi sankarimme kuitenkin jo oli ehtinyt elää melkein loppuun saakka nuo muistuin merkityn historian jännittävimmät ja romanttisimmat kymmenen vuotta ja ilmeisesti hän oli myös nauttinut niistä. Näiden vuosien aikana Odysseus oli kohdannut heikumallisia haltijattaria, tuhoisia lumoavaäänisiä naisia, kahlehdittuja tuulia, ihmisryöjiä ja jumalaisia velhoja. Ennen kaikkea hän oli saanut kokea hurmaavimman jumalattaren rakkautta — taistelevan Athenen, joka moneen kertaan oli valmis heittä-

RANSKA

ESPANJA

GIBALTARIA
SALMI

PEREJIL

MAROKKO

TUNISIA

DJERBA

Ghadames

Sabratha

Tripoli

Akraga

Syrakusa

SISILIA

Palermo

VIOLIAN
SAARET

SEIREENIEN
SAARET

Cumae

Napoli

Abatoni

Rooma

Bommarzo

ITALIA

KORSIKA

ARGENTARIO

SARDINIA

Paisto

MUSTA MERI

MAKEDONIA

TURKKI

ÄLIMERI

EGYPTI

LIBYA

PUNAINEN MERI

maan pois aseensa, keihään ja kulven, liittyäkseen sankarimme seuraan hänen oppaakseen paimenpoikana, sisaren haamuna tai rakastavana naisena, siis toverina joka tilanteessa.

Jumalten joukko seuraa Olympoksella tätä Odysseuksen kymmenen vuotta viivästynyttä kotiinpaluuta. Kuolemattomat kinastelevat korkeuksissaan, mutta laskeutuvat valepuvuissa ottamaan osaa sankarin vaiheisiin. Kun nykyaikana seuraamme näiden moninaisten seikkailujen matkareittiä samoilla aalloilla, samanlaisten myrskyjen läpi sekä nousemme samoilte rannoille, huumautuu mielikuvituksemme helposti varsinkin siksi, että olemme fyysisesti tavoittaneet näiden ikimuistoisten seikkailujen tapahtumapaikat. Kuinka elävästi jumalat tuntuvatkaan haluavan huvitella ihmistahdon kustannuksella. Joskus tuloksetta, joskus voittoisasti he pettävät luonnonvoimia, jotka ovat sekä lumoavia että hengenvaarallisia.

Vaikka kuljinkin voimakkaalla Opelilla sen sijaan että olisin käyttänyt Odysseuksen aikaisia hevosajopelejä ja purjehdin höyrylaivalla tai moottorikäyttöisellä kaikilla mieluummin kuin lautalla tai soudetulla aluksella, tunsin kuitenkin yhä edelleen hallitsevien jumalten vallan — kun tie muuttui melkein huomaamattomiksi pyöränjäljiksi, joita veitsenterävät kivilohkareet maalauksellisesti reunustivat, tai kun lokakuinen meri säälimättömästi riepotti meidät avoimelle kannelle yhdentoista tunnin ajaksi.

Niiden kymmenen vuoden aikana, jotka olin viettänyt Välimeren alueella ennen toista paluutani Kreikkaan, olin tietenkin ottanut kuvia *Odysseiaan* liittyvistä paikoista tietämättä lainkaan, mikä osuus näillä valokuvilla olisi silloin vielä muotoutumattomassa suunnitelmassani. Koska nyt olin tehnyt päätökseni, olin ensi kertaa tutustunut myös homeerisiin probleemeihin. Ja miten monimutkaisia ne olivatkaan! Kreikkalaisten vaikutus suuntautui länttä kohti vasta kahdeksannen vuosisadan puolivälin jälkeen eKr., ja seuraavalla vuosisadalla tapahtui jatkuvasti maastamuuttoa Sisiliaan, Italian eteläosaan (Magna Graecia) ja niiden ympäristöön. *Ilias* heijastaa Idän vaikutusta, kun taas *Odysseia*ssa kuvastuvat uudet läntiset seudut. Kuolemattomat sukupolvet ovat saaneet päähänsä lähteä seuraamaan Odysseusta tämän sokkeloisella kotimatalla Troijasta Ithakaan, mutta yritys toisensa perään on surkeasti epäonnistunut. Vieläkään ei ole olemassa täydellistä maantieteellistä tai arkeologista yksimielisyyttä edes *Odysseian* tärkeimpien tapahtumapaikkojen, Troijan ja Ithakan sijainnista. Kirken Ogygia-saaren paikka ei myöskään ole selvillä, mutta mieleni tekisi sijoittaa se jonnekin lähelle Gibraltaria (Perejilin saari), koska Kirke oli Atlas-titaanin tytär. Nämä problemit kyllä kiihottavat uteliaisuutta, mutta jätän ne kuitenkin homeerisen kansanperinteen tutkijoille, jotka ensimmäisinä huomaavat, että matkakuvaukseni ei ole historiallis-mytologisen *Odysseian* tarkka jäljennös. Kuvakokoelma on monien matkojeni satoa, jota jälkeenpäin olen järjestellyt Roomassa sijaitsevassa studiossani herättääkseni eloon pikemminkin mielikuvituksellisen kuin täsmällisen persoonallisen näkemyksen, jonka innoittajina olivat olleet Chapman's Homer ja monet myöhemmät Homeroksen teosten käännökset. Niille raunioille, jotka ovat peräisin *Odysseian* tapahtumaa varhaisemmalta tai myöhäisemmältä kaudelta, on annettu yhtä suuri merkitys kuin aidoille homeerisille tapahtumapaikoille, koska ne usein valokuvaajan silmissä lähinnä vastasivat kuviteltua eepoksen kohtausta. Siinä määrin kuin taitavat arkeologit ovat sitovasti osoittaneet aitoja tapahtumapaikkoja, ja mikäli löydöt ovat olleet kyllin valokuvauksellisia, kuten Mykeenessä ja Tirynsissä, olen tietenkin kuvannut niitä.

Toisaalta Ithome-vuoren todella loistavat neljänneltä vuosisadalta peräisin olevat linnoitukset Arkadian laitamilla toivat elävästi mieleen Menelaoksen kartanon, vaikka ne olivatkin

melko kaukana hänen kotiseudustaan Spartasta. Nestorin palatsin paikka lähellä Pylostia oli hiljattain määritelty, mutta toistaiseksi vain palatsin muureja oli kaivettu esiin kylliksi todella jännittävää valokuvatutkielmaa varten (kuvat 20 ja 21). Minulla oli onni mukani, sillä kun myöhemmin kävin uudestaan samalla paikalla, näitä kauniita muureja ympäröivät kauttaaltaan piikkilankaesteet, jotka tekivät kelvollisen kuvan saamisen mahdottomaksi. Saadakseni aikaan mielikuvan Odysseuksen palatsista XXII laulun veristä loppukohtausta edeltäneen siivouksen aikana ja sen jälkeen, olen kuvissa 124 ja 125 säälittä katkonut Bassain Apollonin-temppelin pylväskäytävää, koska ainuttakaan mykeeneläistä palatsia ei ole jäänyt kuvattavaksi, ja polveutuuhan helleeninen temppeli mykeeneläisestä megaronista. Ihmeellisesti säilynyt Tirynsin kyklooppikäytävä vaikutti suggestiivisemmalta kuin mikään muu valitsemistani tapahtumapaikoista. Se ei tosin ole lähellä ainoatakaan oletetuista kyklooppien saarista, mutta se on peräisin tarkalleen oikealta aikakaudelta ja sitä on muinaisina aikoina käytetty lammassuojana. Kivet hohtavat. Lampaiden turkit ovat hanganneet niiden pinnan sileäksi. Siniharmaaseen marmoriin hakattu matala luola (kuva 127) on todellinen Panin pyhäkkö Thasossaarella, ja sen sisäseinässä on yhä näkyvissä tätä jumalaa esittävä syvennysskuva. Jotkut mukaan otetut kuvanveistokset vaikuttavat ehkä asiaankuulumattomilta, mutta minun mielestäni ne olivat runollisesti oikeita. II osassa käytän esimerkiksi Artemiin marmoripatsasta kuvaamaan Telemakhosta, joka 'uksest' ulkosi sorjana kuin joku kuoloton aivan'. Niin ikään käytän kautta kirjan teatterikuvia kokousten merkityksessä. Tuttu Epidauroksen teatteri (kuva 8) on uudistettu ottamalla sen parhaiten säilyneestä osasta peilikuva. Kysymyksessä ei ole väärennysyritys, koska näin syntyy symmetrinen kuva, joka esittää jumalten taivaallista kokousta, ja halusin sitä paitsi kuvan keskelle erikoislaatuisten valotehosteen — jos siristätte silmiänne, muodostuu valkoiselle etualalle kuvitellun ruukun tai alttarin hahmo. Kuvassa 15 suurenmoisen ja harvoin valokuvattu Dodonan teatteri, jossa puut seisovat kuin esiintyjät näyttämöllä, tuo mieleeni sen maallisen kosijoiden kokouksen, jonka Telemakhos kutsui koolle.

Athenen pronssipatsas, jota on käytetty päällyksessä ja kaikkialla kirjassa, missä tämä jumalatar on haluttu loihtia esiin, oli hiljattain saatettu päivänvaloon ja se on kaikista kuvanveistajien meille jättämistä inhimillisistä muistomerkeistä liikuttavimpia. Sen esteettinen vaikutus minuun on yhtä voimakas kuin Delfoin pronssisen ajomiehen, joka päättää kirjan ja joka on väikkynyt mielessäni varhaisimmista kouluajoistani lähtien. Ylväs Athene makasi elottomana hiekkasäkkien päällä säkkikankainen peite yllään, mutta kun kamerani nykyaikainen klikshaus rikkoi vuosisatoja kestäneen hiljaisuuden, hän huokaisi kevyesti ja puhui (kuva 97). Innostuin kuvittelemaan, että jumalatar oli tullut uudelleen meitä tapaamaan vain somistaakseen tätä kirjaa ja ihmetteli yhä, eikö sittenkin olisi ollut turvallisempaa pysytellä edelleen kätöksä maan alla, poissa kaikenlaisten atomirajähdyksen sulattavien säteiden ulottuvilta.

Homeroksen vaikutus ja lumous ei lainkaan näytä olevan vähenemään päin. Vuonna 1953 julkaistiin saksan, englannin, italian, ranskan, hollannin, kreikan, flaamin, latinan, unkarin, portugalil, venäjän ja espanjan kielellä 35 teosta ja 43 artikkelia, jotka jotenkin koskettelivat Homerosta. Tähän määrään ei ole otettu mukaan uusia painoksia eikä käännoiksiä.

Iliian ja *Odysseian* kuvausten kohde, Troijan sota, on sijoitettu vuoden 1200 vaiheille eKr. Yleisesti ollaan sitä mieltä, että meidän tuntemassamme muodossa nämä eeppiset runoelmat palautuvat vuosien 750 ja 650 eKr. väliselle ajalle, ja Homeros ilmestyy Länsi-Euroopan historian näyttämölle ensimmäisenä runoilijana, joka on merkinnyt muistiin näitä

kreikkalaisia jumalaistaruja. Monet Homeroksen runoelmiin sisältyvistä taruista ovat esikreikkalaisia ja niitä on alunperin vain laulettu ja lausuttu. Kreikan kieltä on puhuttu vuodesta 2000 eKr. lähtien ja kirjoitettu vasta sen jälkeen kun foinikialaiset aakkoset olivat tulleet käyttöön vuoden 1400 paikkeilla eKr. Homeroksen osuus näiden eeposten luomisessa oli se, että hän saattoi järjestykseen omana aikanaan tunnetun maailman, joka ulottui meidän aikamme Hellaan yli Mustan meren rannoille ja nykyiseen Turkkiin, Etelä-Italiaan, Sisilian itäosiin, Ranskan etelärannikolle sekä Pohjois-Afrikan rannoille saakka.

Finleyn mukaan kului yli tuhat vuotta, ennen kuin kreikkalaiset saivat oman nimen, ja nykyisinkin heillä yhä on kaksi nimeä — he ovat helleenejä ja heidän maansa on Hellas, kun taas Kreikka on alkujaan roomalaisten antama nimitys, joka on otettu käyttöön yleisesti Euroopassa. Muinaisina aikoina heitä kutsuttiin joonialaisiksi — Vanhan Testamentin *jaavani-laiset* — mutta Homeroksen aikoihin heistä käytettiin yleisimmin nimitystä *akhaijit*.

Omaksuttuaan foinikialaisen kirjaimiston kreikkalaiset voivat ensi kertaa tallettaa tietojaan kirjallisesti — saviruukkuun tai veistettyyn kiveen — ja *Ilias* (joka aloittaa Kreikan historiankirjoituksen) ja *Odyssia* saatettiin kirjalliseen muotoon. Kun Egypti oli kreikkalaisten hallinnassa Aleksanteri Suuren ajoista lähtien (3. vuosisadalta eKr.) noin tuhannen vuoden ajan, kreikan kieli oli virallinen kirjakieli Niilin alueella. Siellä runoelmat kirjoitettiin papyrukselle, ja nuo käsikirjoitukset, jotka kestivät ajan turmelevan vaikutuksen, edelsivät lähteinämmme olevia keskiaikaisia tekstejä ja täydentävät niitä. *Odyssian* perinteellinen jako 24 lauluun perustuu aleksandrialaisien Homeroksen tutkijoiden mielivaltaiseen järjestelyyn; luultavasti on järjestetty laulu jokaista kreikan kielen aakkosta kohti. Olen ottanut vapauden laatia uudelleen 24 laulua 15 osaksi, koska loppupuolella monien laulujen rajat on vedetty keskelle kohtausta ja koska ensisijaisesti pyrin, kuten sanottu, loihtimaan esiin kuvia ja tapahtumapaikkoja.

Niistä teoksista, joihin on nojauduttu selityksiä sommiteltaessa, on erikoisesti mainittava seuraavat: D. S. Robertson, *Greek and Roman Architecture*; D. W. Lawrence, *Greek Architecture*; W. B. Dinsmoor, *The Architecture of Ancient Greece*; Robert Graves, *The Greek Myths*; W. K. C. Guthrie, *The Greeks and Their Gods*; Carl Kerényi, *The Gods of Greeks*; M. I. Finley, *The World of Odysseus*. Näiden korvaamattomien lähdeteosten lisäksi on tietenkin käytetty apuna lukuisia muita julkaisuja, kuten museoiden luetteloita ja kaivauksista julkaistuja virallisia tiedonantoja.

Rooma 1962

ROLOFF BENY

LAULUJEN JOHDANTORUNOT on laatinut George Chapman vv. 1614—1616 ilmestynneeseen englanninkieliseen Homeros-käännökseensä, joka nykyisin tunnetaan nimellä Chapman's Homer.

Osa I

Kokous jumalilla on:
pois Odysseus Kalypson
pauloista miten saataisiin.
Käy Ithakeen, niin päätettiin
nyt Pallas Telekmakhon luo.
Vaan ensin jäsenilleen suo
hän Menteen muodon (kuningas
on, tafolaisten valtias
mies kaukaisen Leukadian).
Telemakholle neuvovan
suo sanan: isä urhea
jo etsi, Spartaan taivalla
luo Menelaon. Paljasti
itsensä taivasneidoksi
ja lähti. Sitten pidot on
tuon kosijoitten joukkion.

I

... liidellen liki kuohuja, kuin kalalokki.

V, 51

5

*Kansat, kaupungit monet nähdä hän sai, tavat oppi,
sai tuta tuskaa mont' ulapoilla, kun eest' oman hengen
taisteli, maalleen matkaamaan koki kumppanit auttaa.*

I, 3-5

6

*Pilviennostaja Zeus näin vastasi hälle ja lausui:
'Lapseni, voi mikä nyt sana kirposi kielesi päältä?
Saattaisinko ma unhottaa jumalaisen Odysseun,
viisain maan asujoista jok' on . . .
Mutta Poseidon, maan sylisaartaja, hänt' yhä vainoo.'*

I, 63-66, 68

7

*Vaan tähyellyt suott' ei maan järisyttäjä suuri;
hänkin hämmästyin näet katseli taistoa tuimaa,
huipull' istuissaan Samothraken metsävän saaren;
sinnepä aalloist' astuen hän näki kukkulat Idan,
myös Priamon näki kaupungin ja akhaijien laivat.*

ILIAS XIII, 10-14

8

*. . . muut jumalatpa
luona Olympon Zeun, katon korkean all' oli koolla.*

I, 26-27

Hällepä vastasi näin taas päilyväsilmiä Athene: . . .

*'Hermes lähteköhön, jumal-airut, tappaja Argon,
saareen Ogygian, kave kuulkoon suortuvakauno
viestin vitkaelutta, mi päätöksemme on vahva,
maalleen kestävämieli jo saapuva ett' on Odysseus.'*

1, 80, 84-87

10

*Saareen taas Ithaken menen itse ja sankarin poikaa
yllytän, rohkaisen minä mieleen uskaliaampaan . . .*

*Taattoa tietelemään panen — matkan määränä Sparta,
myös Pylos hietava — kuullakseen, joko saapuvan kuuluis,
itsekin saadakseen seass' ihmisien jalon maineen.*

1, 88-89, 93-95

11

*Voi toki, ihmiset nuo jumaloita ne kuink' yhä syyttää!
Meitä he soimaavat tuhon tuojiks, itse kun tuskaa
hankkivat itselleen yli salliman ilkiötoillään.*

1, 32-34

Osa II

Kosijat koolle kutsumaan
käy Telemakhos, talostaan
pois káskee heidät: sitten saa
hän laivan, monta soutajaa
Athenelta. Kun eväät on
tuo Eurykleia verraton
myös varannut, niin nostetaan
jo purje tuuleen suotuisaan.

II

*jäi ovensuulle hän miessalin tuon ison, jyhkeäseinän,
kasvot kaunoiseen, utuhienoon verhosi huntuun,
kumpaisellekin jäi kupehelleen saattajaneito.*

1. 333-335

*Näät naiskammiohon kutehelle hän laitteli kankaan
hienoisen, ylen pitkän, näin kosijoille jo lausui:*

*'Sulhot, Odysseun kuoltua mun kosijoikseni tulleet,
älkää nyt hätiköikö te häitäni, kunnes on valmis
kangas tää, ett' ei mene hukkaan lankani kauniit.'*

II, 94-98

*... Telemakhos ... sulhojen näät seass' istui hän muremielin,
kuulua aatteli vain yhä taattoa, vieläkö saapuis ...*

*Moisena joukkoon jos nyt sulhojen itse hän astuis,
ruttopa koituis surma ja katkerat häät heti heille.*

I, 114-115, 265-266

*vuoteelt' armas nousi Odysseun aaluva, vaatteet
suori jo varrelleen, olusvyöhön vyötteli miekan,
jalkoihin jalohohtoisiin sirot anturat pauloi,
uksest' ulkosi sorjana kuin joku kuoloton aivan.*

II, 2-5

*Airuet toimeks sai heti selkeä-ääniset hältä
mieskokoukseen kuuluttaa hiускаunot akhaijit.*

II, 6-7

*... kauniit, kultaiset, kulumattomat pauloi
anturat alleen, joill' yli laajan maan, yli merten ...
oitis Olympon korkeudest' alas myrskynä kiiti.
Koht' Ithakess' oli, eessä Odysseun uksien.*

I, 96-97, 102-103

*haaksi nyt kuntoon saa, parikymmensoutuja parhain,
lähteös etsintään isän kauan kaivatun ...
Valtias ensinkin Pylos-maan, jalo etsiös Nestor,
sitten Spartan pään mene vaalevan luo Menelaon,
sillä hän saapui viimeiseks urohista akhaijein.*

I, 280-281, 284-286

*... laskihe päivä, ja lankesi yön hämy maille.
Heillepä lausui näin nyt päilyväsilmä Athene:
'Vanhus, haastoit kaikin päin osuvasti ja oikein.'*

III, 329-337

Osa III

Niin Telemakhos kulkien
tuon kera jumalattaren
luo Nestorin saa parhaillaan
kun härkää siellä uhrataan
Poseidonille. Tarinat
hän kuuli kuinka urheat
nuo miehet ennen taisteli
ja Troian vahvan valloitti;
myös vaiheet Kreikan miehien
he kertoi jälkeen voiton sen.
Athenen lähdettyä niin
hänelle uhrit uhrattiin
myös menoin monivaiheisin
toimesta oivan Nestorin.
Sai Telemakhos valjakon
ja vaunut, konsa matka on
nyt kohti Spartaan. Oppaana
on Peisistratos. Illalla
kun taivaan tähdet hohtivat
he Feraihin jo saapuivat
luo Diokleen tuon mielevän;
on Ortilokhoon poika hän.

III

*Hiehoa
noutamahan
joku menköön . . .
hiehon sarvet
silkkään sais
silaella hän
kultaan.*

III, 421, 426

... Pylos eessä jo kartanokaunis
 korkeni ...
 saapujat rantaan ohjasivat tasakaarevan laivan,
 käärivät purjeen, maalle jo nousivat, kytkivät haahden.

III, 4-5, 10-11

20

Siis älä emmi, jo luo hevonsuistaja-Nestorin astu
 tietääksemme, mi hällä on mielen miete ja neuvo.

III, 17-18

21

Nestor, Neleun poika, sa kunnia kuulu akhaijein!
 Mistäkö saavuttiin, sen selvälleen sanon sulle.
 Laivaan Neionin kukkulan alt' Ithakestapa noustiin ...
 Taattoni kuulun teitä mä tietelen, jos kuka tietäis,
 oivan Odysseun, tuon kovaonnisen, jonka sun myötäs
 kertovat kamppailleen sekä kaanneen korkean Troian.
 Kaikkien muitten näät, tuhoks Ilionin tulijoitten,
 kuultu jo on kova loppu, mi koitui kullekin heistä;
 taattoni surma on vain Zeun peittämä, tutkia turha.

III, 79-81, 83-88

22

... jos maitse sa matkaat, niin hevot, vaunut on valmiit,
 valmiit poikani myös ...
 saattelemaan sua ...

III, 324-326

23

viereen urhojen pää Peisistratos, Nestorin poika,
myös kävi vaunuihin . . .

III, 482-483

24

Vaan valon huomensynty kun toi rusosorminen Eos,
suorivat valjaisiin hevot, lähtivät . . .

Niinpä he saapuivat nisunkasvaja-maille, ja siihen
matka jo päättyi; niin hevot raisut riensivät nopsaan.

III, 491-492, 495-496

25

. . . Lakedaimonin maille . . .

. . . luo Menelaon vaalevan . . .

Hält' ano itse sä, että hän tois toden ilmi jo täyden.

Ei puhu vilppiä hän, ylen tarkkapa hällä on tunto.

III, 325-328

Osa IV

Kun Telekmakhos Spartaan saa
luo Menelaon, selostaa
hän tarkoin kuinka kosijat
nyt Ithakessa riehuvat.
Ja sitten poika Atreun
nuo kertoo sanat Peleun,
niin veljen kuolinsanomat
kuin Odysseuta koskevat:
on urho vanki Kalypson.
Vaan kosijoilla tuuma on
jo Telemakhos surmata.
Saa äidin korviin kauhea
tuo tieto. Toki lohdun suo
unessa Athene, sen tuo
hän muotoisena Ifthimen,
Penelopeian sisaren.

IV

... meren aaltojen alta
silloin nousee tuo todentietäjä, aavojen äijä,
tummaan piiloutuin kareläikkyy, läntisen tuomaan,
nousee maalle ja nukkumahan käy onkaloluolaan ...
Muiksi hän muuttautuu; mitä kulkee maassa ja liikkuu,
kaikkena pois, veden läikkynä kuin tulen leimuna, pyrkii.

IV, 400-403, 417-418

26

veivät vieraat nuo katon kauniin alle, ja heidät
hämmästyksiin sai salit valtiahan jumalaisen;
kuin valo auringon tahi kuun näet hohti ja välkkyi
korkeat suojat nuo Menelaon kunniakuulun.

IV, 43-46

27

... Helene jopa astui
uksest' ylhän, tuoksukkaan naiskammion ...

IV, 120-121

28

linnaan saapuivat Menelaon kunniakuulun;
siellöpä valtiat, vierahinaan suku suuri, paraikaa
linnassaan pojan häitä ja kukkean tyttären vietti.
Tyttären sai avioksi Akhilleus-sankarin poika,
Troian luon' oli näät sana suostuva tälle jo suotu ...
Spartatar, armas Alektorin laps, oli taas pojan aimon
noutama ... Megapentheen.

IV, 2-6, 10-11

29/30

Näinpä Olympon Zeun salit ylhät välkkyä mahtaa ...
'Rakkaat poikani, kuolollist' ei Zeun ole vertaa ...
Vaan seass' ihmisien moni eiköpä vertani liene
aarteiltaan?

IV, 74, 78, 80-81

31/32

*Virkki; ja argotar nyt Helene heti neitojen käski
vuoteen valmistaa pilaristoon, kaunihit alle
purppurapatjat panna ja vaipat myös varaella,
kaattuvat villaiset viel' uinuvien yli peitteeks.
Uksest' ulkosivat heti neidot soihtuja kantain,
laittivat vuoteen, vieraat vei leposuojahan airut.*

IV, 296-301

33

*Saavu in toivoen sulta ma tietoa taattoni teistä.
Mult' oman kaiken vieraat vie, varat syöty on vauraat.*

IV, 317-318

Osa V

Taas koolla ikivallat on.
käy Hermes luokse Kalypson
ja jumalien käskyn vie:
on auki Odysseun tie.
Vaan merellä kun lautallaan
hän purjehtii. niin raivoissaan
jo myrskyn nostaa Poseidon
ja lautan pirstoo. Apu on
nyt Leukothea: hummun suo
näet merenhaltijatar tuo
jo Odysseulle kutreiltaan.
se Inon hunttu suojanaan
on Odysseus urhea
tatakein maahan jaksava
ja kun on päässyt rantaan sen
nim hummun mereen heittaen
suo takaisin. Hän tekee niin
ja heittyy hyökylaineisiin
nyt myrskyn yhä yltyvän.
Niin rantaan vihdoin pääsee hän.

V

*kalliorannall' istui taas ikävässä hän päivät,
kyynelin, huokailuin sekä huolin raateli mieltään,
katseli aavaa aaltoavaa, vedet poskia kastoi.*

v. 156-158

34

Saapui taivahiset kokoukseen, keskehen istui
Zeus jylypilvinen, joll' ylin heistä on valta ja voima.

v, 3-4

35

... Hermeen näin, pojan rakkaan, käänsihe puoleen:
'Hermes ... vie siis viestini järkkymätön
... kave suortuvakauno sen kuulkoon ... mailleen saapua että
... jo kestävämielen Odysseun ... säättö on ...'
Tuon käsin koppoen lensi nyt Argontappaja aimo ...
Mutta kun vihdoin kaukaiseen oli saapunut saareen,
orvokinsiintoisen meren päältä jo nousi hän maihin,
astui tiet' ison luolan luo, kave kuss' eli armas,
suortuvakauno Kalypso.

v, 28-31, 49, 55-58

36

Varjoten luolan viert' ... lepät, lehtevät poppelit kasvoi.
Lintujen liitäväsiipisien pesät puiss' oli noissa,
pöllöjen, haukkojen, myös merikorppien koikkuvakielten.

v, 63-66

37

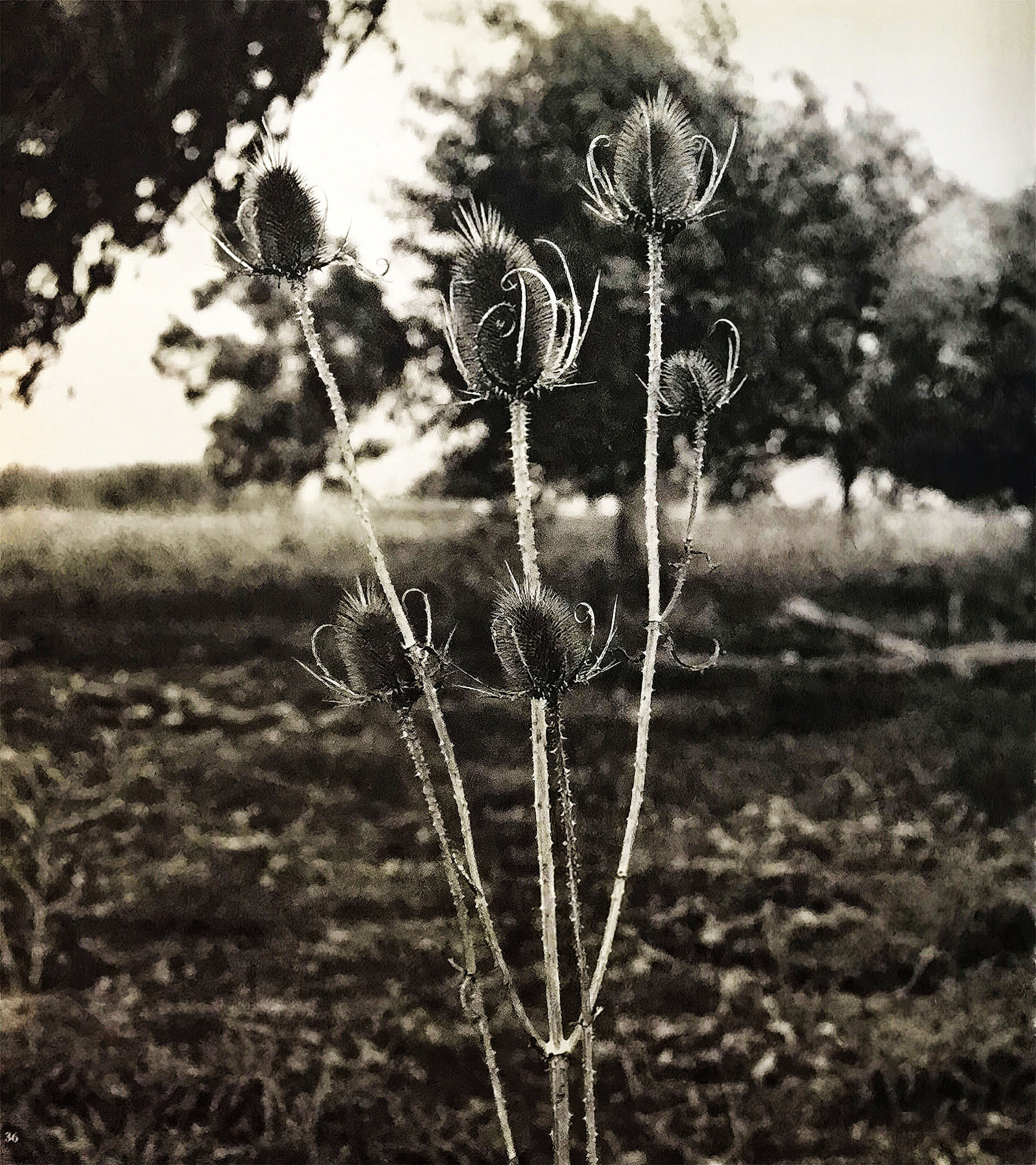
hänt' yhä vain, kotimaata ja puolisoaan ikävöivää,
hoivasi viivoyttään kave, luonnotar ylhä, Kalypso,
onkaloluolissaan, aviokseen toivoen häntä.

i, 13-15

*Neljäs päiv' oli tuo, varaeltu jo kaikk' oli matkaan;
viides koitti, ja lähteä soi hänen sorja Kalypso,
kylpyyn vei toki ensin, myös puki tuoksuvin vaattein.
Viiniä tummaa leilin toi jumal-impi ja toisen
suuremman taas vettä ja nahkaisen säkin täyden
toi eväsmuonaa myötä ja myös monet särpimet oivat.
Lauhan henkäämään perämyötäisen pani tuulen.*

v. 262-268

*Tää sido ryntäilles jumalainen huntuni, niin sun
tarvis vaaroja ei, ei surmaa peljätä lainkaan.
Vaan heti kohta kun sun kätes koskee maata ja rantaa,
irti jo riisu ja taas meren helmaan heitä se tumman
kauas maasta, mut itse sa poispäin kasvosi käännä.*

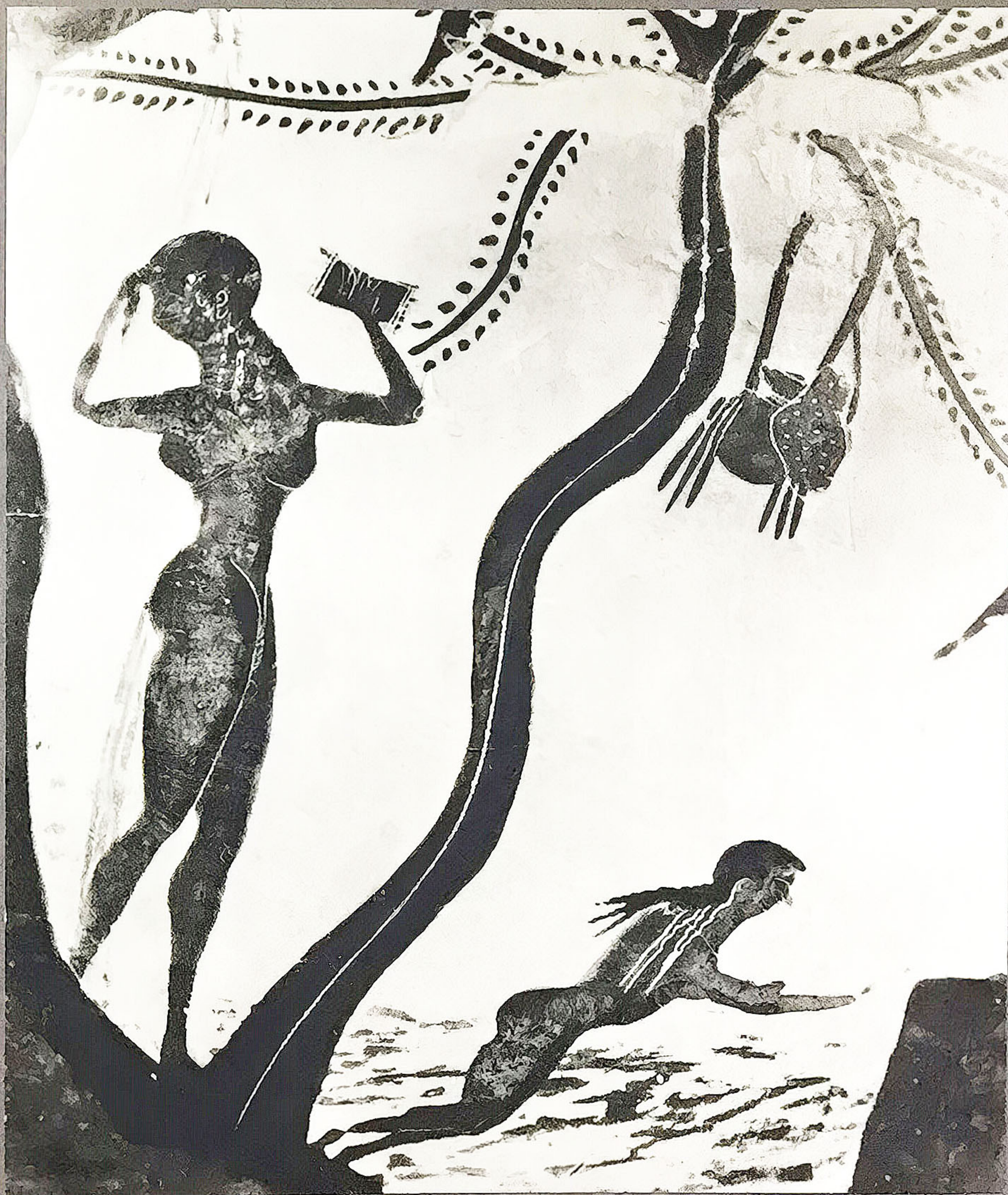
v. 346-350

*Yötä ja päivää kaks uros uiskeli kuohujen viemä . . .
kuuli jo tyrskyjen pauhaavan hän riuttoja vastaan;
korkeat kuohut nousi ja törmäsi karjuvin raivoin
kalliorantoja päin, karit kietoi suolava ryöppy . . .
. . . Ja juoksun viihtä jo virta ja tyynteli aallot,
soi kuvatyynenä kuultaa veen, uron autteli uivan . . . suojaan virransuun.*

v. 388, 401-403, 451-453

Osa VI

Luo Nausikaan käy Athene
ja käskee neidon rannalle
nyt häiden vuoksi huuhtomaan
jo käydä pyykkivaatteitaan.
Myös täyttää neito käskyn sen
vaan kera muiden neitojen
kun leikkii hän niin herääkin
Odysseus ja anovin
nyt sanoin pyytää, alaston,
hän sitä mitä vailla on.
Muut pakenevat, Nausikaa
jää, miehen ruokkii, vaatettaa.
Sen avun saatuaan niin
käy Odysseus kaupunkiin.

VI

*Kylpivät itse jo tuosta ja voitelivat ihon heljän,
virran vierell' istuen koht' eväsatrian söivät,
antaen auringon helohohteen kuivata vaatteet.*

VI, 96-98

41

*Astui kammiohon ani-sorjaan, kuss' ihanainen . . .
nukkui Nausikaa, tytär Alkinoon jalomielen . . .
Uinuvan immen luo tuli hän kuin henkäys tuulen.*

VI, 15, 17, 20

42

*Mutta kun saapuivat liki virran juoksua sorjaa . . .
muulit riisuiivat heti irroilleen ikehestään,
työnsivät haukkaamaan mesinukkaa nurmea pitkin
virran vaahtisen vartta.*

VI, 85, 88-90

43

*. . . Nausikaa, helo-olka . . . päät' ylevämpi on kaikkia muita,
ei tuta vaikea, vaikk' ovat kaikki he sorjia . . .*

VI, 101, 107-108

44

*Aivan tien ohess' on pyhä poppetilehto Athenen,
liepeillään avoniitty ja keskell' uhkuva lähde;
siinä on taattoni maa sekä tarha ja vainio vehmas.*

VI, 291-293

45/46

*noin hiuskaunoja nyt kävi neitoja kohti Odysseus,
vaikk' ihan verhoja vaill' . . .*

Neitoset kaikkosivat mikä minnekin niemien kärkein.

Vain jalo jäi tytär Alkinoon . . .

Virkki ja neitosiaan hiussorjia huusi ja kutsui:

'Neitoset hoi, mihin noin miest' outoa karkkoelette?'

VI, 135-136, 138-139, 198-199

47

niin hänen varrelleen loi Zeun tytär ylhän, Athene,

uhkeutt' uljaampaa, rotevampaa, tuuheat kutrit

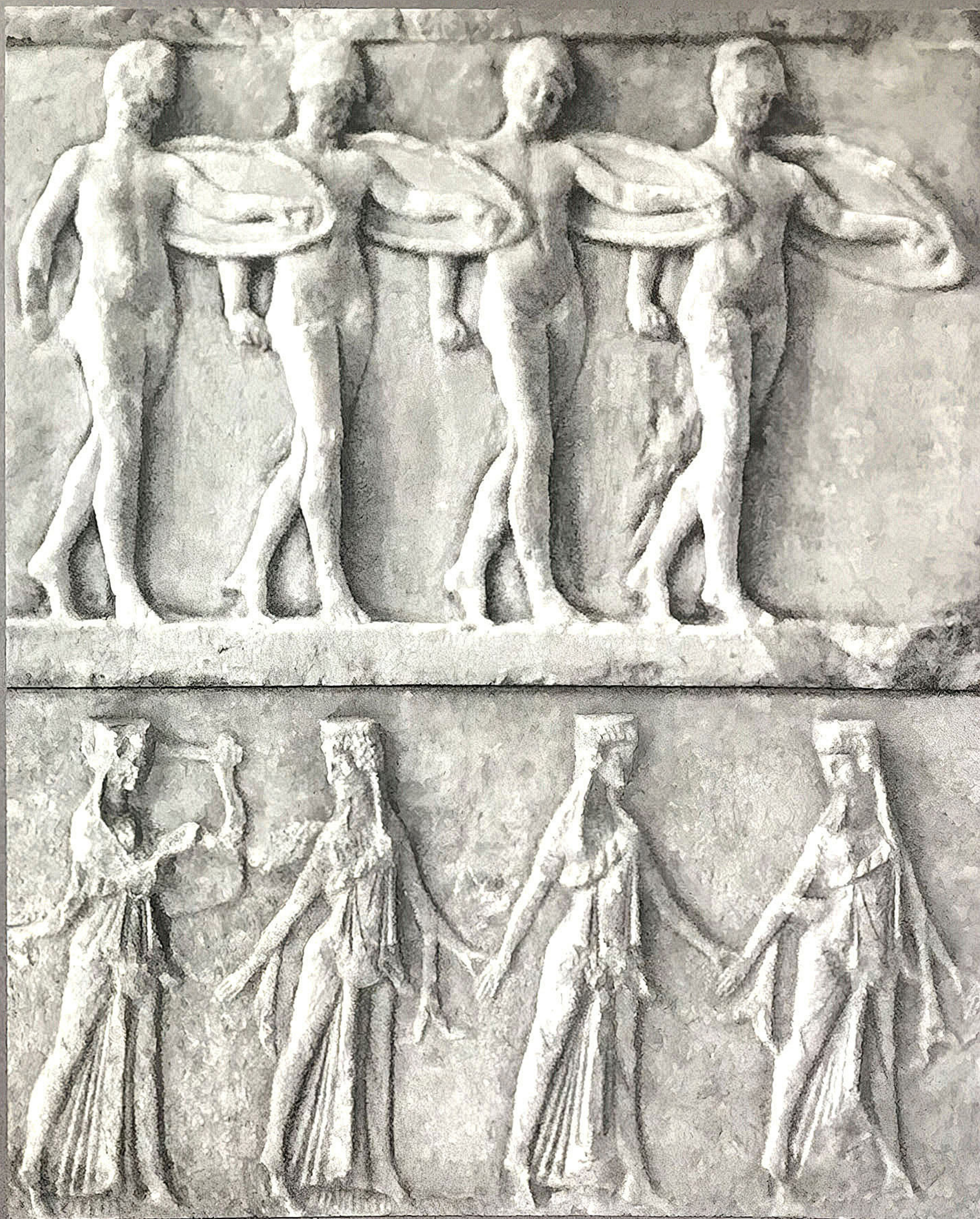
kiireelt' aaltoamaan pani kuin hyasinttien kimput . . .

noin soreutta hän uhkua soi uron pään sekä olkain.

VI, 229-231, 235

Osa VII

Käy kaupunkiin jo Nausikaa.
Myös Odysseus kiiruhtaa
nyt palatsiin luo Areten
apua tältä anoen.
Arete puvun tuntea
kun saattoi, kysyi vaiheita
hän kulkijan, ja kertomaan
käy Odysseus matkoistaan.
On saarelaisten kokous;
he laivan suo. Odysseus
voi jatkaa matkaa. Ensin on
vain uhrijuhla verraton
ja nuorukaisten keralla
käy kilpaan jalo jaksaja.
Kun laulanut Demodokos
on siitä kuinka Hefaistos
jo kosti Areen temput nuo
hän vielä laulun kuulla suo
nyt siitä kuinka taisteli,
akhaijit, Troian valloitti.

VII

*piiriin kertyivät, kisataiturit, polkien tahtiin
karkelon alkoivat jumalaisen . . .*

*'Kiitit karkelohon valioimmiks sulhojas äsken,
nyt todeks sen ma jo nään; minut varsin ihmetys valtaa.'*

viii, 263-264, 383-384

48

'Käy kera kaupunkiin nyt, vieras, niin sinut linnaan
taattoni kuulun vien; hänen luonaan koolla, ma luulen,
muutkin kohdata saat valioimmat faiakilaisten.'

VI, 255-257

49

... teettänyt kaupungin kehämuurit, myös talot taajat,
temppelit taivahisille, ja vainiomaat ositellut.
Hänp' oli Hadeen maille jo kuolon sortama; kansaa
kaitsi nyt Alkinoos, jumaloilt' äly joll' oli runsas.

VI, 9-12

50

Vaan puutarha on ees' esikartanon porttien laaja,
auran neljän maa-ala, sen sivut äärtävi aita.
Siin' isot kasvaa puut kukass' uhkuen, päärynät kantaa
tuo ja granaatit tuo, helokyljet tuo omenansa,
viikunaat armaat tuo ja oliivit tuo anirunsaat.

VII, 112-116

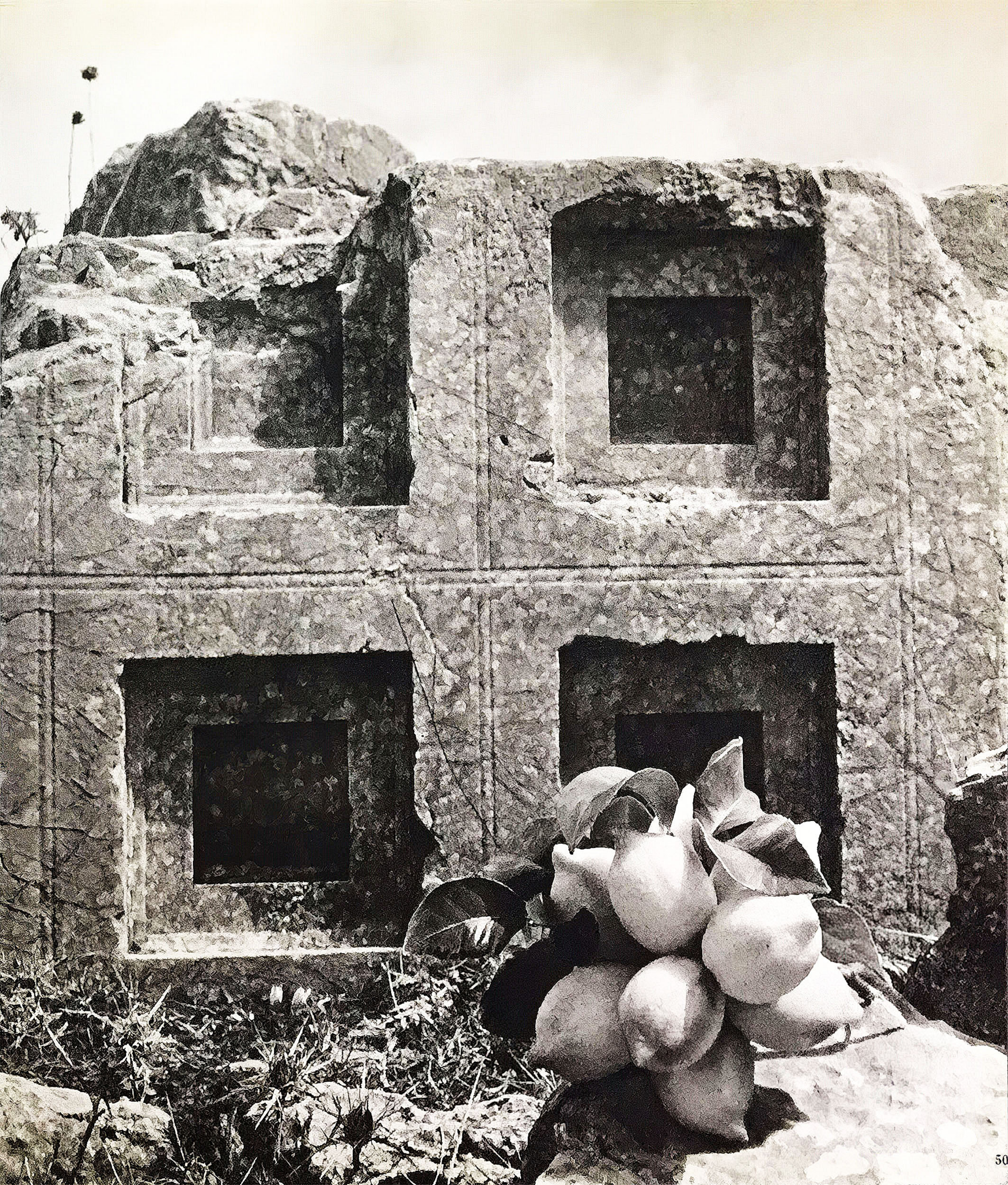
51

... lampaat tuomisinaan sekä voimaa-antava viini,
vaimot kaunishuntuiset kera leipiä laittoi...

IV, 622-623

51

52/53

Emmepä nyrkkeilyyn tai painiin lie parahimmat,
vaan jalot juoksijat, kuuluimmat myös kulkijat merten;
meist' ilo armahin on pidot, soitto ja karkelo sorja,
vaihtelo vaattehien, kylyt lämpöiset, lepo vuoteet.

VIII, 246-249

54

Täyttyi niin piha kuin pilaristot, miessalit kansaa
tulvilleen, täpö-täynn' oli kartano nuorta ja vanhaa.

VIII, 57-58

55

Näät jalon vieraan vuoksipa nää pidot pantu on toimeen,
valmis on laiva ja saatto, ja saatu on ystävälahjat.

VIII, 544-545

56

Virka, mik' on nimi sull', isäs, äitisi antama ammoin . . .
'Laerteen olen poika, Odysseus . . .
Mutta jo teille ma kerronkin kotimatkani koidon,
mulle min antoi Zeus palatessani Ilionista.'

VIII, 550, IX, 19, 37-38

ODYSSEUS ALOITTAÄ TARINANSA KERTOMISEN — LOOTOKSENSYÖJÄT, KYKLOOPIT

Osa VIII

Nyt Odysseus nimensä
jo lausuu julki retkensä
luo kikonien kertoen
ja maahan lotofagien;
suo kuulla kuinka kykloopin
hän keinoin oivin, ovelin
sokaisi, yksisilmäisen
ja julman Polyfemoksen.

VIII

*... oinaan kaikist' oivimman otin itse ma vihdoin;
sen kävin selkään kiinni ja alle sen villavan vatsan
riippuun kiepahdin, kädet heltiämättömin ottein
vahvaan villaan kiertäen siin' olin malttavin mielin.*

IX, 432-435

57

Päiviä yhdeksän mua turmaiset rajutuulet
viskeli veen ulapoilla; jo kymmenes ehti, ja saavuin
kauas maahan lootofagein, kukansyöjien heimon.
... laitoin tietelemään tovereistani muutamat maihin...
Mutta ken lootosmarjaa vain mesivienoa maistoi,
ei sanan tuontia sieltä hän muistanut, ei palausta,
lootosmarjoja poimimahan halu häll' oli jäädä
vain tykö lootofagein, iäks unhottain kotimatkan.

IX, 82-84, 88, 94-97

58

Laakea saaripa siellä on viistoon poukaman suulla,
maast' ei kyklooppein erin kaukana, ei liki liian.
Poukaman pohjukkaan vesi virtaa läikkylvän lähteen,
lähde se luolass' on, puron juoksua poppelit varjoo.

IX, 116-117, 140-141

59

Rantaan tultua tuonne, jok' ei erin kaukana ollut,
kohta me keksittiin meren äärell' onkaloluola
korkea, varjosivat sitä laakeripuut.

IX, 181-183

60/61

Suur' oli, suunnaton koolta sen haltia, ain' ypö-yksin...
Tyrmistytävän suur' oli hirviö, ei elonsyöjän
ihmisen muotoa, vaan kuin metsävä kukkula, nousten
ylhänä yksin korkeuteen yli vuorien muitten.

IX, 187, 190-192

62

... hirmustuin pakenimme me viimeiseen peräsoppeen.
Uhkean lauman laski nyt laajaan onkaloluolaan.

IX, 236-237

63

Siinä me katseltiin nyt kaikkia kummia luolan.

IX, 218

64

... ja hän otti ja joi; remahuttavan riemun
rintaan toi sulojuoma, ja multa hän pyys sitä jälleen ...
... ja taas minä tarjosin viiniä tummaa.
Kertaa kolme hän sai sekä, houkkio, joi joka tilkan.
... ja maahan kellistyi, syrin vänkeä niska
väänsihe retkahtain, unen, kaikenkaatajan, valtaan
hirviö jäi.

IX, 353-354, 360-361, 371-372

Osa IX

Nyt tarinan sen vuoro on
kun Odysseus Aiolon
luo tuli, tuulten jumalan,
tuon kaukosaaren asujan.
Kun sieltä lähti vihdoín, niin
jo tuulet säkkiin suljettiin:
jäi toimeensa vain läntinen.
Sai Odysseus säkin sen.
Kun nukkui jalo jaksaja
sen miehet tahtoi aukaista:
niin tuulet karkuun päästivät
nuo hölmöt kullanetsijät.
Luo sitten ihmissyöjien
jo tultiin, laistrygonien,
ja yksitoista laivaansa
menetti merten kulkija.
Kun pääsi saareen Aiaien
niin käski Eurymakhoksen
ja toisen puolen joukoistaan
jo käydä tiedustelemaan.
He lähtivät, vaan palannut
ei kukaan (oli muuttanut
sioiksi Kirke miehet nuo).
Vaan Odysseulle neuvot suo
jo Hermes. Siten välttää hän
voi taiat Kirken vichkeän
ja ihmishahmoon palaavat

IX

*Tultiin saareen Aiolian. Eli Hippotes-taaton
aaluva, Aiolos, siell', ikivaltain ystävä ylhäin.*

X, 1-2

65

Säkki nyt aukaistiin: ulos tuulet karkasi kaikki.
Myrskypä raastaen vei väen itkevän taas ulapalle
kauas syntymämaasta.

x, 47-49

66

'Karkkoa pois heti saareni mailt', elävistä sa kurjin!
Ei sovi suojata mun, ei suosia, matkahan auttaa
miestä, jok' on vihan all' ikivaltain autuahitten.
Karkkoa pois, joka noin jumalain tulet hylkynä tänne!'

x, 72-75

67

Porttien eessäpä kohtasivat vedennoutaja-neidon,
ankaran Antifateen, laistrygonin, tyttären aimon...
Neitopa viittasi koht' isän korkean kartanon heille.
Kuuluun astuivat asumukseen; siell' emo istui,
kuin iso tunturi koolta, ja heidät valtasi hirmu.

x, 105-106, 111-113

68

Saareen Aiaien nyt saavuttiin; kave ylhä,
ihmis-ääninen siell' eli, Kirke suortuvakauno.
'Mentiin metsään päin, kuten käskit, kuulu Odysseus,
laakson notkelmass' yht'äkkiä suojahisessa
kartano kaunis keksittiin, kivikiiltäväseinä.'

x, 135-136, 251-253

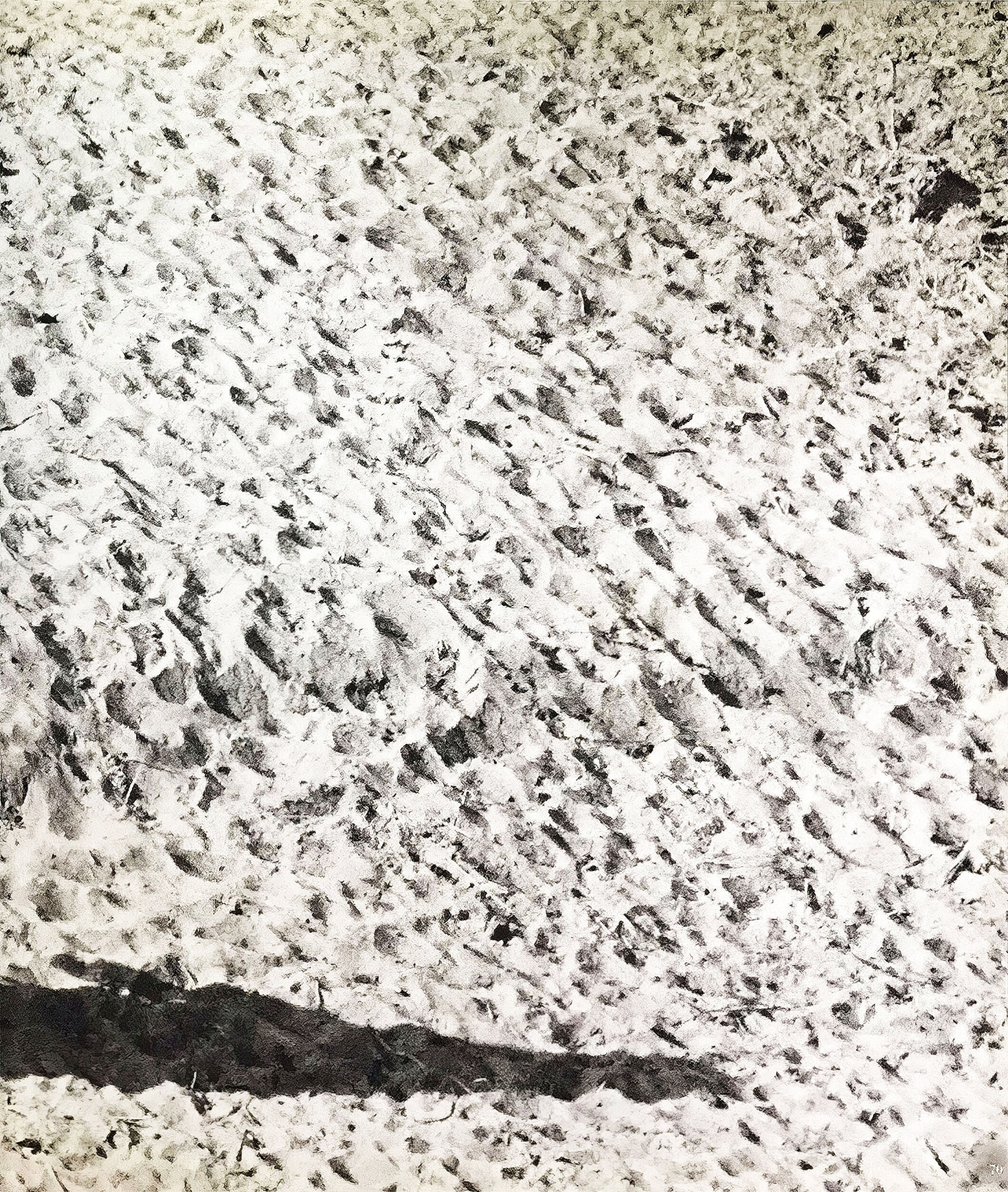

... sepä miehekkäit' oli mieliä myöten.

Päivät pääksyttäin noin oltiin vuosi me umpeen,
ehtynyt ei lihan paljous meilt', ei sulo viini.

Mutt' ohi kons' vuosi ja uus kehä kerkesi Horain,
kuut monet menneet, läsnä jo taas ajat päivien pitkäin.

x, 466-470

Siinä kun kuljettiin nyt laivan luo meren rantaan
ankein mielin, vuodattain monet kyynet vuolaat,
saapunut Kirke sill' oli aikaa, mustan ol' oinaan,
uuhon mustan myös liki laivaa kytkenyt tummaa,
tiell' ohi kuin utu mennyt...

x, 569-573

... mut toisen tienpä on Kirke säätänyt: mennä
Hadeen kartanohon sekä hirveän Persefoneian
Theben Teiresiaalta nyt saamaan tietäjäneuvot.

x, 563-565

Osa X

Käy Odysseus Manalaan
luo tietäjän, Teiresiaan,
ja kysy teitä kohtalon:
myös äitinsä hän nähnyt on
nyt siellä kuten kuuluisat
muut sankarit ja vainajat.
Käy mailla manan Aiaskin
niin mielin synkin, murheisin
ja Akhilleunkin kohdata
saa Odysseus urhea.

X

*Riensivät laivaan kaikki ja teljoilleen rivitysten
istuivat sekä airoillaan veden iskivät vaahtoon.
Tuulen myötäisen soi tummaa tuutia keulaa,
purjeen pullistaa, hyvän antoi auttajan Kirke . . .*

XII, 146-149

72

... laskihe päivä, ja tiet hämy tumma jo varjosi kaikki,
Okeanon syvävuoltehisen kun rantahan tultiin.

Kimmerien oli kaupungin se ja maan tyly ranta;
saartoi sankka sit' usva ja pilvet, ei näet sinne
konsaan luo sädeloistettaan terä päilyvän päivän.

XI, 12-16

73

Maihin laiva nyt ohjattiin...

käymään lähdettiin viert' Okeanon veden vuolaan,
mentiin, kunnes tuo tuli Kirken neuvoma paikka.

XI, 20-22

74

... siihen kaivaos kuoppa, mi kyynärän verran on ristiin,
vuodata vainajien pyhä uhri nyt ympäri reunaa,
mettä ja maitoa ensinkin, suloviiniä sitten,
vihdoin vettä, ja myös valahuttaos valkeat jauhot.

X, 517-520

75

vaan kupeheltani kiskalsin minä viiltävän miekan,
kuopan kaivoin, joll' oli mittaa kyynärä ristiin,
vuodatin vainajien nyt uhriks ympäri reunaa
mettä ja maitoa ensinkin, suloviiniä sitten,
vihdoin vettä, ja myös valahuttelin valkeat jauhot.

... veri koht' ulos uhkui tumma, sen ääreen
sielut vainajien elotonten nous ikiyöstä.

XI, 24-28, 36-37

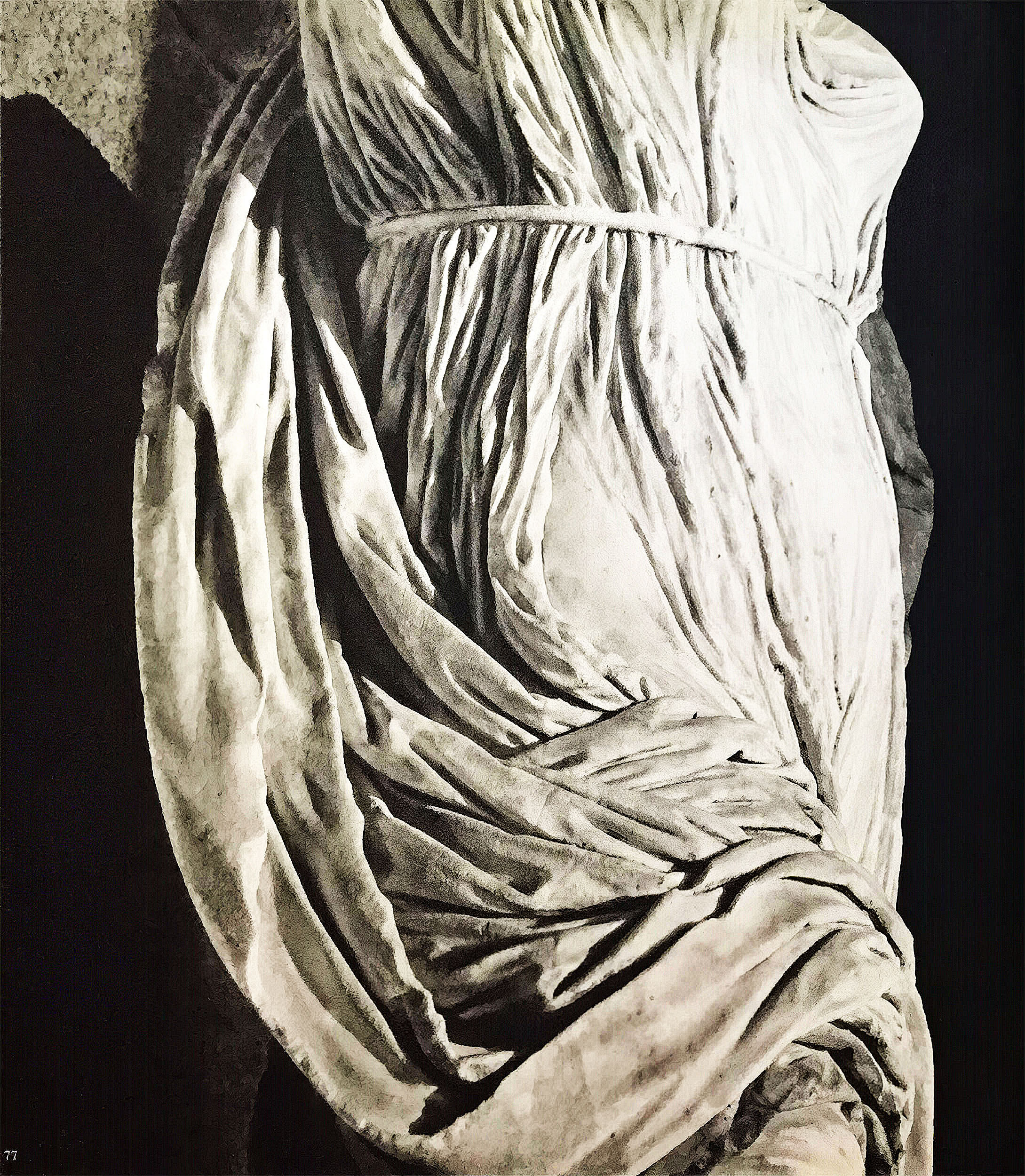

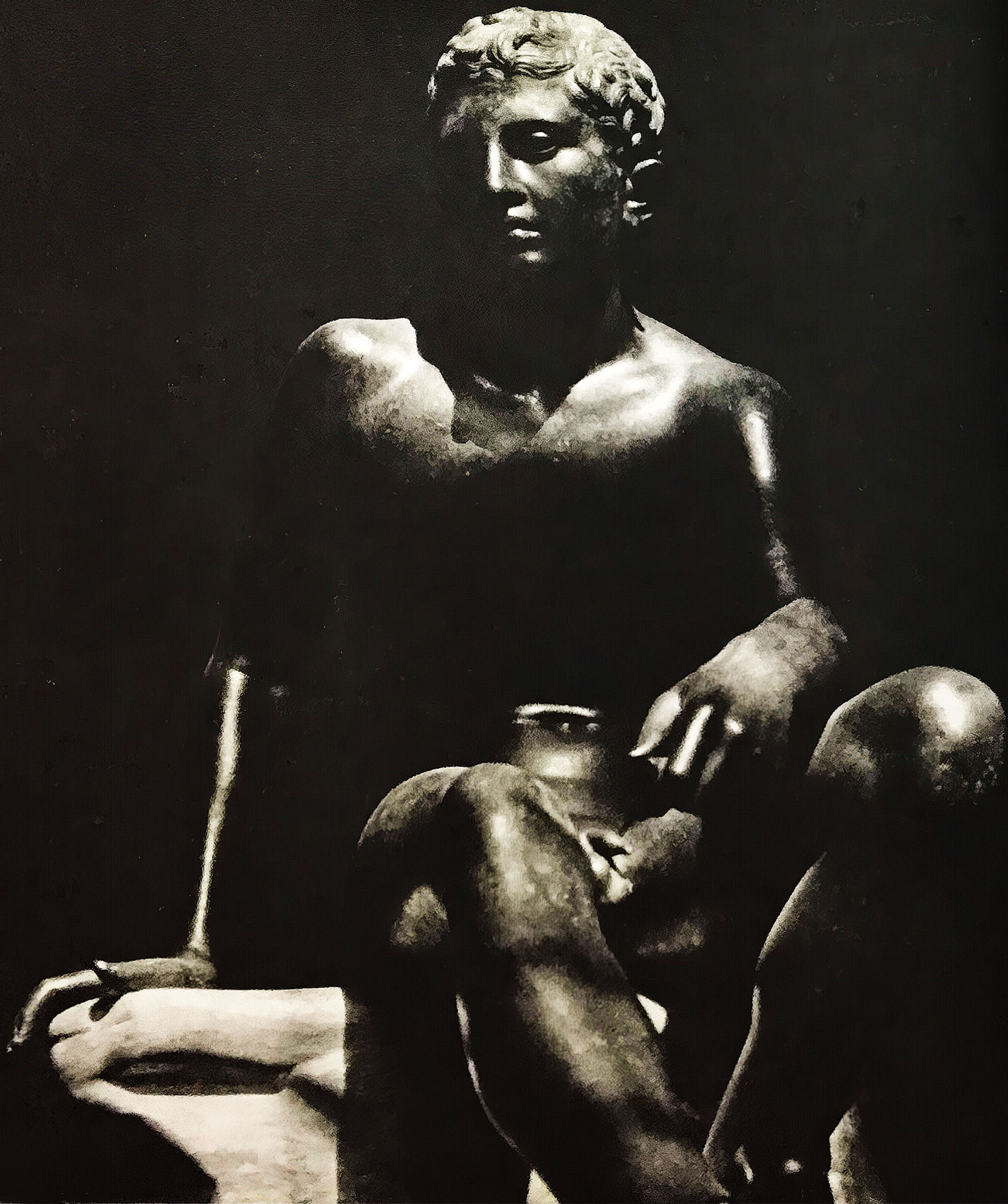

76

Ensiks ilmestyi Elpenor-kumppanin haamu.

Hautaamatt' oli vielä hän helmaan maan latulaajan.

XI, 51-52

77

Luo tuli äitini sielu nyt...

Kyynelin haikein näin hänet taas, sydän surkua täynnä.

XI, 84, 87

78

*'Luo tuli Teiresiaan nyt, Theben tietäjän, sielu,
saapui sauvoin kultaisin, minut tunsu ja lausui:*

*Laerteen jalo poika, Odysseus, mies monineuvo,
kirkkaan auringon miks alt' olet, onneton, tullut
vainajat nähdäkses, ikikolkkouden kodin inhan?*

*Väistyös kuopan luota ja pois vedä viiltävä miekka,
että jo verta ma juon sekä lausun kohtalos ilmi.'*

XI, 90-96

79

*... tunkihe kuopan luo luvutonna ne tuolta ja täältä
pauhuin hirmuisin; minut valtasi kalpea kauhu.*

XI, 42-43

80/81

*... morsiot, sulhot, vanhukset myös, vaivoja nähneet,
impyet hennot, niin suru outo ja uus sydämessään,
urho: peitsien vammaamat, terävaskien tuimain,
Areen surmaamat, tamineissaan hurmehisissa:*

XI, 38-41

82

*Taa jäi Okeanon vedet vyöryvät, laiva jo saapui
saareen Aiaien meren aavoja teit', asumukset
Koi-jumalattaren jossa ja karkelotarhat on armaat,
jost' ylös ilmoihin myös nousee Helios aamuin.*

XII, 1-4

TARINA JATKUU
SEIREENIT, SKYLLA JA KHARYBDIS. HELIOKSEN KARJAT

Osa XI

Niin Manalasta palaten
taas saarella käy Aiaien
ja Kirken matkaneuvot saa
jo Odysseus. Ohittaa
hän seireenit. Kun Kharybdiin
ja Skyllan välttää vielä niin
jo karja kaunis auringon
nyt miesten. laivan tuho on
ja yksin jalo sankari
hengissä siitä selvisi.

XI

*Skylla sen kätkössä on, peto ulvova. Kuin penin nuoren
surkea uikutus viiltäen soi sen vinkuva ääni;
hirveä hahmoltaan se on itse, sit' eip' ilomielin
kenkään kohdata voi, ei auvoisat jumalatkaan.
Jalkaa on kakstoist' epämuotoa sillä ja kaulaa
kuus' sanomattoman pitkää, päät kamalatpa on niissä
kussakin, hampait' ympäri suun rivikiertoa kolme,
vahvoja, taajoja, kukkuranaan kita kolkkoa surmaa.*

83

Ensin Seireenein tulet luo. Joka ihmisen hurmaa
 houriohon nuo turmahiset, ken vain liki liikkuu.
 Heist' ohi rientäös siis, vahall' umpeen tukkios korvat
 kaikkien kumppanies, heist' ettei laulua kuule
 ainoakaan; vain itse, jos mielinet, kuuntele, mutta
 muistaos köytättää kätes, jalkasi kiitävän laivan
 mastonkantaan kiinni ja siin' ole, pantuna nuoriin . . .

XII, 39-40, 47-51

84

Vaan kun on Seireeneist' ohi kumppanit soutaen päässeet . . .
 Kahden puolen on toist' ylikaartuvat kalliotörmät . . .
 Ei ole säilynyt niilt' alus ainoakaan liki tullen,
 laivain pirstoja siellä ja ruumiit' uivia miesten . . .

XII, 55, 59, 66-67

85

Sointuva Seireenein lumolaulupa näät hänet kiehtoo;
 nurmell' istuvat nuo, isot koot ylt' ympäri siell' on
 ihmisenluita ja myös iholiuskvoja maatuen maassa.

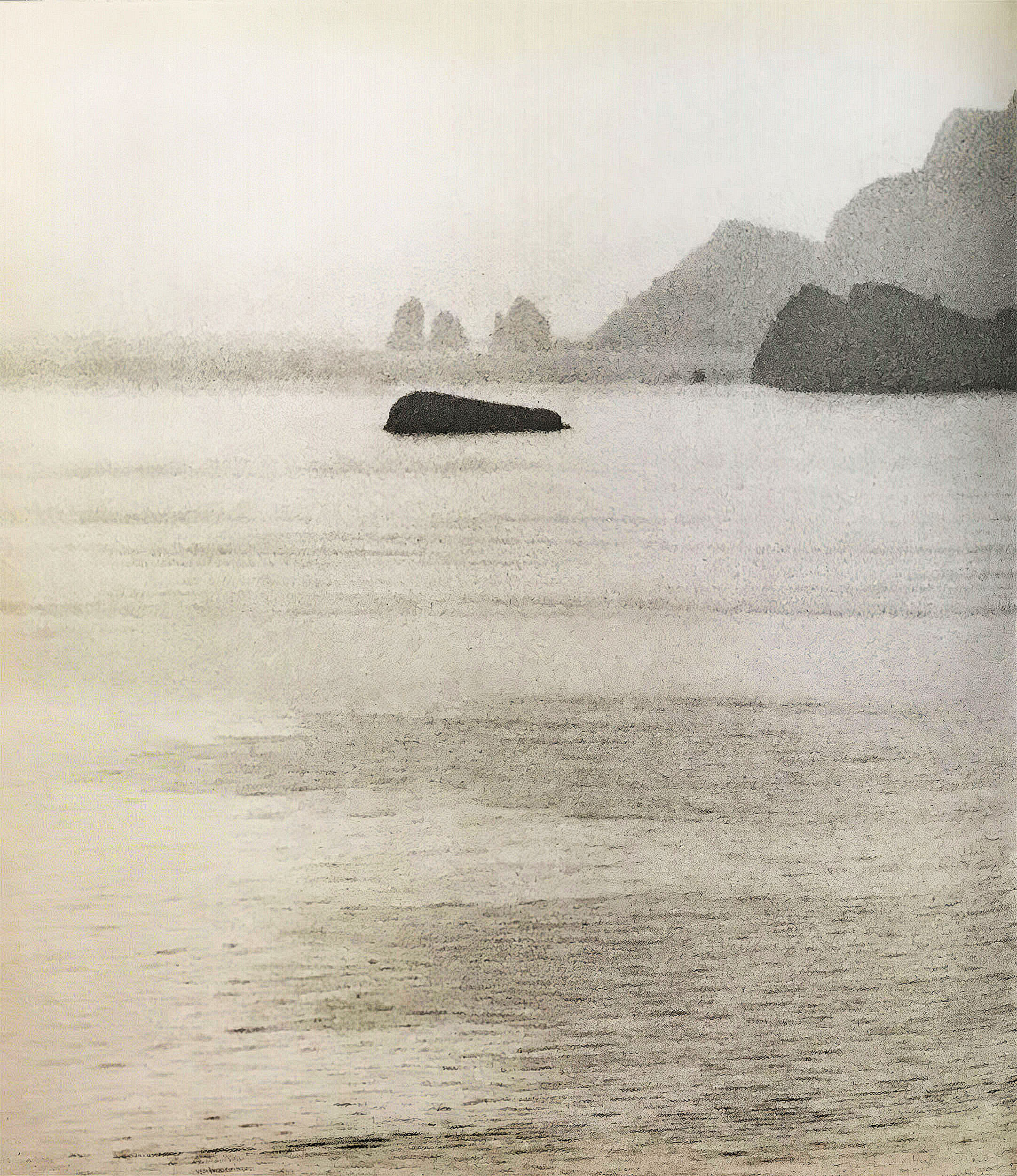
XII, 44-46

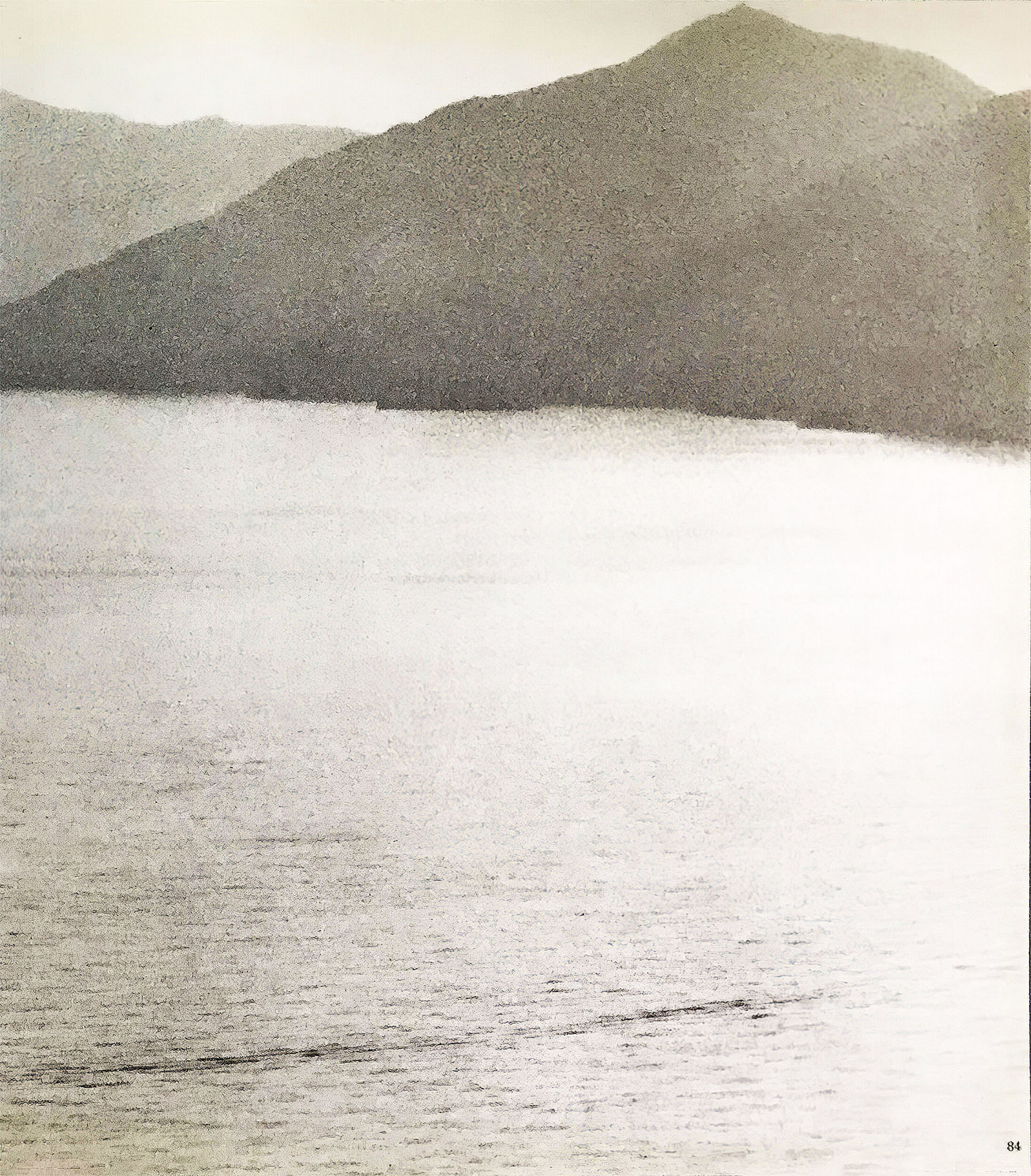
86

Tääll' oli uhkana Skylla ja kauhea tuolla Kharybdis,
 suolaiset meren veet kurimukseen särpien julmaan.
 Taas ne kun purki se pois, kuin kiehuva kattila päällä
 valkean valtahisen sen kumpusi kuohu, ja vaahto
 huuhтели huippua kumpaaakin, ylös pilvihin parskuin.

XII, 285-289

'Saareen Thrinakien tulet sitten. On siell' isot karjat,
kaunot on lampaat, joitten on haltia Helios itse.

... Ne kartuta uutt' ei
kantaa, eivät harvene myös. Jumal-immet on niillä
kaitsijanaan ...

... jos karjoihin kajotaan, niin turma, se tiedä,
laivasi, miehesi vie ...'

XII, 127-128, 130-132, 139-140

Huomensyntypä kun rusosorminen nousi jo Eos,
veettiin luolaan laiva ja kytkettiin hyvin; siellä
haltia-impien istuimet, kisatarhat ol' armaat.

Kutsuin kumppanit koolle ja näin sanan heille mä lausuin:

'Laivass' yllin kyllin on, ystävät, syödä ja juoda;
kartelkaamme nyt karjoja siis, ett' ei tule turma,
mahtava näät jumaluuspa on karjain, lampahienkin
haltia, Helios, katsoja tuo sekä kuulija kaiken.'

XII, 316-323

Vaan valon huomensynty kun toi rusosorminen Eos,
joutuen kantoivat he jo laivaan uhkeat vasket.

XIII, 18-19

Osa XII

Niin Odysseun nukkuneen
jo nähtiin hänen, lahjoineen
kun pääsi laivaan aamulla
käy toiveet toteen: astua
saa rannalle hän kotimaan
nyt vaikkei sitä tunnekaan.
Vaan laivan (kun se liki on
jo kotisaartaan) Poseidon
kiveksi muuttaa, vinomainen,
sen matkan siten katkaisten.
Vaan Odysseus (kuultuaan
tullessa rantaan kotimaan)
käy neuvonpitoon Pallaksen
jo kera, ylhän Athenen.
Nyt tämä lahjat piilottaa
ja kerjäläisen hahmon saa
jo Odysseus kurttuisen.
Niin näkö raihnaan vanhuksen
on Odysseulla, kohtaamaan
kun käy hän sikopaimentaan
Eumaiosta. Ja paimen tuo
jo runsaan kestityksen suo
ja kertoo tarkoin kosijain
nuo elkeet ylen julkeain.

XII

*'Kons' yli vaskisen kynnyksen tulit tänne, Odysseus,
korkean kattoni alle, sen koommin en sun kotitieltäs
luule ma harhaavan, jos paljon kärsiä saitkin.'*

XIII, 4-6

Laivapa kiiteli, kuin nelivaljakon korskuvat orhit . . .
noinp' yli aaltojen nousi sen kokka, ja korkea kuohu
pauhaten jälkeen jäi meren aavall' aaltoavalla.

Juuri kun ilmestyi yön kirkkain tähti, jok' airut
huomensynnyn Koittaren on, pian valkenevaisen,
maat' Ithaken liki ehti jo tuo merenlaskija laiva.

XIII, 81, 84-85, 93-95

'Nytpä jo murskaan tuon minä uljaan faiakilaisten
laivan, saattamatieltä mi siintävän veen yli saapuu,
jott' ois loppuva tuo joka vieraan saattelo viimein,
saarran myös koko kaupungin kehän vuorisen keskeen.'

XIII, 149-152

Vaan perukassapa vanha on puu, pujolehti oliivi,
luona on sen sulosiimehikäs, soma, himmeä luola,
impien, vienojen veen jumalattarien, pyhä suoja.
On kivimaljoja, on parikorvia kulhoja siellä,
nopsain mettisien mesisäilöjä; on monet suuret
myös kivikangaspuut . . .

XIII, 102-107

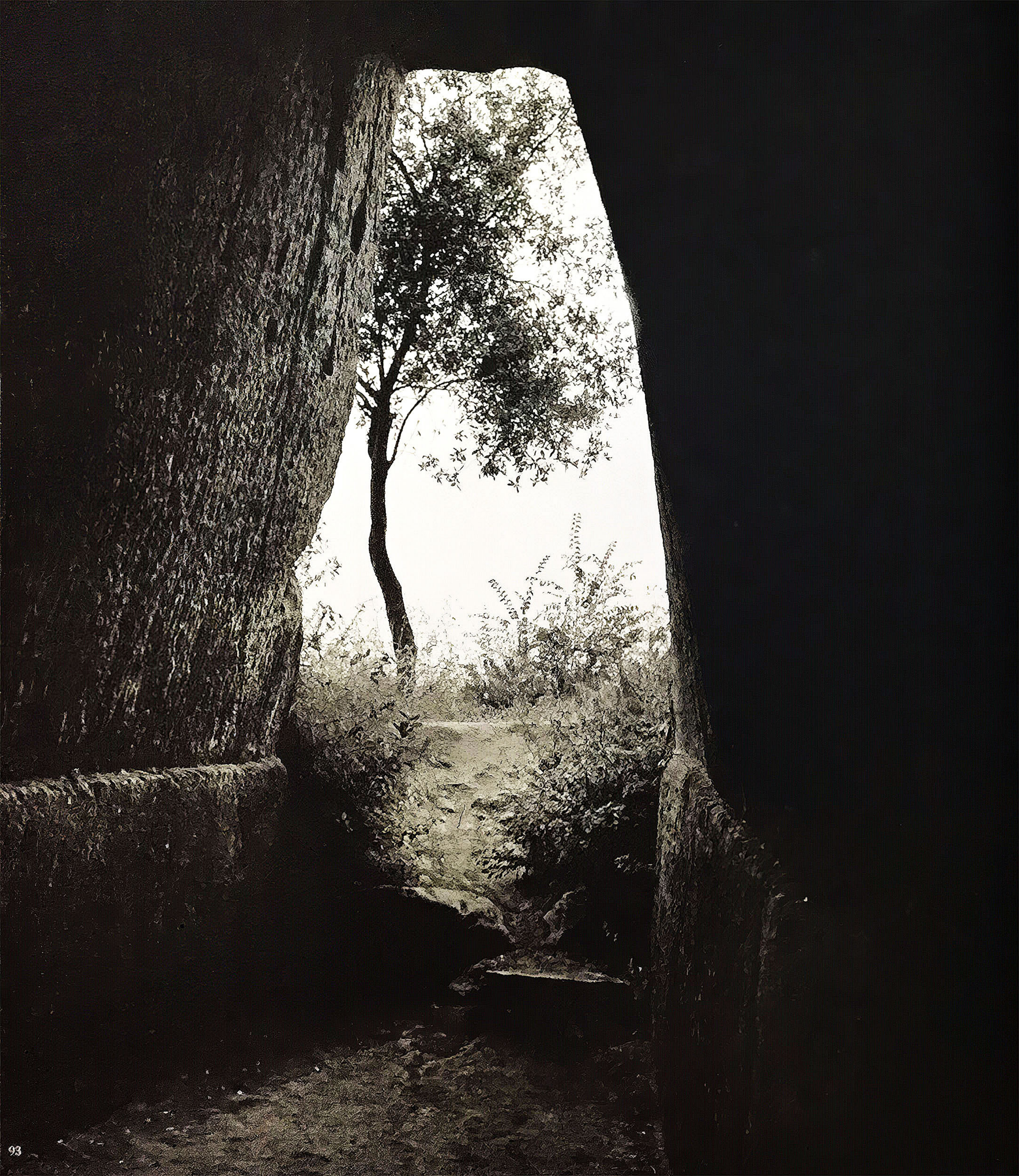
Siksipä valliahan oli silmiss' outoa kaikki,
polkujen polvekkeet sekä suojavaat valkamapaikat,
jylhät kallionjyrkänteet, puut tuuhealehvät.

XIII, 194-196

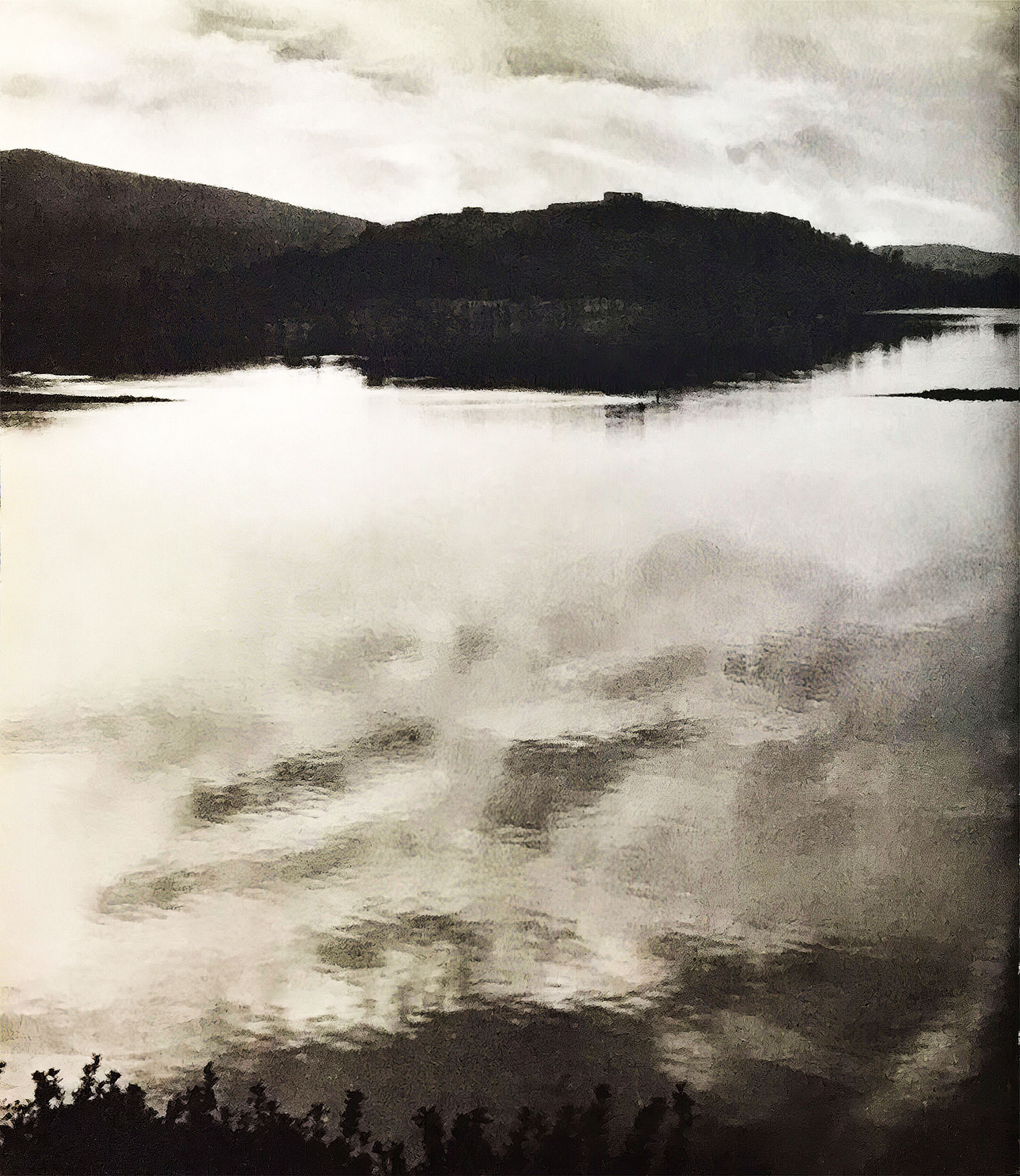

ARMANDO ME

96/97

... Maall' isiensäpä uinaelustaan
valveutui jumalainen Odysseus eikä sit' ensin
tuntenut ammoisen eron jälkeen; näät udull' urhon
saarsi Athene, Zeun tytär, ett' ois itse hän tuiki
tuntematon sekä kaikkeen sais hält' oikeat ohjeet,
puoliso, ystävät ett' ei tuntisi, ei alamaiset,
ennenkuin kosijain teot inhat kostanut kaikk' ois.

XIII, 187-193

98

Nous satamasta Odysseus nyt kivipolkua poikki
törmien metsävien, mihin neuvoi häntä Athene
tuon sikopaimenen luo, talon parhaan katsojan kaikkein
taatuimman, mitä palvelijoiss' oli oivan Odysseun.

XIV, 1-4

99

Äkkiä keksivät koirat Odysseun, ärheät, valppaat,
karkasivat kovin haukkuen päin...

XIV, 29-30

100

... siell' oli tarha
suojaravapaikkainen, jota varjeli ympärystymuuri
kaunis, korkea; senp' oli laumalleen sikopaimen
itseksensä, kun poiss' oli valtias, laatinut...
... luo kivet kiskoen, istuttaen orapensahat reunaan.

XIV, 5-8, 10

*Jospa nyt riittäis vain ajan kaiken, meille nyt tässä,
ruoka ja maistuva viini ja vain majass' istua saatais
huoleti ruokaillen . . .*

Synnyin Kreetan maall' avaralla, se mulla on alku . . .

XIV, 193-195, 199

102/103

*Itsepä Dodonaan oli ennusneuvoa mennyt
kuuntelemaan huminasta hän Zeun pyhän, korkean tammen,
kuink' Ithaken mehumaille nyt ois hänen saapua parhain,
julkiko vai salavihkaa, sielt' eross' oltua kauan.*

XIV, 327-330

104

*Siell' olin seitsemän vuotta ja kootuks sain varat runsaat,
antimen antoivat mikä minkin miehet Egyptin.*

XIV, 285-286

Osa XIII

Nyt Odysseun pojan luo
käy Athene ja neuvot suo
ja kotiin káskee lähtemään,
luo Eumaioksen rientämään.
Kun Menelaon lahjat saa
nyt Telemakhos, kiiruhtaa
hän heti matkaan. Laivaan hän
suo mukaan tulla tietäjän,
tuon Theoklymenoon; hän on
näet murhan tehnyt, onneton.
Vaan Eumaios nyt majassaan
jo kertoo: poika kuninkaan
hän, paimen, ennen ollut on
vaan kautta kovan kohtalon
jää orjaksi hän Laerteen.
Kun Telemakhos Ithakeen
on tullut, niin jo paimen saa
äidille viestin toimittaa.
Suo Telemakhoon tuntea
jo Pallas sitten taattonsa.
Myös väijyjät jo laivallaan
palaavat vihan vimmoissaan
kun eivät Telemakhosta
he saattaneetkaan surmata.

XIII

*... vaan ison, villavan vaipan
peitoks Eumaios levähytti, mi pantuna valmiiks
ain' oli, varjeekseen hänen vaihtaa sään pahan tullen.*

XIV, 520-522

105

Ei sovi, Telemakhos, yhä kaukana matkata maita,
Koht' ano suostumahan sotaärjyinen Menelaos
lähtöös, vielä kun voit koton' äitisi korkean nähdä.
Sillä jo naittaa näät hänet siell' oma taatto ja veljet
tahtois Eurymakholle.

XV, 10, 14-17

106/107/108/109

Vaan kautt' Argos-maan jos on mielesi mennä ja Hellaan,
niin tulen saattamahan, hevot valjastaa heti annan,
oien joka kaupunkiin.

XV, 80-82

110

Eip' ole koidompaa kuin kulkurin kiertely kuunaan . . .

XV, 343

III

... Vaan olen taattosi, jonk' olet vuoks surun alla ja huolen,
läällä kun kiusanas on tyly kohtelu korskien miesten.
Eip' ole oikein, Telemakhos, oman tultua taattos
niin kovin hämmästellä ja kummastella sun tuota.
Kenkään toinen Odysseus eip' ole saapuva tänne,
vaan tulen itse mä nyt, monen vaiheen vaikean jälkeen
nään kotimaani, kun vuosi jo kahdeskymmenes vierii.

XVI, 138-139, 202-206

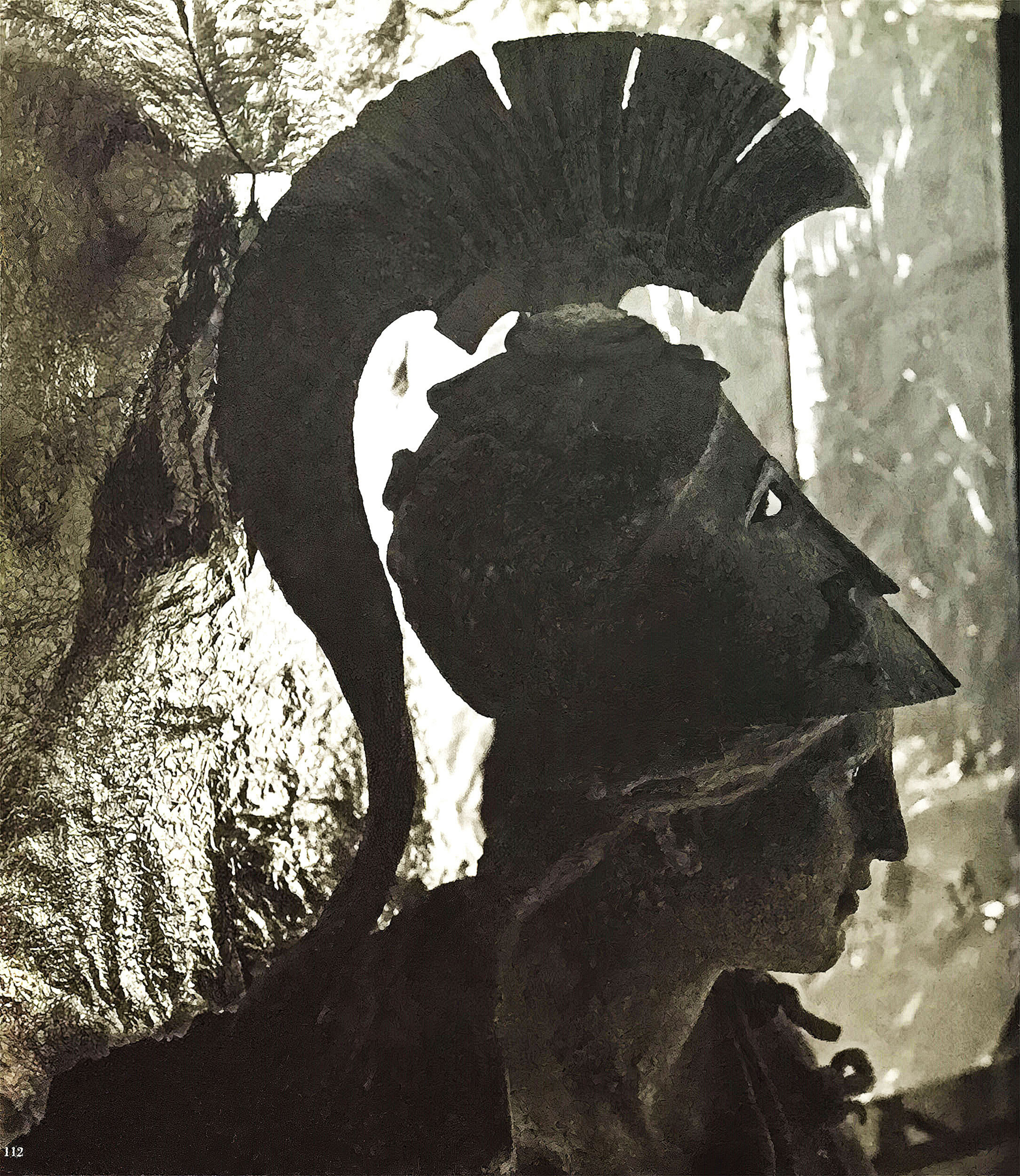

*Vattiatar meni kaunoiseen yliskammiohonsa,
siellä Odysseut' itki hän, puolisoaan, unen armaan
kunnes loi yli luonten Athene päilyväsilmiä.*

xvi, 449-451

Osa XIV

Käy Telemakhos äidin luo
ja retkistään niin kuulla suo
jo osan. Piiriin kartanon
myös Odysseus Eumaion
jo kera valepuvussa
käy kosijoita katsomaan.
Vain koira (kahdenkymmenen
kun vuoden jälkeen kohtaa sen)
nyt vielä tuntee isännän.
Vaan sitten taistoon joutuu hän
jo kera Iros-kerjurin,
lyö miehen nyrkein rautaisin.
Penelopeia lahjat saa
nyt kosijoilta, kaunistaa
näet jumalatar hänet niin.
Käy sitten toimiin viisaisiin
jo Odysseus, poikineen
vie aseet toiseen huoneeseen
pois kosijoilta. Kreetalta
hän sanoo itse tullessa
vaan Eurykleia verraton
jo tuntee: tuttu arpi on
(Parnasson karjun iskemä
eräällä eräretkellä).
Penelopeia jousen tuo:
hän kätensä jo sille suo
nyt kosijalle kohta ken
vain jännittää voi jousen sen.
Vaan portit sulkee Eumaios,
on apunaan Filoitios.
Ja läpi kirveensilmien
käy nuoli Odysseuksen.
Niin turvanansa jumalat
lyö Odysseus kosijat
ja Telemakhos kiimaiset
taas surmaa talon neitokset.
Nyt vihdoin vuoro puolison
tuntea Odysseus on.
Vaan sitten luokse Lacrteen
käy Odysseus miehineen.

XIV

*Vaan imeväiset kuin vasat äskenkannetut kauris
leijonan voimakkaan pesäviitaan vie sekä jättää,
itsepä kierrellen norot nurmiset, heinävät alhot
etsii ruokaa, taas kotiviidakkoonsa jo saapuu
leijona kohta, ja saa emo saalahineen lopun kolkon . . .*

XVII, 126-130

113

Kammiosuojastaan tuli mielevä Penelopeia,
kuin Afrodite kultainen tahi Artemis aivan,
itkien sulki jo tuon sylihinsä hän aaluvan armaan,
päättä ja loistokkaita hän suuteli silmiä siinä...

XVII, 36-39

114

... arvasi näät heti mielessään, oma hoitaja ett' ois
arven tunteva koskeissaan, ja se tois hänet ilmi.
Haltiatiaan pesemään kävi eukko ja tuon heti arven
tunsi, min Parnasson helohammas ol' iskenyt karju...

XIX, 390-393

115

... Äkkiä nosti päättä ja korvia koira, ... se Argos,
koira ol' urheamielen Odysseun ... Vaan kera koiran pyytäjät nuoret
kierteli, saaliinaan jänöt, kauriit, kalliovuohet ...
Vaan kun Odysseun tunsi se, siinä kun luona hän seiso,
alkoi huiskua häntä ja lerpalleen meni korvat.

XVII, 290-291, 294-295, 301-302

116

'Eumaios, tämä kai on Odysseun kartano kaunis;
helppo se joukost' ois monienkin tuntea siksi.
Kaikk' ihan yhtäpä jaksoa on, pihan ympäri muuri
muhkeareunus käv, pari-uksinen oiva on portti —
ei sitä miestä ole, ken sen vallata vois väkivoimin.'

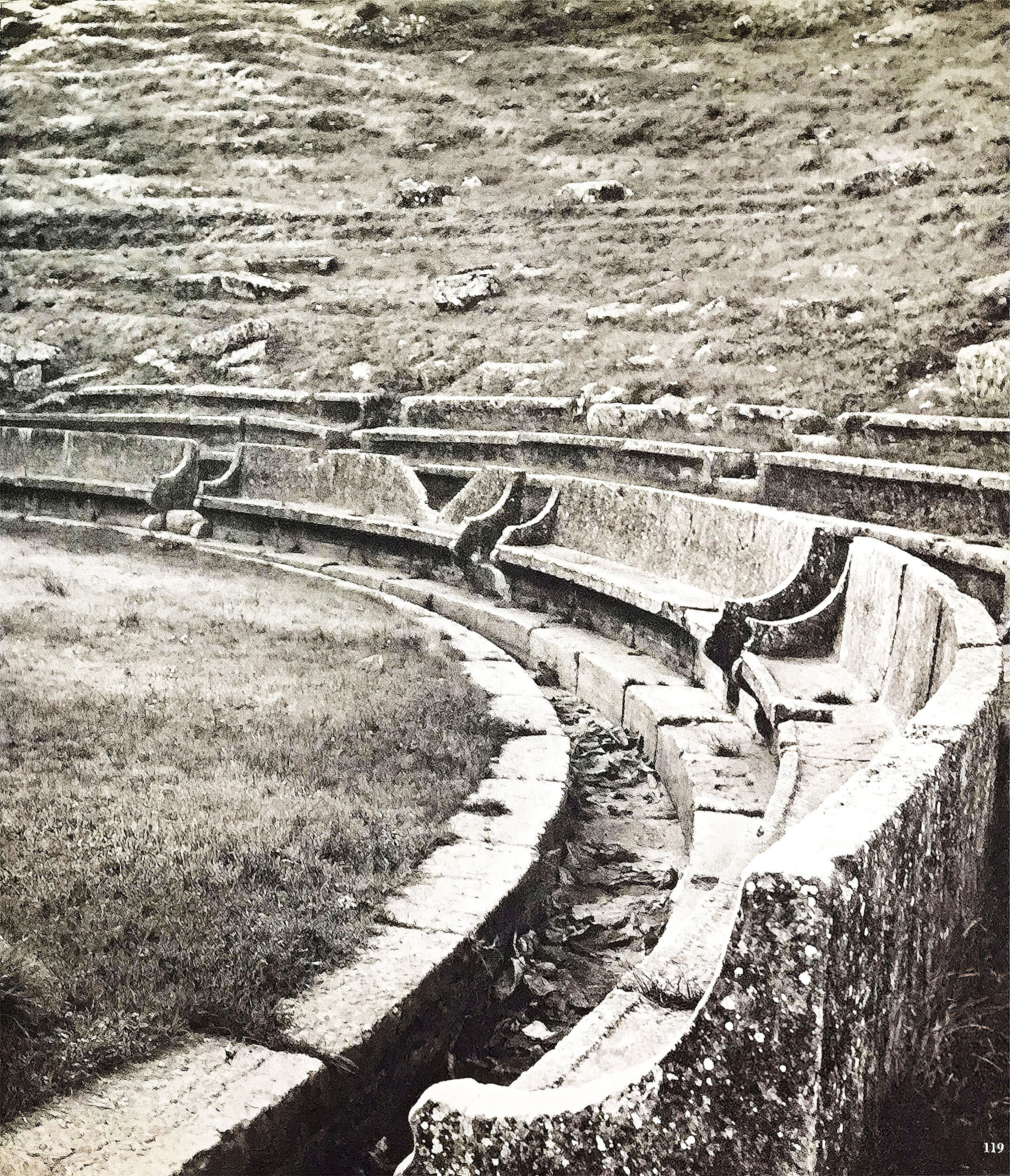
XVII, 264-268

... Mutta Odysseus

vyöttihe ryysyihinsä, ja vahvat, muhkeat reidet
paljastui, näkyviin tuli laajat hartiat, ryntäät,
jäntevät myös käsivarret...

Kaikkipa hämmästys ylen suuri nyt valtasi sulhot.

xviii, 66-69, 71

'Koirat, konsaan ettepä vain minun saapuvan luulleet
Troian mailta, kun haaskaamaan talon multa te käytte,
palvelijattaret herjaamaan, oman puolison multa
viemään viel' eläessä mun itseni...

Mutta nyt teidät kaikki on kietonut turmion paula.'

xxii, 35-41, 44

Airuet toi läpi kaupungin pyhät alttariteuraat
taivahisille, ja kertyivät hiuskaunot akhaijit
lehtoon siimehiseen nyt Apollon noutavanuolen.

xx, 276-278

Vaan monineuvo Odysseus

kons' oli käännellyt väkijousta ja tutkinut tyyten...

Koski nyt jänteeseen käden oikean sormin Odysseus:
soi soreasti se kuin ilolaulelo ilmojen pääskyn...

... aavisteeksi kuulua jo Zeus jylyn ankaran antoi.

xxi, 404-405, 410-411, 413

Osa XV

Vie kosijat jo mukanaan
nyt Hermes synkkään Manalaan.
Vaan Ithakessa kostajat
kun kapinaan nyt nousevat
niin kohta tahto jumalten
saa taukoamaan taiston sen.

XV

*'Heidän muististaan pois poikien, veljien surman
itse me viemme, ja taas sula suosio kaikkien kesken
ainian vallitkoon, vaka rauha ja vauraus runsas.'*

XXIV, 485-487

121

Hermes, haltia Kyllenen, heti sulhojen sielut
saapui kutsumahan, tuli kourassaan lumosauva,
kaunis, kultainen . . .

. . . iukuvin äänin noin ne nyt häälyivät, hämäreitä
polkuja pitkin vei niit' onnentuottaja Hermes.

Ääriin Okeanon ohi Leukas-kallion, kautta
Helios-valtiahan lepo-uksien . . .

XXIV, 1-3, 9-12

122

. . . maat unienkin

matkaten, vei kedon liljaisen lakealle ne joutuin,
varjot vainajien kuhun päätyvät vaipunehitten.

XXIV, 12-14

123

Vaan liki heitä

koht' Agamemnonin sielu jo saapui, Atreun poian,
hahmoin murheisin, kera kaikki ne, joilleka koitui
kutsuiss' Aigisthon sama kuolo ja kohtalon arpa,
'Kaikkia saartelevaa toki torjua sallimasurmaa
ei jumalatkaan voi edes rakkailtansa, kun iskein
kuoleman tuskaisen tuhokohtalo kolkko jo ehtii.'

XXIV, 19-22, III, 236-238

124

*Viekää ruumiit pois, sali raivatkaa kera naisten!
Sorjat on istuimet sekä pöydät pestävä sitten
huuhtoen veellä ja huokoisin hivuteltava sienin.
Mutta kun siistiks on taas kauttaaltaan sali saatu,
viekää neidot nuo ulos uksest' uhkean linnan
pyöreän kammion taa pihan vankkaa muuria vasten,
maahan lyökää siellä ne miekoin mittavin, kunnes
kaikist' on elo poissa ja hälvennyt himo lemmen,
heitä mi vei salayhteyteen kera sulhojen ennen.*

XXII, 437-445

125

*Sai hält' Eurykleia nyt käskyn, hoitaja armas:
'Rikkiä tuo, emo vanha, mi rikkeet poistavi, tuo'os
tultakin, sauhuttaa salin että ma saan.'*

XXII, 480-482

126

*Kaikkipa kunnoss' on joka viikunapuu, joka köynnös,
öljy- ja päärynäpuu, joka kasvissarka on saanut
hoitoa huolellista, jok' ainoa taimikin tarhan.*

XXIV, 245-247

127

*Kulkivat sinne ja tänne kalliot, kukkulanhuiput,
takkuiset tappuralinnat ja metsiköt nuorien puitten.*

HYMNI PANILLE 11-13

128/129

'Rakkain joukost' ystävien, Arkeision poika!
Zeus ano auttelijaksi ja Zeun tytär päilyväsilmiä,
sitten peitsi jo lennätä päin, valahuttaja varjon!
Virkki ja rohkean loi uron rintaan voiman Athene.

XXIV, 517-520

130

'... Me sielläpä mieltä sitten
saamme, min ehkä Olympon Zeus avun antava lienee.'

XXIII, 139-140

131

Matkata ihmismaita mun kauas tietäjä käski,
kulkea, kiertää vain, kädenmyötäist' airoa kantain,
kunnes löytänen maan, miss' ei mert' ihmiset tunne,
suolaa lainkaan ei pane ruokiin laittelemiinsa,
ei ole milloinkaan punarintoja pursia nähneet,
airoja ei solakoit' ole myöskään, siipiä laivan.

XXIII, 267-272

132

Kesken taistelevain teki nyt ikikestävän rauhan
aigiinkantaja-Zeun tytär ylhän, Pallas Athene,
Mentorin hällä oli hahmo ja Mentorin äänikin aivan.

XXIV, 546-548

Kuvien selitykset

Sidos

SUUREN GEOMETRISEN LUONNONKIVIMOSAIIKIN REUNAA *Pellasta, Makedoniasta*

Neljännän vuosisadan lopulta eKr. Muita Pellan mosaiikkeja esitellään neljännessä avainkuvassa ja kuvissa 52 ja 53. Ks. IV avainkuvan selitystä s. 255.

Kansiaukeamat

LUONNONKIVIMOSAIIKKIA (*peilikuva*) *Kalithean kukkuloilta läheltä Rhodoksen saarella sijaitsevaa Rhodoksen kaupunkia. Nykyaikaista työtä*

Ikivanha luonnonkivimosaiikkitekniikka (ks. IV avainkuvan selitystä s. 255) on uudelleen herätetty henkiin nykyisessä Kreikassa. Malli on tässä geometrinen kuten sidoksenkin mosaiikissa, ja keskustassa on pyörökuva. Heijastumat peilikuvassa synnyttävät suuren pöllön naaman. Pöllö oli Athenen, Odysseuksen suojelijattaren symboli.

1 TRAGEDIASSA KÄYTETTY PRONSSINAAMIO, löydetty Peiraieuksesta, Ateenan satamakaupungista. Hellenistiseltä ajalta

Näytelmissä käytetyt naamiot juontavat alkunsa niistä Dionysoksen palvontaan kuuluneista rituaaliansseista, joista kreikkalainen draama kehittyi. Naamiot palvelivat komediassa ja tragediassa paitsi uskonnollisia myös käytännöllisiä tarkoituksia: ne vahvistivat ääntä, niin että se kantautui etäisimmille katsojariveille saakka. Koturnit, messuava äänenkäyttö ja laajat eleet ajoivat samaa asiaa. Itse Aiskhylos lienee kehittänyt (viidennen vuosisadan alussa eKr.) kasvonaamion eräänlaiseksi koteloksi, joka peitti koko pään ja johon kuului myös tukka. Naamioparia alettiin pitää luonnollisesti draaman symbolina ja muutenkin koristeena. Hymyilevä ja surullinen naamio merkitsevät komediaa ja tragediaa, Kreikan näytelmätaiteen kahta aluetta. Aristoteleen mukaan tragedia ja epiikka ovat 'todellista elämää korkeammalla'; ne sijaitsevat pelkistetyillä käsitteillä operoivan filosofian ja elämän yksityiskohtia muistiin merkitsevän historian välimailla. Komedia, jota me ehkä sanoisimme karikatyyriksi, on alempana kuin todellinen elämä. Meidän aikojemme huvinäytelmä on tullut lähemmäksi todellista elämää, jota uusi kirjallisuudenlaji, romaani, harkitusti kuvastelee. *Odysseia* on tosin tekniikaltaan epiikkaa, mutta siihen sisältyy monia muitakin aineksia; niinpä se voidaan lukea komediaksi sanan nykyisessä merkityksessä tai eräänlaiseksi veijariromaanin edelläkävijäksi.

Tätä valtavaa tragedianaamiota on luultavasti käytetty teatterin

koristeena. Se on osa kuuluisasta Peiraieuksen löydöstä vuodelta 1959 (selitys 97) ja luultavasti se sijoitetaan Peiraieuksen museoon.

2 MERAMPELLUN LAHTI nähtynä rantatieltä Itä-Kreetasta

Kreetan solakka hahmo kelluu purren tavoin kevyesti Peloponnesoksen ahnaan jättiläiskäden alla. Kreetta on eteläisenä rajana sille muinaiselle helleenien maailmalle, joka rajoittui lännessä mantereen, idässä Jooniaan ja Kreikan itäosaan ja johon lisäksi kuului laaja saaristo.

Kreetalaiset olivat lounaisesta Vähästä-Aasiasta saapunutta ei-arjalaisista kansaa ja he asuttivat saaren itäosat neoliittisena aikana. Jo varhaiselta pronssikaudelta on tavattu kukoistavia kaupunkeja. Ensimmäiset palatsit rakennettiin keskimmaisella pronssikaudella (n. 2200—1700 eKr.), jolloin Kreetan kulttuuri pääsi hyvään vauhtiin. Kupari vaihtui lopullisesti pronssiin, kaupungit vaurastuivat tuntuvasti, muuraustyössä alettiin käyttää hakattuja kiviä ja kirjoitus kehittyi kuvakirjoituksesta lineaarikirjoitukseksi. Vuoden 1600 vaiheilla eKr. tehtiin varsin yleisesti pienoisveistoksia ja maalattiin freskoja, jotka jo ovat sen ylitsepursuavan aistillisen elämäntunteen täyhtämiä, joka on oleellista minolaisessa taiteessa — mykeeneläisten mielestä varmasti jopa yli hyvän maun rajojen.

Seuraavat kolme vuosisataa (1700—1400 eKr.) olivat Kreetan korkeimman kukoistuksen aikaa. Ylin valta oli Knossoksessa, ja luultavasti siellä hallitsi tarunhohtoinen kuningas Minos, jonka nimi ehkä historiallisesti merkitsee arvonimeä tai dynastiaa. Kreikkalaisen tarun mukaan Daidalos rakensi Minokselle Knossokseen Labyrintiksi kutsutun palatsin, johon kuninkaan poika, Minotauros, kätettiin. Labyrintti-nimitys johtuu kreikan sanasta *labrus* (kirves) ja se viittaa Sir Arthur Evansin mukaan kaksiteräisten kirveiden palvontaan. Nämä kirveet olivat ilmeisesti minolaisen uskonnon tärkeimpiä vertauskuvia (selitys 120). Vuonna 1400 eKr. palatsi hävitettiin, ja epäilemättä manterelta tulleet Mykeenen kreikkalaiset kukistivat minolaisen kulttuurin. *Iliaan* ja *Odysseian* mukaan saari oli vielä kaksi vuosisataa myöhemminkin yhä kreikkalaisten ruhtinaiden hallinnassa. Saaren länsipuolisko asutettiin vasta näihin aikoihin, ennen vuoden 1100 vaiheilla eKr. tapahtunutta Mykeenen sortumista.

Nimiaukeama

HOPEINEN NELJÄN DRAKHMAN RAHA. *Kuvapuoli: kypäräpäinen Athene; selkäpuoli: pöllö, oliivipuun lehvä, vähenevä kuu ja kirjaimet ΑΘΕ (Ateena). N. v:ltä 460 eKr. Agora-museo, Ateena*

Rahanlyönti keksittiin Vähässä-Aasiassa seitsemännen vuosisadan aikana eKr., luultavasti kreikkalaisen vaikutuksen alaisuudessa. Epäilemättä sitä Kreikassa käyttivät ensiksi hyväkseen joonialaiset. Ensimmäinen pääkuvalla ja kaupungin nimellä varustettu kolikko, ja samoihin aikoihin ensimmäinen ateenalainen raha, jossa olivat Athenen ja hänen pöllönsä kuuluisat hahmot, lyötiin tyranni Peisistratoksen toimesta. — Tämä valistunut tyranni on vastuussa myös Homeroksen teosten ensimmäisestä täsmällisestä laitoksesta, jossa teksti on samanlainen kuin se, minkä me olemme saaneet haltuumme. — Hieno uusi kolikko lyötiin luultavasti v. 566 eKr., jolloin Peisistratos järjesti koko Ateenassa juhlat kaupungin suojelijan kunniaksi. Kuvassamme näkyvä raha pohjautuu Peisistratoksen rahatyyppiin ja otettiin käyttöön v. 490 eKr., Marathonin taistelun, Ateenan historian uljaimman voiton kunniaksi. Siinä on tavallinen Athene-kuviointi, joka säilyi käytännöllisesti katsoen muuttumattomana kaikissa rahoissa aina vuoteen 230 eKr., jolloin uusi tyyppi lopullisesti valmistui. Kun vanhat muotit olivat kuluneet rikki, valmistettiin uusia alkuperäisen mallin mukaan, ja ne voidaan ajoittaa tai luokitella tyyliin tai yksityiskohdissa havaittavien muutosten perusteella. Athenen pää esitetään profiilikuvana, silmä edestäpäin nähtynä. Jumalattaren huulilla väreilee 'arkalaisen hymyn' häiva. Hänellä on päänmukainen, köynnöskoristeen ympäröimä tönkykypärä sekä otsaripa jäykistä öljypuunlehvistä (lisätty Marathonin voiton jälkeen). Kypärän alta näkyvässä korvassa on iso korvarengas. Pöllö kuvataan myös profiilissa lukuun ottamatta päätä, joka nähdään edestäpäin. Linnun selkäpuolella on pieni vähenevä kuu, joka sekin erikoisesti viittaa Marathonin tapahtumiin. Athenen kasvot ja niska ovat huolitellusti muotoillut, mutta yksilölliset piirteet, kuten korva, silmä, huulet ja hiussuortuvat, ovat ääriä viivoiltaan köynnöskuvion tapaan ylimalkaisia. Pöllö ja lisäkoristeet on laadittu samalla suoraviivaisella tekniikalla pikku yksityiskohtiin pysähtymättä. Rahan malli on myöhäis-arkalaisen ja varhais-klassillisen kauden välisen siirtymäajan erinomaista muotoilua, mutta saman mallin ikävystyttävän toistamisen vuoksi Ateena jäi tällä alalla jälkeen kilpailussa muiden Kreikan valtioiden kanssa; esimerkiksi Sisiliassa lyötiin tällä ja seuraavalla vuosisadalla maailman kauneimmat kolikot.

3 LINDOKSEN AKROPOLIS RHODOS-SAARELLA. Suuren stoan päätyrakennus 3. vuosisadan lopulta eKr.

Lindoksen temppeli (kuva 55) rakennettiin uudelleen neljännen vuosisadan lopulla eKr. Vähän myöhemmin sen ympärille rakennettiin nelikulmainen, hellenistisen agoran kaltainen pylvästori. Temppelin eteen pystytettiin suuri pylväsriivi, johon liittyivät lyhyet siivet ja monumentaalinen portaikko — kokonaisuus muodosti avaran propylaian. (Propylaiat olivat monumentaalisia temppelin sisäänkäytäviä, joihin tavallisesti kuului pylväspari sisäpuolelle ja toinen pylväspari ulkopuolelle — näiden välissä sijaitsi varsinainen portti. Propylaiat ovat peräisin minolaisesta ja mykeeneläisestä palatsinrakennustaiteesta.) Vielä myöhemmin propylaian eteen keskelle monumentaalisen portaikon juureen sijoitettiin stoa, pylväshalli. Myös sillä oli siivet ja päätyrakennukset, joista toinen näkyy kuvassa. Propylaian muodot kertautuivat suurempina pitemmässä ja leveämmässä stoassa.

Koko 'rakennuskompleksi' oli loistava esimerkki siitä itäisen Kreikan rakennustensuunnittelutaidosta hellenistisellä kaudella, jonka merkitystä on epäoikeudenmukaisesti väheksytty. Kokonaisvaikutelma

oli monumentaalinen ja perspektiivinen. Yhtenäinen ja keskitetty pohjapiirustus oli laadittu symmetrisesti keskiakselin ympärille. Sitä herkkää mukautumista rakennuspaikan luontoon, mikä oli sangen luonteenomaista varhaisempien kausien kreikkalaiselle rakennustensuunnittelutaidolle, ei ole lainkaan havaittavissa; itse asiassa rakennuspaikan luontoa muunneltiin melko tuntuvastikin, mikäli se rikko pohjapiirroksen geometrista täydellisyyttä. On mielenkiintoista todeta, että kaikki nämä piirteet ovat tunnusomaisia roomalaiselle arkkitehtuurille, joka tavallisesti käsitetään kokonaan erilaiseksi kuin kreikkalainen. Käy kuitenkin yhä ilmeisemmäksi, että Rooman arkkitehtuurin periaatteet ovat peräisin hellenistisen Kreikan itäosissa noudatetusta käytännöstä, ja Itä-Kreikan rakennustaide vuorostaan lienee saanut vaikutteita muinaisessa Aasiassa vallalla olleesta keskitetystä suunnittelusta ja monumentaalisuudesta. Todellinen ero ei siis näytä olevankaan kreikkalaisen ja roomalaisen, vaan kreikkalaisen ja kreikkalaisen, ts. hellenisen (muinaiskreikkalaisen) ja hellenistisen (l. aleksandrialaisen) tyylin välillä.

4 HEDELMÄTARHA KEVÄÄLLÄ Leukas-saarella Akarnaniassa

Odysseus oli saarten kuningas ja kefallenien kuningas. Kefallenit asusivat kolmessa saarella, Kefallenissa, Zakynthoksessa ja Ithakassa, sekä vielä parissa paikassa, jotka ovat parhaiten tunnistettavissa Kreikan mannermaalta. Kefallenia oli mainituista saarista suurin, mutta Odysseus asui Ithakalla.

Leukas, joka sijaitsi lähellä pohjoisessa, mainitaan *Odyssiassa* Epeirokseen kuuluvana niemimaana, eivätkä muinaisajan kirjailijat koskaan pitäneet sitä saarena. Itse asiassa tätä saarta yhdistääkin mannermaahan soinen kannas. Se on kuitenkin tunnistettu siksi saareksi, jota Odysseuksen aikoina kutsuttiin nimellä Ithaka (t. Ithake). Tätä teoriaa vahvistaa pääasiassa se, että tietyt Leukas-saaren alueet sopivat Homeroksen kuvauksien kanssa paremmin yhteen kuin vastaavat paikat nykyisellä Ithakalla. Erittäin todennäköisesti Leukas oli ainakin osa Akarnaniassa hallinneen Leukadioksen, Penelopeian veljen, kuningaskuntaa. On havaittu, että mykeeneläiset haudat muistuttavat kefallenialaisia hautoja (kuva 75), mikä osoittaa Homeroksen kreikkalaisia asuneen kummallakin saarella.

Oletetaan, että Leukaan eteläkärjen kallioinen niemi olisi juuri se purjehtijoiden maamerkki, joka *Odyssiassa* mainitaan ja jonka luona oli yksi sisäänpääsy, oikotie, Akheronin joelle ja kuoleman valtakuntaan.

Avainkuva I, s. 23

DELFIINI ROOMALAISESTA TEATTERISTA, *Sabratha*; TAIVASTA LESBOS-SAAREN YLLÄ (valokuvamontaaži)

Marmoridelfiini on toinen siitä delfiiniparista, joka koristi Sabrathan roomalaisen teatterin näyttämöä Libyassa. Teatteri rakennettiin n. v. 180 jKr., ja Mussolinin toimesta se herätettiin henkiin ja korjattiin entiselleen v. 1927. Samalla entistettiin muutkin tämän rikkaan maakuntakaupungin jäännökset, jotka vuosisatoja sitten olivat hautautuneet erämaan hiekkaan. Teatteri oli Afrikan suurin. Lähellä Troijan rannikkoa sijaitsee Lesbos-saari, Aioliin heimon keskuspaikka. Aiolilaiset, joonialaiset ja doorilaiset olivat Mykeenen kulttuurin luhistumista seuranneella hellenisellä kaudella käytössä olleen jaon mukaan Kreikan kolme pääheimoa. Troijasta tuli osa Aioliaa, joka sijaitsi Vähän-Aasian luoteiskulmassa, Joonian ylä-

puolella. Attika oli joonialainen ja Peloponnesos doorilainen. Aigeian meren saaret — Itä-Kreikan ja mannermaan välissä — jakaantuivat pituussuunnassa näiden kolmen heimon kesken: aiolilaisille kuului pohjoisosa, joonialaisille keskusta ja doorilaisille eteläisin osa.

5 DIKTEN VUORI *Lassithin ylängöllä Kreetassa*

Kreetaa halkoo pohjoisessa ja etelässä kolme vuoristoa, joiden kaksi huippua, Dikte ja Ida, kilpailivat muinoin kunniaa ollen Zeuksen syntymäpaikka.

Kreikan klassillisessa uskonnossa oli kaksi suuntaa, apolloninen ja dionysinen. Edellisen selvimpiä ilmauksia on Homerokselta tuttu olympolainen uskonto, jälkimmäiseen kuului erilaisia mysteeriä, salaperäisiä hurmahenkisiä riittejä, joissa uskovainen muuttui jumalaksi ja sai jumalallisia ominaisuuksia, varsinkin niissä tavoiteltiin kuolemattomuutta. Hellenistisenä aikakautena mysteeriomenot miltei täysin syrjäyttivät homeerisen uskonnon. Homeroksen jumalat ovat enimmäkseen alkuperäisten kreikkalaisten jumalia, tuon historiallisesti pohjois- tai luoteisindoeurooppalaisen rodun, joka asevoimin valtasi Aigeian syvänteiden toisen esikristillisen vuosituhannen aikana. Heidän uskontonsa kuvasti feodaalista kuuliaisuutta taivaallisille voimille ja asetti selvän eron jumalien ja ihmisten välille. Aigeialainen uskonto oli alun perin maan sekä maan alla asustavien voimien palvontaa, joka ilmeni hedelmällisyysriitteinä ja sukupuolisina symboleina sekä myöhemmin varsinaisina mysteereinä. Maa käsitettiin maskuliiniseksi ja maanalaiset voimat feminiiniseksi. Klassillisen ajan jumalat olivat usein sulautuneet kahdesta yhdeksi, tai pikemminkin nuo Homeroksen kuvailemat persoonallisuudet omak-suivat piirteitä toisiltaan. Niinpä Zeukseen, herraan ja isään, liittyi taruja ja riittejä, jotka oikeastaan kuuluivat Kreetan hedelmällisyyden hengelle. Aigeian mahtavat henget olivat naispuolisia (Suuri Äiti), ja lukuun ottamatta nuorukaisia (kouroi) miespuoliset jumalat yleensä joko palvelivat heitä tai olivat vain kuolemattomia pienokaisia. Lapsijumaluus yhdistettiin Zeukseenkin. Kerrottiin, kuinka hänen äitinsä Rheia synnytti hänet eräällä Dikte-vuoren luolassa ja kätki hänet sinne suojellakseen lastaan tämän isältä, Kronokselta. Demonisotilaat, *kuretes*, tanssivat luolan suulla estääkseen Kronosta kuulemasta synnytyksen ääniä. Tapahtuman muistoa vietettiin historiallisina aikoina tanssimalla mysteeriotsseja; musiikki, jolla tansseja säestettiin, muistutti Samothraken kabeirien musiikkia (ks. selitystä 108). Kureetit ja kabeirit sekoitetaankin usein toisiinsa. (Guthrie, *The Greeks and Their Gods*.)

Sekä Dikte- että Ida-vuorella on Zeuksen pyhäkkö. Dikten pyhä luola on melko varmasti näistä kahdesta vanhempi, sillä siitä on löydetty paitsi mykeeneläisiä myös minolaisia jäännöksiä. Se on siis peräisin sellaiselta aikakaudelta, että on oletettava sen olleen pyhäkkö jo ennen kreikkalaisten saapumista.

6 POSEIDONIN PRONSSIPATSAS. Ateenan kansallinen arkeologinen museo. Attikalainen, n. v:lla 470 eKr.

Poseidon kolmikärkineen, Zeus sinkoamassa salamaa, vaiko vain kuolevaisen urheilijan kuva? Tämä patsas, joka löydettiin merestä läheltä Attikaan kuuluvaa Artemisionin niemeä, on varhaisen klassillisen tyylin mestarinäyte (480—450 eKr.). Se on ensimmäinen monumentaalista kokoa oleva vain yhden figuurin käsittävä työ ja

ainoa jäljellä oleva pronssioriginaali, joka alkuperältään on varmasti attikalainen. Heti kun oli saatu aikaan osien luonnonmukainen sommittelu ja liikkeen vaikutelma vapaasti seisovissa patsaissa (n. 480 eKr.), otettiin seuraavaksi tehtäväksi nopean liikkeen kuvaaminen. Myron (Diskuksenheittäjä n. 450 eKr.) kuvasi mestarillisesti hetkellistä liikettä, toimintaa täydessä vauhdissa. Tähän kuvatussa patsaassa ratkaisu on erilainen: on tavoitettu liikettä edeltävä pysähdysten tuokio ja muunneltu se dynaamisen tasapainoiseksi kuvapatsaaksi.

Varhaisen klassillisen tyylin *matière noble* oli pronssi eikä suinkaan marmori: uutta estetiikkaa varten tarvittiin uusi materiaali ja uusi tekniikka. Pronssi antoi yksityiskohtiin keveyttä ja luotettavaa tarkkuutta, sillä voi kokeilla ennen lopullista valamista ja sen ominaisuuksien ansiosta oli mahdollista sommitella jäsenet vapaasti, ilman tukia (myöhempiin marmoripatsaihin täytyi liittää mm. puisia kannattimia).

7 FENGARIN VUORI *Samothraken saarella*

Homeroksen mukaan Poseidon katseli Troijan sotaa tältä huipulta. Iliassa Homeros kertoo, kuinka maailma oli jaettu kolmen mahtavan veljeksien kesken, taivas Zeukselle, manala Hadekselle ja meri Poseidonille. Poseidon oli myös raikkaiden lähteiden jumala; Athenen ja tämän oliivipuun kanssa kilpaillessaan hän iski kolmikärjellään Akropoliin kallioon synnyttäen siten vuolaana ryöppyävän virran. Myös maanjäristykset (ei kuitenkaan ukkonen) ja hevoset kuuluvat hänen alaisuuteensa. Poseidon on ilmeisesti ikivanhaa kreikkalaista alkuperää, hän ei siis ole kotoisin nykyisen Kreikan alueelta, eikä häntä varmaankaan aina ole liitetty meren yhteyteen, sillä merihän oli tuntematon käsite kreikkalaisille ennen heidän siirtymistään etelään. Luultavasti Poseidonia ensin palvottiin miespuolisena hedelmällisyyden jumalana samoin kuin hänen veljeään Hadeista, joka myös oli tekemisissä hevosten kanssa. Poseidonin viha vaikuttaa voimakkaasti *Odysseias*sä, joka jumalallisella tasolla onkin kuvaus Poseidonin ja Athenen, vihan ja järjen, välisestä kilpailusta.

8 EPIDAUROKSEN TEATTERIN OIKEA PUOLISKO (peilikuva), 350 eKr.

Odysseian neljä ensimmäistä laulua, jotka muinaiset oppineet tunsivat nimellä 'Telemakhia', muodostavat eräänlaisen Telemakhoksen matkoille omistetun pienoiso-*Odysseian*. Nämä runot lienevät myöhemmistä lisäystä päärunoelmaan samoin kuin X laulu. Telemakhia alkaa jumalten kokouksella kuten varsinaisen *Odysseian* V laulusta. Molemmat kokoukset on kopioitu *Iliaan* kohtauksista, mutta niissä on havaittavissa moraalista kehitystä: ne eivät ole enää jumalallisia kinasteluja, joita Zeus Iliassa vihaisena ratkaisee.

Kreikkalainen teatterirakennus juontaa luultavasti alkunsa kaupunkien neuvostoja varten taivasalle pystytetyistä kokouspaikoista, joista mainittakoon Ateenan Pnyx ja jotka suunniteltiin laaksoihin ja kukkuloiden rinteille. Paljon myöhemminkin, kun neuvosto kokoontui sisätiloissa, säilytettiin teatterille tyypilliset puoliympyrän muotoiset istuinrivit, tosin suorakaiteen muotoisen rakennuksen sisällä (selitys 126).

Epidauroksen teatteri merkitsee kreikkalaiselle teatterirakennukselle samanlaista huipentumaa kuin Parthenon doorilaiselle temppelille. Kun Kreikan arkkitehtuurin perusmuodot kerran on historiallisesti

toteutettu, niissä sitten jo tuntuukin olevan Platonin ideoiden yleispätevää selkeyttä. Vaikuttaa siltä, kuin arkkitechdeillä olisi alusta alkaen mielessään sama määrätyn doorilaisen temppelin, määrätyn teatterin idea, ja että he vain yrittäisivät vapautua ajan ja materiaalin luomista suhteellisen epätäydellisistä olosuhteista. Kun muoto kerran oli tavoitettu, se saavutti kanonisen selkeyden ja kumoamattomuuden.

Klassillisessa teatterirakennuksessa ei tapahtunut muutoksia ennen hellenistisiä aikoja. Näyttelijöille ja kuorolle tarkoitettua pyöreää kenttää, orkestraa, kiersi kaksi istuinrivivyöhykettä ympäröiden sitä pidemmältä kuin puoliympyrän muotoisesti. Kulissit oli sijoitettu vasten matalaa rakennusta, joka sijaitsi heti orkestran takana julkisivu katsomoon päin. Näyttelijät ja katsojat pääsivät orkestraan avoimia käytäviä pitkin katsomon suurten kolmiomaisten sivuseinien vierestä. Ei ollut mitään rakennettua esiintymislavaa, 'näyttämöä'; sellainen tuli käytäntöön vasta hellenistisellä ajalla (selitys 119).

Epidauroksen punertavasävyinen teatteri ei ole ainoastaan täydellisin, vaan myös parhaiten säilynyt antiikin kreikkalainen teatteri. Alemman katsomovyöhykkeen penkkirivilohtkoja erottaa toisistaan kaksitoista portaikkoa, ja ylemmässä vyöhykkeessä portaikkoja on kaksinkertainen määrä. Myös porraskelmien lukumäärä kasvaa sitä mukaa kuin tullaan ylemmäksi: nopeutuva rytmi tuo mieleen nopean, vaivattoman liikkeen ylöspäin. Ylemmällä vyöhykkeellä istuinpenkit ovat korkeampia; kysymyksessä on optinen korjaus, jonka ansiosta ne tulevat lähemmäksi silmää ja siten yhtäjaksoiseen perspektiiviin alemman vyöhykkeen kanssa. Parthenonin tavoin tämä teatteri on komea yhdistelmä matemaattisia yhdenmukaisuuksia ja muita samantapaisia hienouksia.

Teatterin edessä ja takana avautuu näköala kahdelle kukkulalle ja niiden väliseen laaksoon, jotka ovat kuin itse teatterin poikkileikkauksia. Rakennuksen muoto kertaantuu siis kahdesti sitä ympäröivässä luonnossa. Meille on kerrottu, että upeat näköalat kreikkalaisista teattereista ovat täysin sattumanvaraisia, koska rakennuksen paikka valittiin ainoastaan käytännöllisin perustein. Tärkein vaikutin on hyvinkin voinut olla ehdottomasti käytännöllinen, mutta jo toisella sijalla ovat varmasti olleet esteettiset näkökohdat.

9 ATHENEN PRONSSIPATSAS (osa). Löydetty Ateenan Peiraiuksesta v. 1959. 4. vuosisadan keskivaiheilta eKr.

Athene oli jo esikreikkalainen jumalatar, joka sittemmin omaksuttiin mykeeneläisten vallanpitäjien ja heidän talouksiensa suojelijaksi ja vartijaksi. Jälkimmäisen tehtävän johdosta häneen yhdistettiin käsityöt; hän oli myös taistelun jumalatar, mutta vain puolustavan taistelun. Hänen kaupunkinsa oli Ateena, ja nämä kaksi samastettiin jopa siinä määrin, että ainakin yhden teorian mukaan jumalatar on saanut nimensä kaupungilta eikä suinkaan kaupunki jumalattarelta. Akropolis-kukkulaa kutsuttiin nimittäin alkujaan Atheneksi; Athene on ehkä ollut yhtä kuin itse Akropoliin kallio, siis vuorenmuotoinen äitijumalatar, jollaisia on palveltu Lähi-Idässä esihistoriallisina aikoina. Myöhemmin häneen luultavasti samastettiin maahan muuttaneiden kreikkalaisten siivekäs neitsytjumalatar, ja hänen luonteensa muuttui sen mukaisesti (Guthrie, *The Greeks and Their Gods*). Tietoja patsaasta selityksessä 97.

10 OLIIVIPUU *Leukaan saarella lähellä Ithakaa*

Monet minolaiset kultit jäivät elämään hellenisisessä Kreikassa. Varmasti minolaiseen uskontoon kuulunut piirre on puiden ja käärmejumalattarien palvonta. *Pöllönsilmäisen* Athenen keihäs, kilpi ja pöllö ovat kenties nekin kotoisin Kreetalta, mutta hänen käärmeensä ja pyhä oliivipuu ovat miltei varmasti minolaisia jäänteitä. Athene kilpaili Poseidonin kanssa Ateenan herruudesta ja voitti istuttamalla Akropoliille oliivipuun. Poseidon sai aikaan suolaisen lähteen ja luultavasti myös hevosen iskemällä kalliota kolmikärjellä. Oliivipuuta ja lähdeä säilytettiin uskollisesti pyhäinjäännöksinä Erekhtheionissa, vastapäätä Athenelle pyhitettyä Parthenonia. Persialaiset polttivat oliivipuun v. 480 eKr., mutta tapahtui ihme: se kasvoi ennalleen yhdessä ainoassa yössä.

11 HERMIN PÄÄ. *Spartan museo. Roomalainen kopio. (Esittää tässä Zeusta.)*

Pilvien nostaja Zeus oli taivaan ja sään, ukkosen ja salamoinnin jumala, isä ja hallitsija, ylijumala. Zeus oli alkuperäisten kreikkalaisten Aigeian rannoille tuomista yksityiskäsitteistä merkityksellisin. Hänen persoonallisuutensa ydin oli voima, jonka kanssa moraalisuudella ei ollut oikeastaan mitään tekemistä.

Tämä hermi on kopio Hermes Propylaeoksesta, jonka on veistänyt Alkamenes, Feidiaan taitavin oppilas. Alkuperäinen patsas seisoi propylaian edessä Ateenan Akropoliilla ja oli roomalaisaikana erittäin suosittu. Patsaan valmistumisen aikoihin oli jo käynyt vanhanaikaiseksi se arkaainen hiusmuoti, johon kuuluivat pitkät palmikot ja korvasta korvaan ulottuvat käärmeäisten kiharoiden rivit sekä samanlainen neliömäinen parta kuin Feidiaan Zeuksella (ks. selitystä 33). Samanlaisia hiuslaitteita ja partoja on tavattu monista arkaaisen kauden ja vaellusajan jumalten kuvista, mutta erityisesti ne olivat luonteenomaisia itäisille jumalhahmoille, ennen kaikkea Dionysokselle. Hermit olivat alkujaan falloksen muotoisia kivipylväitä, joita pystytettiin pelloille ja teiden varsille. Kuudennella vuosisadalla eKr. vakiintui klassillinen tyyppi: nelikulmainen pilaari, joka päättyi partaiseen päähän ja jonka etupuolet oli kuvattu fallos. Oli myös muiden jumalien hermejä, mutta Hermekselle omistetut olivat yleisimpiä; niiden ansiosta jumalten sanansaattajasta tuli torien jumala sekä teiden, kaupankäynnin ja hauskojen tapaamisten suojelija.

Avainkuva II, s. 37

NAISPATSAITA yllään klassillinen vaate: tunika ja laskostettu pallium (selitys 67). Kyrene, Libya, Pohjois-Afrikka. Roomalaista työtä

Kreikkalaiset perustivat Kyrenen n. v. 630 eKr. — käytyään asiasta ensin neuvotteluja Delfoin oraakkelin kanssa. Siitä kehittyi neljä muuta satamakaupunkia, ja kaikki viisi muodostivat yhdessä kreikkalaisen kaupunkiliiton, pentapoliksen, joka sijoittui mukavasti Isoon Syrttiin työntyvälle kallioiselle niemimaalle sellaiseen kohtaan, missä tämä kaareutuu kohti Kreikkaa. Kyrene oli kreikkalaisten pääsiirtokunta etelässä ja se piti yllä yhteyttä emämaahan — samoin kuin itäiset ja läntisetkin siirtokunnat Vähässä-Aasiassa ja Italiassa — osallistumalla panhelleenisisä pyhäköissä toimeenpantuihin riitteihin ja kisoihin. Panhelleeniseksi on kutsuttu esim. Olympian temppeliä, jossa Kyrenelläkin oli oma 'rahastonsa'. Kyrenessä syntyi neljännellä vuosisadalla eKr. huomionarvoinen filosofikoulu.

- 12 MYÖHÄISHELLENISTINEN PATSAS seisomassa raunioituneen talon huoneessa, jonka lattiaa peittää mosaiikkiruudutus, Delos-saarelta. 2. vuosisadalta eKr.

Deloksen tunnetut rakennukset ovat hellenistisiä ja peräisin enimmäkseen toisen vuosisadan jälkipuoliskolta eKr. Sama tyyppi oli yleensäkin tunnusomainen muinaisille kreikkalaistaloille kaikkialla ja kauan aikaa. Suorakaiteen muotoiset huoneet sijoitettiin epäsymmetrisesti pihan ympärille. Sisäänkäynti pihalle sijaitsi pääovelta portinvartijan majalle johtavan käytävän päässä. Kadunpuoleisissa seinissä oli korkeat ikkunat, mutta huoneet ryhmitettiin lähelle rakennuksen keskustaa, ja elämä niissä sujui ulkopuolisten katseilta suojassa. Pihan varrella, sisäänkäytävän suunnassa, oli muita huoneita tilavampi ruokailuhuone. Se muistutti suuresti pääasiallista esikuvaansa, mykeeneläistä megaronia.

Kreikkalaisen rakennuksen pohjapiirros muodostaa huomattavan vastakohdan roomalaisen talon keskitetylle ja akselinsuuntaiselle dispositiolle, jonka mukaan ruokasali sijaitsi pääakselin äärimmäisessä päässä ja muut huoneet olivat tarkan symmetrisesti sijoitetut. Sama ero on havaittavissa roomalaisen ja kreikkalaisen kaupunginsuunnittelun välillä, ja ovathan näiden kansojen näkemykset luonnosta ja taiteestakin täysin vastakkaiset. Roomalaiset ikään kuin pudottivat ennalta valmistetut talot ja kaupungit maan pinnalle, joka oli tasoitettu niitä vastaanottamaan; kreikkalaiset puolestaan sovittelivat ainakin hellenistiseen kauteen saakka rakennussuunnitelmiansa sopusuhtaiset yksityiskohdat joustavasti ympäristön etujen ja puutteiden mukaisesti. Edellinen menettelytapa on auktoritatiivinen ja kaavamainen, jälkimmäinen taas sensitiivinen ja koko olemukseltaan maalauksellinen.

- 13 PRONSSINUORUKAINEN (osa). Löydetty Marathonin lahdesta. Ateenan kansallinen arkeologinen museo. Praksiteleen tyyliä. 4. vuosisadan puolivälistä eKr.

Tämä luonnollisen kokoinen nuorukaista tai Hermes-jumalaa esittävä patsas on luultavasti peräisin Praksiteleen työpajasta. Praksiteles ja Skopas olivat neljännen vuosisadan puolivälin kuvanveistotaiteen tunnetuimmat nimet; Praksiteleen työt saavuttivat mainetta hienostuneisuudellaan, kun taas Skopas oli voimakkaiden tunteiden ilmaisemisen uranuurtaja. Praksiteleen ansiosta suora pysty akseli katkesi, ja veistos vaipui aistillisesti kaarelle. Jäsenet sommiteltiin eleganttiin *kontrapostoon*, joka sai aikaan miellyttävän vapaan rytmin. Muinainen kritiikki ylisti Praksitelestä 'sielun intohimojen korkeimmanasteisesta kuvaamisesta'. Tämä ei tarkoita, että hän olisi ilmentänyt intohimoisia tunteita tai väkivaltaista liikettä kuten Skopas, päinvastoin, hänen figuurinsa ovat passiivisia ja herkkiä, miettiväisen tunteen täyttämiä. Niitä keuhuttiin myös pinnan täydellisyyden vuoksi, joka antoi näille patsaille elävän lihan lämpöä ja kimmoisuutta. Meidän makumme mukaan Praksiteleen työt vaikuttavat ehkä liiankin täydellisiltä ja hänen eleganssinsa melko itsetarkoitukselliselta. Niidenkin patsaiden muotoilusta, jotka eivät täysin ole hänen omien kätensä töitä (ja on olemassa vain yksi, joka on kokonaan hänen työtään — Olympian Hermes) henkii miellyttävästi teknillinen mestaruus ja suhteiden täydellinen hallinta — kuten Marathonin pojasta.

- 14 ARTEMIIN PATSAS (osa). Muinaisen Korintin museo. Roomalainen kopio 5. vuosisadan kreikkalaisesta pronssipatsaasta. Luultavasti hadriaaniselta kaudelta 2. vuosisadan alusta eKr.

Artemis oli alkuaan mahtava esikreikkalainen jumalatar, 'Villien eläinten valtiatar', jota palvottiin monin paikoin Aigeian meren itäosissa. Hän hallitsi synnytystä, kesytöntä elämää ja yleensä hedelmällisyyttä; hän lienee siis yksi muinaisen äitijumalattaren monista ruumiillistumista. Artemiin klassilliset tunnusmerkit, metsästävä neitsyt ja Apollonin sisar, johtuvat kreikkalaisten suorittamasta muuntelusta ja siitä, että kreikkalaiset ovat samastaneet hänet joihinkin omiin jumalattariinsa. Homeroksen teoksissa molemmat aspektit tulevat näkyviin: Artemista kutsutaan yhä 'Villien eläinten valtiattareksi' ja kuitenkin hän on myös metsästäjätar ('ampujatar') ja Apollonin sisar. Hän on heikko ja ainakin *Iliassa* jopa koomillisenkin hahmo; tämä seikka kuvastaa sitä ylenkatsetta, mitä kreikkalaiset tunsivat varhaisempia matriarkaalisia jumaluuksia kohtaan. Klassillisina aikoina Artemiin toimipiiri rajoitettiin metsiin ja kukkuloille ja villieläimiin, joita hän sekä metsästi että suojeli. Hänet saatettiin liittää pariksi Panille, kotieläinten, paimenien ja maalaismaistemien jumalalle (selitys 127). Artemis sekoitettiin ja yhdistettiin usein Hekatehen ja Selenehen, kuoleman ja kuun haltijattariin (selitys 122). Viidenneltä esikristilliseltä vuosisadalta lähtien hänet kuvattiin kulkemassa lyhyessä tunikassa ja pojan sandaaleissa.

- 15 DODONAN TEATTERI TALVELLA. *Epeiros*. 4. ja 3. vuosisadan vaihteesta eKr.

Kreikan suurimpia teattereita, tilavampi ja huomattavasti myöhempi kuin Epidauros (kuva 8). Rakennus siistittiin ja saatettiin entiseen kuntoonsa vain muutamia vuosia sitten, joten se ei ole vielä saanut osakseen ansaitsemaansa huomiota. Katsomo on osittain rakennettu kukkulan varaan, osaa siitä kannattavat mahtavat, taitavasti leikatuista kalkkikivilohkareista laaditut rakennelmat. Kukkulaa pitää paikoillaan kannatusmuurien ja torninkaltaisten tukipylväiden muodostama kokonaisuus, joka on liitetty teatterirakennukseen. Katsomossa on kokonaista kolme vyöhykettä, ja käytävät jakavat ylimmän vyöhykkeen kahteen lohkoon jokaista alempien vyöhykkeiden lohkoa kohti. Poikkeuksen tekee keskiosa, jossa lohkoja on vastaavasti kolme — vaikuttava optinen korjaus, jonka johdosta keskilohkot suoraan edestä katsottaessa näkyvät pienentyneessä mittakaavassa suhteessa sivulohkoihin. Katsomon pohjapiirustus näyttää alusta alkaen olleen säännöllinen puolipyörä, eikä siis sitä suurempi, niinkuin miltei kaikkien muiden Kreikan teatterien katsomot, jollaisesta Epidauroksessa on tyypillinen esimerkki. Dodonan teatteria käytettiin vielä roomalaisaikaanakin. Silloin poistettiin kolme alinta penkkiriviä ja orkestra laajennettiin gladiattorinäytösten areenaksi. (Ks. m. selityksiä ja kuvia 102 ja 103.)

- 16 AKROTERION. *Agora-museo, Ateena*. N. v:ltä 400 eKr.

Itse Athene kuvattiin usein voiton tuojaksi. Tämä patsas esittää personoitua voittoa, ja sitä käytettiin akroteriona (päätykolmion koristeena) Zeukselle omistetun varhaisen stoaan katolla. Tämä pylväshalli rakennettiin viidennen vuosisadan lopulla eKr. ja se sijaitsi Agoran länsipäässä, Hefaistoksen temppelin alapuolella (selitys 46). Kuvan akroterion on kaunis esimerkki viidennen vuosisadan lopun kukoistavan koristeellisesta tyylistä; samanlainen makusuuntaus oli

muuten päättänyt edellisenkin vuosisadan. Läpikuultava draperia, *draperie moullée*, on tehokas muotoilukeksintö: sen avulla voidaan vartalon veistoksellisimpia osia korostaa ja vähemmän oleellisia osia peittää. Liikkeen vaikutelmaa lisää eloisesti liehuva poimutettu vaate, joka tuntuu kannustavan kirehtivää figuuria. Tällaisia keksintöjä tehtiin Feidiaan aikana ja niitä sovellettiin verrattomalla taidolla Parthenonin veistoksiin. Seuraava sukupolvi otti päämääräkseen itse draperian kuvaamisen ja saattoi kankaan poimutuksen elämään joko mahtipontisen koreilevassa tai harsomaisen läpikuultavassa muodossa. Neljännen esikristillisen vuosisadan alun kuvanveistosten hillittömästi pursuilevat kaaret ja kiemurteleva draperia ovat usein sangen lähellä Agostino di Ducciotan tai suorastaan Art Nouveautan.

17 AALTOJA JA KALLIOITA Ithakan saarella

Homeroksen kuvaus meren ympäröimästä Ithakasta vastaa moitteettomasti sen saaren maantieteellisiä yleispiirteitä, joka klassilliselta ajalta lähtien on kantanut Ithakan nimeä. Yksityisille paikoille taas löytyy joissakin tapauksissa paremmat vastineet Ithakalta, joissakin tapauksissa Leukas-saarelta (selitys 4).

18 PARNASSOS-VUORISTOA Korintin lahden pohjoisrannikolla

Doorilaiset helleenit asuttivat mannermaan n. v. 1100 eKr., Troijan sodan jälkeen — ja ennen Homeroksen elinaikaa. Heille olivat tietyt valmistaneet akhaijit, siis Homeroksen kreikkalaiset, jotka taistelivat Troijaa vastaan, sekä ennen näitä aiolilaiset ja joonilaiset. Doorilaisten ensimmäiset turvapaikat sijaitsivat pitkin Korintin lahden pohjoisrannikkoa, mereen saakka ulottuvien vuorten suojassa. Lopulta he ylittivät lahden, saapuivat Peloponnesokselle ja etenivät siellä vastustamattomasti Kreikkaan tuomiensa rautaisten aseiden voimalla. He asettuivat pysyvästi asumaan varsinkin Spartaan (selitys 25) ja Lakedaimonin kuningaskuntaan, josta kehittyi historiallisen ajan tärkein doorilainen valtio. Doorilaisten tulo merkitsi yleisesti mykeenalaisen maailman loppua, ts. pronssikauden päättymistä ja rautakauden alkua, josta helleeninen kulttuuri asteittain kumpusi esiin.

Avainkuva III, s. 51

MUSTA RASVAKIVINEN RHYTON. *Herakleionin museo, Kreeta*

Tämä kuninkaan suorittamia juomauhreja varten valmistettu juoma-astia (rhyton) löytyi Knossoksen pienemmästä palatsista. Neste kaadettiin sisään päässä olevasta reiästä, ja se tuli ulos huulien välistä. Koristeiksi on upotettu simpukoita ja vuorikristallia, sarvet ovat ohuella lehtikullalla päällystetyt. Astia kuuluu II myöhäisminolaisen kauden (1450—1375 eKr.) palatsityyliin, joka merkitsi Kreetan kulttuurin huipentumaa vähän ennen loppukatastrofia. Mannermaalta tulleet mykeenalaiset maahantunkeutujathan murskasivat kreetalaisten vastustuksen pari sataa vuotta ennen Troijan hävitystä.

19 KAIBLOJA JA MUITA VESIKASVEJA lähellä muinaista Pylostia

Hietova Pylos, Nestorin kuningaskunnan pääkaupunki, kohosi Peloponnesoksen eteläkärjen läntisimmällä kallioniemekkeellä. Se oli suurehko kaupunki, kuten Tiryns ja Mykene (kuvat 59 ja 123),

ja sitä hallittiin nelidien, Nestorin dynastian, palatsilinnouksesta. Tätä dynastiaa arvovaltaisempi oli ainoastaan Agamemnon, *kansain pää*. Nestorin palatsin rauniot löydettiin hiljattain Epäno Englianos-nimisestä paikasta, joka sijaitsee niemimaan keskiosassa lähes viiden kilometrin päässä merestä ja kaukana nykyisestä Pyloksesta. Täältä kaivettiin esiin muutamia niistä kuuluisista Lineaari-B-tauluista, jotka tulkittuina ovat osoittaneet, että mykeenalaiset puhuivat eräänlaista kreikkaa — ja siis olivat todella kreikkalaisia.

20 KUPOLIHauta lähellä Nestorin palatsia muinaisessa Pyloksessa, Peloponnesoksen eteläosassa. N. 1500—1450 eKr.

Nestorin palatsin lähistöllä sijaitseva suuri hauta paljastui arkeologisissa kaivauksissa vasta kahdeksan vuotta sitten. Sisältä löytyi paljon arvokkaita koruja, mm. kultaisia pöllöjä, jotka luultavasti liittyvät Athenen palvontaan. Kupolihautoja (tholos) on löydetty vuosien 1500 eKr. ja 1300 eKr. väliseltä ajalta; ne ovat siis jääneet pois käytöstä sata vuotta ennen Nestoria ja Troijan sankareita. Tholoksen ympyränmuotoinen pohjakerro on kaivettu kukkulaan. Rakenus kohoo paraabelinmuotoisina kivilohkarekerroksina teräväksi kupukatoksi ja muistuttaa mehiläispesää. Kukkulan rinteeseen oli kaivettu avoin käytävä (dromos), joka johti sisäänkäynnin luo ja jonka sivuseinät olivat pitkien suorakulmaisten kolmioiden muotoiset. Sisätila on miltei yhtä leveä kuin korkeakin; tätä vaikutelmaa muuttivat kuitenkin rakennuskivien linjat, jotka myöhäisissä loistoesimerkeissä — kuten Mykeenessä sijaitsevassa Atreuksen aarrekammiossa — kapenevat kohotessaan ja saavat siten kupolin näyttämään todellista korkeammalta. Kysymyksessä on siis todellinen perspektiivitrikki. Toisaalta esteettinen vaikutelma haudasta on jyrkän geometrinen: käytävän kolmiomaiset seinät, sisäänkäynnin isokokoinen suorakaide sekä interiöörin yhtäläinen korkeus ja leveys paraabelinmuotoisine kaarineen.

Pyloksen hauta luokitetaan varhaisimmantyyppisiin kupolihautoihin, joihin johtava käytävä yleensä on vain reunustamaton leikkaus paljaaseen maahan. Tässä tapauksessa kuitenkin tasaiset suorat seinät reunustavat käytävää ja kehystävät oviaukkoa. Haudan yläosa on kokonaisuudessaan rekonstruoitu.

21 NESTORIN PALATSIN MUURIA muinaisessa Pyloksessa, Peloponnesoksen eteläosassa. 1400—1200 eKr.

Vahvasti linnoitettu muuri, jonka luokse pääseminen nykyään on estetty pelottavalla piikkilankaesteellä, kuuluu laajaan palatsiin, jonka osalta kaivaukset ovat vielä kesken. Nestorin palatsin huoneet ja yleissuunnitelma ovat samantapaiset kuin Tirynsin ja Mykeenen palatsissa: päärakennus, jota Homeros kutsuu megaroniksi, sijaitsi keskuspihan toisella puolella. Megaronin etusivulla oli eräänlainen eteinen, jonka kattoa kaksi pylvästä kannatti. Sitten seurasi etuhuone, jonka kautta päästiin pääsaliin — siellä olivat liesi ja valtaistuini. Megaronin seinät oli päällystetty hienolla laastilla ja loistavilla freskoilla. Valtaistuimen eteen lattialle oli maalattu suurikokoinen tyylitelty mustekala, ja sen viereen oli kaivettu lattiaan ura, joka teki kuninkaalle mahdolliseksi kohottautumatta suorittaa juomauhrinsa. Tässä megaronissa näyttää olleen laajoja pylväskäytäviä, ja päällyksen ympärillä kohosi neljä pylvästä, jotka kannattivat eräänlaista katosta. Pylväät olivat uurrettuja niinkuin doorilaiset pylväät kuusi vuosisataa myöhemmin ja luultavasti ne kapenivat

alaspäin kuten yleensäkin mykeeneläiset pylvää — myöhäisempi doorilainen temppeli on kuin tällainen megaron, jonka sisäpuoli on käännetty ulospäin ja pylvää ylösalaisin. Tuli tuhosi palatsin joskus vuoden 1200 vaiheilla eKr.

22 FRIISIN YKSITYISKOHTA. *Akropoliin museo, Ateena. 6. vuosisadan lopulta eKr.*

Tästä friisistä on säilynyt neljä katkelmaa: ajuri nousemassa tarmokkaasti vaunuihin — kuvassa yksityiskohta näistä vaunuista — sekä luultavasti Hermestä, Apollonia ja Artemista esittävät figuurit. On olemassa teoria, jonka mukaan friisi olisi peräisin myöhäisempien Parthenonin ja Erekhtheionin välissä sijainneesta Athena Polias-jumalattaren temppelistä. Temppeli rakennettiin Homeroksen kuvaileman 'Erekhtheuksen vahvan talon' megaronin päälle, Ateenan mykeeneläisten kuninkaiden palatsiin, mikä on osoitus siitä, että temppelirakennus juontaa alkunsa megaronista. Jos teoria pitäisi paikkansa, esiteltävä friisi olisi Parthenonin suuren friisin edeltäjä, selittäisi sitä osaltaan ja esittäisi siis panateenalaista kulkuetta. Se näyttää kuitenkin olevan peräisin kuudennen vuosisadan lopulta eKr., mistä johtuen se on liian myöhäinen kuuluakseen n. v. 570 eKr. valmistuneeseen temppeliin.

23 ARKAAINEN KOUROS. *Syrakusan arkeologinen museo, Sisilia. 6. vuosisadan keskivaiheilta eKr.*

Läheltä Syrakusaa, Megara Hyblaian hautausmaalta. Megara Hyblaia oli Sisilian ensimmäisiä kreikkalaisia siirtokuntia; sen oli perustanut rikas attikalainen Megaran kaupunki. Kirjoitus patsaan oikeassa jalassa paljastaa patsaan olevan lääkäri Sombrotidaan (kuolevaisten pelastajan), Mandrokleen pojan, omaisuutta. Monumentaalinen kuvanveisto alkoi Herodotoksen mukaan egyptiläisiin saadun kosketuksen vaikutuksesta seitsemännen vuosisadan lopulla eKr., jolloin kreikkalaiset ensi kertaa asettuivat asumaan Egyptiin. Sarjoista alastomien nuorukaisten (kouros) patsaita voimme seurata sen kehitystä kautta kuudennen vuosisadan. Näemme, kuinka luonnolliset piirteet vähitellen huomattiin ja omaksuttiin, kun taas abstraktinen muoto ja uskonnollinen tunne asteittain heikkenivät. Arkaaisissa kouros-patsaissa vartalo jakautuu neljään osaan aivan kuin nelisivuinen kivilohkare, joka esittää neljää itsenäistä aiheetta. Selkäpuoli on melkein aina kehittyneempää työtä kuin vartalon etuosa, niin kuin esim. Megaran veistoksessa, missä etuosa on järjestetty elottomien tylppien kulmien ja (vyötaisten kohdalla) suorakaiteiden muodostamaksi kokonaisuudeksi ja selkä muovattu koruttomasti ikään kuin kahdella rohkealla iskulla alas selkäranka pitkin ja pakaroiden yli. Profiilissa on havaittavissa vastaavuutta käden heikosti väreilevien viivojen ja selän yksinkertaisen kaaren välillä. Koko muotoilussa kuvastuu hienovarainen tunteellisuus ja pyrkimys täyteläisiin pehmeisiin muotoihin; tämä auttaa päättelemään, että patsas kuuluu samanaikaisia kouros-veistoksia valmistaneeseen taidesuuntaan, jonka keskuspaikka lienee sijainnut Itä-Kreikan saarilla. Tämä veistos ei ole voinut olla paikallinen tuote.

24 VAUNUNAJAJIA ESITTÄVÄ KORKOKUVA. *Akropoliin museo, Ateena. 4. vuosisadan lopulta eKr. tai myöhemmältä ajalta*

Jonkin monumentin kapeasta jalustasta. Kuva esittää kilpa-ajoa 'apobaattien' kanssa — apobaattit olivat juoksijoita, jotka hyppeli-

vät vaunuihin ja vaunuista pois ajon aikana. Ajaja vain hiljensi vauhtia ja antoi kumppanilleen tilaisuuden syöksähtää vaunuista pois ja niihin takaisin. Aseistettu juoksija on kuvattu takaisinhyp-päämisvaiheessa. Edessämme on niin realistinen kuva kiitävästä liikkeestä, kuin klassillinen harmonia ja tasapaino suinkin saattoivat sallia. Samaa aiheetta esittävä Parthenonin friisin osa on inspiroinut tämän reliefin tekijää; tosiasiasa kysymyksessä on ainakin osittainen kopiointi. Ne kaksi ajajaa, jotka uhrasivat tämän muistomerkin, tahtoivat lisätä voittonsa arvoa samastamalla itsensä yli sata vuotta aikaisemmin luotuun kuuluisaan esikuvaan. Korkokuva on hyvä esimerkki kiireellisten tilausten rutinoit-dun kaupallisesta tuotannosta neljännen vuosisadan loppuvaiheilta eKr. Työn kiireellisyys käy ilmi hevosten etujalkojen epävarmasta hahmottelusta.

25 OLIIVIPUITA JA UNTUVAPINTAISIA TULIKUKKIA *muinaisen Spartan raunioilla. Taustalla Taygetos-vuoristoa*

Sparta oli Menelaoksen hallitseman Lakedaimonin kuningaskunnan pääkaupunki. Kasvillisuuden rehevyys sinivihreässä laaksossa, jota Eurotas-joki jättiläisaskelen päässä Arkadian ylätasangolta runsaasti ravitsee, ei tunnu sointuvan yhteen helleenisinä aikoina organisoidun sotilasvaltion julman asketismin kanssa — samoin kuin rutikuiva, ruskean tomun peittämä ja alaston Attika on yllättävä tausta Ateenan loistolle. Muinainen Sparta oli järjestetty kuudelle kukkulle pikemminkin ryhmäksi suuria kyliä kuin varsinaiseksi kaupungiksi; käytännöllisesti katsoen siitä ei ole enää mitään näkyvää jäljellä. Thukydides kirjoitti: 'Jos Lakedaimon joskus tuhotaan, ja vain pyhäköt jäävät, ja julkisten rakennusten perustukset, on tulevien sukupolvien varmaankin vaikea uskoa, että Lakedaimon voimassaan oli täysin maineensa veroinen.'

Avainkuva, IV, s. 65

YKSITYISKOHTA LEIJONANMETSÄSTYSTÄ KUVAAVASTA LUONNONKIVIMOSAIIKISTA. *Pella, Makedonia. 4. vuosisadan lopulta eKr.* Moniväriset luonnonkivimosaiikkilattiat laadittiin sementtiin kuudennelta esikristilliseltä vuosisadalta lähtien; fryygialaisesta Gordionista on tosin löydetty joitakin aina kahdeksannelle vuosisadalle palautuvia geometriscen tyyliin tehtyjä lattiamosaiikkeja. Monimutkaiset kuvioinnit tulivat käyttöön viidennen vuosisadan lopulla eKr. ja olivat yleisiä seuraavalla satavuotiskaudella. Luonnonkivimosaiikin merkitys väheni ruutumosaiikin käytäntöönoton jälkeen, mutta sen valmistusta jatkettiin hellenistiselle kaudelle ja roomalaisajalle saakka. Ensimmäiset ruutumosaiikit syntyivät pian Pellan mosaiikkien jälkeen, ja epäilyksettä ne keksittiin Sisiliassa, joka siis on varsinaisen mosaiikin kotipaikka. Kivenpalaset (tesserae) hakattiin ja hiottiin sekä painettiin tiiviisti lähekkäin kuten kaikessa myöhemmässä mosaiikkityössä. Kuva-aiheita rajattiin ja tehostettiin kapeilla mustilla kivijuovilla. Myöhäisissä Pellan luonnonkivimosaiikeissa on jo havaittavissa tuntumaan ruutumosaiikkeihin — uusi tyyli on varmaankin jo 'leijunut ilmassa'. Kivet on liitetty toisiinsa mahdollisimman tiiviisti, niin että sementtipohja ei tule näkyviin, ja figuurit on vanhemmasta tavasta poiketen rajattu lyijylangan palasilla, mikä palvelee samaa päämäärää kuin ruutumosaiikkien ääriviivat. Silmät tehtiin jalokivistä — ne on kaikki varastettu jo aikoja sitten. Pellan luonnonkivimosaiikit (ks. m. sidosta, esiaukeamia sekä kuvia

52 ja 53) löytyivät suuresta julkisesta rakennuksesta, johon oli kuulunut kolme pylväskäytävän ympäröimää pihaa (peristyyliä) ja joka oli rakennettu Aleksanteri Suuren valloitusten jälkeen. Pella oli Aleksanterin pääkaupunki (selitys 72).

26 HELLENISTINEN DOORILAISTEMPPELI *Samothrakesta*

Kabeireille pyhitetyllä alueella (selitys 108) sijaitsevaa Samothraken temppelinä nimitetään tavallisesti 'uudeksi temppeliksi'. (Mitään 'vanhaa temppeliä' on tuskin ollut olemassakaan.) Joitakin pylväitä ja osa valtapalkistosta (kuvassa) on hiljattain pystytetty uudelleen. Temppelin tarkka ikä ei ole varmasti tiedossa, mutta epäilemättä rakennus on hellenistinen, ja luultavasti sen on vihkinyt Ptolemaios Filadelfös (Egyptin Ptolemaios II, 285–246 eKr.). Samainen Ptolemaios on laajalla rakennustoiminnallaan antanut Samothrakelle sen erikoisleiman. Hellenistisessä doorilaisuudessa pylväät kasvoivat korkeammiksi ja hoikemmiksi, ja niistä katosi asteittain kokonaan massiivisuuden ja vaivannäön tuntu. Näin saavutettu vaikutelma ylöspäin suuntautuvasta liikkeestä on vastakkainen arkaaiselle ja klassilliselle doorilaistyyliille, missä raskaat muodot painoivat pylväitä alaspäin vahvistaen niitä. Pylväät järjestettiin myös kauemmaksi toisistaan; siten syntyi tilavuuden vaikutelma. Kapiteelit ja arkkitraavit käyvät yhä ohuemmiksi, ja metooppoja sijoitetaan sekä pylväiden väliin että niiden yläpuolelle friisiin. Viimein saavutetaan klassillinen vaakasuorien ja pystysuorien linjojen tasapaino, ja temppeli muuttuu ilmapäiksi holvikäytäväksi, jonka pelkistetyt viivaelementit loihduttivat esiin elegantisti nopean rytmin.

27 NAISTA ESITTÄVÄ MARMORIPATSAS, *sirpaleista koottu. Deloksen museo. Hellenistiseltä ajalta*

Veistos seisoo keskellä monenlaisten sirpaleiden ja seinäkirjoitusten täyttämää hallia. Taustalla näkyy hellenistisen miehen patsas.

28 STEELE: JULISTUS SORTOVALTAA VASTAAN. *Agora-museo, Ateena. 336 eKr.*

Reliëfi esittää Demokratiaa seppelöimässä Ateenan kansaa, sopivasti juuri sinä vuonna, jolloin Makedonian Filippos II murhattiin kahden vuoden kuluttua Khaironeian surullisesta taistelusta — siinä Ateena, sen liittolaiset ja samalla Kreikan vapaus joutuivat Makedonian monarkian alaisuuteen. Suloinen Demokratian neito seppelöi harmaapartaisen Ateenan, luultavasti laakerinlehväseppelillä. Aleksanteri Suuren valtaannousua edeltäneenä aikana käytettiin runsaasti seppeleitä. Arkonteille laakerinlehväseppel oli viran tunnus, senaattorit ja oraattorit pitivät sellaista kokouksissa puhues-
saan. Seppeleitä annettiin kilpailujen voittajille tai muulla tavoin ansioituneille henkilöille; niitä käytettiin uskonnollisissa menoissa sekä juhlissa ja pidoissa; seppeleitä annettiin jopa kokonaisille kansoille tai valtioille. Näin yleistä seppelöimistä ei mainita Homeroksen teoksissa, joten semmoinen luultavasti ei ollut tapana sankariaikana. Ilmeisesti tapa tuli käytäntöön varhaisina historiallisina aikoina, aluksi urheilukilpailuissa; mutta ennen sitä aikakautta, johon kuvattu reliëfi kuuluu, seppelöinti oli melko vähäistä.

29/30 MESSENEEN VARUSTUKSIA ITHOME-VUORELLA, *Arkadian puoleinen porttikäytävä ja kaksikerroksinen torni. Messenia, Peloponnesos. Rakennettu jälkeen v:n 371 eKr.*

Messene rakennettiin Messenian, Spartan vanhan kilpailijan uudeksi pääkaupungiksi sen jälkeen kun Epameinondaan arkadialaiset joukot olivat voittaneet spartalaiset Leuktrassa v. 371 eKr. Messene täydensi Megalopoliin, Mantincian ja Argoksen muodostamaa rintamaa, jonka tarkoituksena oli pitää Sparta kurissa.

Neljännän vuosisadan aikainen linnoitustyö oli yleensäkin korkeatasoista, ja Messenen kaupungin muurit, jotka ympäröivät sangen laajaa aluetta, olivat tuon linnoitustaidon mestarinäyte. Viidenneltä vuosisadalta lähtien melkein kaikki Kreikan kaupungit ympäröitiin pitkillä, tornien jakamilla muureilla ja niiden yhteyteen liitettiin linnoitus. Neljännellä vuosisadalla torneihin lisättiin toinen kerros ampuma-aukkoineen (kuva 30) täydentämään uusia puolustuskoneita. Pyöreät tornit ilmestyivät käyttöön, ja Messenen linnoitus nelikulmaisine torneineen kävi vanhanaikaiseksi.

Arkadian puoleiseen porttikäytävään oli kaksi sisäänkäyntiä, joita erotti toisistaan pyöreä piha. Kuva 29 on näkymä sisemmästä sisäänkäynnistä, missä valtava palkki on kaatunut ja katkennut kahdella. Pyöreän pihan seinämien taitavasti leikatut lohkat, jotka on tarkasti ilman laastia liitetty toisiinsa, osoittavat kreikkalaisen muuraustaidon korkeaa tasoa. Ainoastaan Perun inkat pystyivät kilpailemaan tässä taidossa kreikkalaisten kanssa ja olivat ehkä vieläkin taitavampia (Lawrence, *Greek Architecture*). Theban, Epameinondaan oman kaupungin, muureista kerrottiin: Kivenlohkat hyppi-
vät paikoilleen Amfionin lyran sävelten tahdissa.

31 KOREN SELKÄ. *Deloksen museo. 6. vuosisadan viimeiseltä neljännekseltä eKr.*

Patsas kuuluu niihin arkaaisiin kore-veistoksiin, jotka seisoivat Artemiin pienikokoisen temppelin ympärillä. Tämä temppeli sijaitsi Deloksella lähinnä Artemiin veljen, Apollonin, pyhäkköä. Patsas muistuttaa saman kauden ateenalaisia kore-veistoksia (kuva 43). Koret ja kourokset olivat neitojen ja alastomien nuorukaisten patsaita, ja niitä pystytettiin uhrilahjoiksi jumalille.

32 POSEIDONIN TEMPPELI. *Paestum, Italian eteläosa. N. 460 eKr.*

Parhaiten säilynyt, monien käsityksen mukaan myös hienoin Italiaan rakennettu kreikkalainen temppeli. Sisäpylväiden pienestä ylärivistä osa on yhä pystyssä. Esteettisessä mielessä ei ollut mahdollista, että sisäpylväät olisivat olleet ulkopuolisia pylväitä korkeampia, joten varsinaisen pyhäkön (cellan) sisäpuolella olevien pylväiden päälle sijoitettiin rivi pieniä pylväitä kattoa kannattamaan. Kreikan rakennustaiteen piiristä on päällekkäin tehtyjä pylväitä tämän lisäksi löydetty ainoastaan hellenistisen kauden myöhäisistä taidokkaista pylväshalleista. Roomalaiset rakensivat ensimmäisinä koristeellisiin taidonnäytteisiin, kuten teattereiden ja amfi-
teattereiden julkisivuihin, päällekkäin kolme pylväsjärjestelmää, doorilaisen, joonialaisen ja korinttilaisen.

Poseidonin temppeli on rakennettu samaan aikaan kuin Olympian Zeuksen pyhäkkö, klassillisen ajan ensimmäinen ankarasti kanoninen temppelirakennus. Paestumin temppelissä on noudatettu tunnollisesti kaikkia sääntöjä, paitsi niitä, jotka koskevat pylväiden uureissa ja itse pylväiden suhteissa esiintyviä ristiriitaisuuksia. Nämä

arvovaltaisia määräyksiä uhmaavat pylväät ovat omalle aikakaudelleen ehdottomasti liian jyrkeviä. Tämä omituisuus voidaan parhaiten selittää pelkäksi nurkkapatriotismiksi, jos otetaan huomioon silloiset esteettiset käsitykset — temppelin erikoispiirteitä ei siis ole katsottava jäänteiksi siitä vapaiden kokeilujen hengestä, joka oli luonteenomaista kreikkalaiselle arkkitehtuurille Graecia Magnassa ja Sisiliassa arkaaisena aikana.

- 33 KUORIAITAUSTA *Feidiaan työpajan päälle rakennetusta bysanttilaisesta kirkosta. Olympia. N. v:lla 426 jKr.*

Aitauksen kaavamainen simpukkakuvio on vanhimpia tunnettuja koristeaiheita. Maalaustaiteessa se palautuu muinaiseen Egyptiin. Klassillisina aikoina simpukkakuva ilmaantuu katukiveyksiin. Siitä tulee yleinen tausta mosaiikkilattioihin neljännen vuosisadan loppupuolella jKr. ja sittemmin lattian symboli mosaiikkitoihin. Niinpä näemme sitä käytettävän keskiajan bysanttilaisissa mosaiikeissa korkeimpien taivaallisten henkilöahmojen korokkeissa ja lopulta 12. vuosisadalla jKr., jolloin sen alkuperä jo oli miltei unohtunut, tärkeiden figuurien taustana. (Demus, *Byzantine Mosaic Decoration*). Kuvion yksinkertaisin muoto voidaan saada aikaan latomalla puolipyörämuotoisia kattotiiliä — niitä alkoi esiintyä seitsemännellä vuosisadalla eKr. — siten, että ylempi rivi peittää alemman rivin liitoskohdat, ja tässä muodossa sitä esiintyy kautta aikojen.

Feidiaan työpaja rakennettiin, jotta voitaisiin valmistaa kullasta ja norsunluusta jättiläismäinen Zeuksen patsas, yksi vanhan ajan seitsemästä ihmeestä. Työpaja vastasi kooltaan tarkalleen Zeuksen temppelin cellaa, mihin patsas oli määrä sijoittaa. Veistos tehtiin ensin valmiiksi studiossa ja kuljetettiin sitten palasina temppeliin. Alkuperäisiä terrakottalohkareita löydettiin joitakin vuosia sitten, ja ne osoittavat tuon maineikkaan veistoksen muutamien suurten osien tarkan muodon. Zeuksen patsaasta ei ole olemassa kopioita; sen täydellistä muotoa ei tunneta, ellei oteta lukuun joissakin roomalaisissa rahoissa olevia kuvia. Feidias valmisti myös Athenen suuren kulta- ja norsunluupatsaan Parthenoniin.

Avainkuva V, s. 79

YKSITYISKOHTA MERIMIEHEN HAUTAKIVESTÄ. *Zakynthos-saaren museo. Varhaiselta roomalaisajalta*

Korkokuva on sijoitettu pieneen rakennelmaan (aedicula), missä pienet korinttilaiset pylväät tukevat doorilaista friisiä sekä sen kolmiuurteisia koristeaiheita (triglyphos) ja niiden välisiä pintoja (metopai). Zakynthos oli yksi Odysseuksen kuningaskunnan saarista.

- 34 OLYMPOS-VUORI *Pencios-jolta Thessalonikasta nähtynä*

Kreikan uskonnon varsinainen kreikkalainen aines olivat olympolaiset taivaan jumalat, joiden persoonallisuudet hahmoteltiin ja viimeisteltiin Homeroksen runoelmissa. Varsin suuri osa siitä, mitä me tarkoitamme Homeroksen teoksilla, liittyy osana olympolaisen uskonnon organisointiin ja levittämiseen. Muut Kreikan uskonnon jumaluudet olivat ktoonisia, maanalaisia voimia, maan jumalia, jotka historiallisesti kuuluivat Kreikan maaperällä ennen kreikkalaisten saapumista eläneille kansoille (selitys 5). Yleensä uskonnoille ominaisilla piirteillä ei ole osuutta olympolaisessa uskonnossa: palvonta, ekstaasi, jumaloiminen ja kuolemattomuuden toivo kuuluvat ktooniseen uskontoon. Olympolaiset eli homeeriset jumalat oli-

vat inhimillisen persoonallisuuden heijastumia, jotka oli korotettu kuolemattomuuteen ja ylikuonnollisten voimien haltioiksi. Maailmankaikkeuden eli taivaan jumalina he oleskelivat Olympoksella, Kreikan korkeimmalla vuorella. Tämä seikka osoittaa, että kreikkalaisten taivas ei sijainnut näkyvän universumin takana, vaan oli yksinkertaisesti sen ylin osa: valon täyttämä kristallinen maailma pilvien yläpuolella. Pilviä kutsuttiin 'eetteriksi', ja 'eetteri' erosi ratkaisevasti siitä maallisesta elementistä, jota sanottiin 'ilmaksi' ja joka oli altis vaihtelevien sääsuhteiden ja vuodenaikojen vaikutuksille. (Guthrie, *The Greeks and Their Gods*.) Katsellessaan Olymposta, jonka hohtavat huiput kohoavat kimmeltävinä yli pilvien kehän, kreikkalaiset voivat kirjaimellisesti osoittaa sormella jumaltensa kotipaikkaa.

Käsitys kaksitoistahenkisestä olympolaisperheestä sisältyy Homeroksen teoksiin ja on peräisin Jooniasta, hänen kotiseudultaan, vaikkakin lukumäärä on rajoitettu tarkalleen vasta myöhemmin. Klassillisen kaanonin kaksitoista jumalaa ovat Zeus, Hera, Poseidon, Demeter, Apollon, Artemis, Athene, Afrodite, Ares, Hermes, Hefaios ja Hestia. Dionysos, joka oikeastaan on ktooninen jumalolento, on joskus syrjäyttänyt Hestian, ja hänen tunkeutumisensa jumalten piiriin on merkki ktoonisen uskonnon kasvavasta vaikutuksesta. *Odysseian* V laulu, joka aloittaa tarinan Odysseuksesta ja hänen seikkailuistaan, alkaa kuvauksella jumalten kokouksesta Olymposvuorella (selitys 8).

- 35 RANNIKKOA PEREJIL-SAAREN LÄHETTYVILLÄ. *Marokko, Gibraltarin salmi*

Victor Bérard (*Les Phéniciens et L'Odyssee*) samastaa Kalypson syrjäisen Ogygia-nimisen saaren Gibraltarin salmessa sijaitsevaan pieneen Perejiliin. Saaren taustalla kohoaa mahtavana Atlas-vuoristoon kuuluva Mount Acho, joka aikaisemmin tunnettiin nimellä Apinoiden vuori. Atlas-titaani, joka Homeroksen mukaan oli Kalypson isä, oli muiden titaanien kanssa hävinnyt Zeusta ja muita olympolaisia vastaan käymänsä taistelun, ja hänet oli tuomittu kannattamaan harteillaan taivaanlakea — tätä tehtävää hän suoritti Gibraltarin salmen luona (selitys 121). Ennen kukistumistaan hän oli vartioinut hesperidien puutarhaa, täydellistä paratiisia, jossa kasvoi kultainen omenapuu ja joka sijaitsi Atlas-vuorten rinneillä — siellä minne aurinko vaipui. Hesperidit eli atlantidit olivat Atlas-titaanin seitsemän tytärtä hänen avioliitostaan Hesperiksen kanssa.

Bérard väitti, että *Odysseia* oli maantieteellisesti tarkalleen identifioidavissa. *Odysseia* on hänen käsityksensä mukaan ollut foinikialaisille purjehtiville tutkimusmatkailijoille erittäin tärkeä Välimeren maailmaa esittelevä opaskirja. Samantapaisia mielipiteitä on edelleenkin olemassa, ja oikeastaan ne ilmaisevatkin osan totuudesta. Totuus on nimittäin se, että Homeroksen luonnonkuvaukset ovat joskus sangen luotettavia, joskus taas pelkkää lennokkaan mielikuvituksen tuotetta.

- 36 OHDAKKEITA PEREJIL-SAARELLA. *Marokko, Gibraltarin salmi*

Homeroksen luettelee ne kasvit ja kukkasat, puut ja linnut, kuoleman ja kuolemattomuuden vertauskuvat, joita esiintyi Kalypson luolan vaiheilla. Kalypson isä, Atlas-titaani, on myös kuvattu velhoksi; hän tunsi meren salaisuudet. Kalypson saari on 'meren napa' ('maa-

ilman napa' oli Delfoin oraakkelin luona), ja Dionysos (selitys 53) on yhdistetty mereen yhdessä niistä harvoista Homeroksen kohdista, missä hänet mainitaan. Nämä kaikki ovat ktooniseen uskontoon, maanalaisten voimain palvontaan liittyviä piirteitä (selitys 5). Kokonaista seitsemän Odysseuksen yhdeksästä vaellusvuodesta kuului Kalypson luona; Kalypso-velho lupasi Odysseukselle ikuisen nuoruuden, minkä tarjouksen Odysseus kuitenkin todellisen olympolaisen tavoin torjui kuolevaisuuden arvojen vuoksi. Historiallisesti titaanit edustavat esikreikkalaista uskontoa, jonka olympolainen jumaljärjestelmä syrjäytti ja korvasi.

- 37 ROOMALAINEN MUOTOKUVAPÄÄ. *Lykosuran museo, Arkadia, Peloponnesos. 1. vuosisata eKr.*

Nuoren naisen hiukset on kammattu korostettuun tyyliin Rooman Flavius-sukuisten hallitsijoiden ajalle tyypillisten muotivirtausten mukaisesti. Sama kampausta voidaan havaita monissa saman aikakauden muotokuvapäissä.

- 38 LAIVA RAKENTEILLA *Aigeian meressä sijaitsevilla Hydran saarella*

Aigeian meren alueella rakennettiin neoliittisella ajalla laivat emäpuun ja kaarien varaan. Ne erosivat huomattavasti egyptiläisistä jokialuksista, jotka olivat tasa- tai pyöreäpohjaisia ja joissa ei ollut emäpuuta eikä kaaria. Historialliset kreikkalaispurret polveutuvat suoraan minolaisista ja myöhäismykeeneläisistä alustyypeistä. Homeros kuvailee vanhimpia kreikkalaisia laivoja, ja niiden kuvia on maalattu geometrinen tyylin maljakoihin. Näiden alusten konstruomisessa säilytettiin minolaisilta ja mykeeneläisiltä esi-isiltä peritty teknillinen ja taiteellinen täydellisyys, ja maineikkaiden laivanrakentajien nimet säilyivät muistissa — sellainen oli esim. Ferdes, joka rakensi Pariin laivat *Iliassa*.

Emäpuu laskettiin tukipuurivin (*drouchoi*) varaan. Raskaat kaaret ja korkea keula- ja perävannas kiinnitettiin kaikki emäpuuhun, joka yleensä oli suora, ja koko runko peitettiin laidoituksella. Alus oli avonainen lukuun ottamatta keulakoroketta, peräkantta ja tukipalkkeja. Siinä oli yksi masto, joka kohosi emäpuusta ja jota vantit ja kaksi vahvinta tukipalkkia pitivät pystyssä. Purje oli nelikulmainen. Ulkopuolelta laiva tilkittiin ja siveltiin mönjällä tai mustalla piellä (vrt. Homeroksen 'tummat laivat'). Vauhtia lisättiin airoilla, joita tavallisesti oli noin 50. Homeroksen kuvailemia laivoja ei varustettu taistelua varten, vaikka niitä käytettiin pääasiallisesti sotilaiden kuljetukseen.

Kuvan esittämää kalastusalusta rakennetaan ikivanhan aigeialaisen, emäpuun ja kaarien käyttöön perustuvan menetelmän mukaisesti. Runkoa pitävät pystyssä 'drouchoi'-tukien sijasta karkeatekoiset kepit ja tukipuut. Odysseuksen rakentama pursi on ollut suurin piirtein tällainen.

- 39 NAISTORSO. *Agora-museo, Ateena. Hellenistiseltä ajalta*

Raikas ja ihastuttava esimerkki *draperie moullésta*: siroasti laskoksille taitettuna poimutus myötäilee, tehostaa ja selventää vartalon linjoja suorastaan matemaattisen selkeästi.

- 40 MAISEMA MUINAISESTA KORKYRASTA. *Kreikka*

Korkyra, nykyinen Korfun saari, sijaitsee pohjoiseen Ithakasta ja niistä muista saarista, jotka tarujen mukaan kuuluivat Odysseuksen

ja tämän sukulaisten kuningaskuntiin. Historiallisena aikana korinttilaiset antoivat sille nimen ja perustivat sinne siirtokunnan. Muinaisten kirjailijoiden käsityksen mukaan tämä saari oli Skheria, Homeroksen mainitsemien faiakilaisten kotipaikka sen jälkeen kun nämä oli ajettu pois maasta, joka alkujaan oli kuulunut faiakilaisille ja laeista piittaamattomille kykloopeille. Todennäköisimmän teorian mukaan *Odysseassa* esiintyvät paikat ja paikannimet ovat joskus satua ja joskus taas noudattavat uskollisesti senaikaisten matkailijoiden kuvauksia. Sen jälkeen kun läntiseen maailmaan oli kahdeksannella ja seitsemännellä vuosisadalla eKr. perustettu siirtokunta, tuli tavaksi yllpeillä samastamalla kotiseutunsa paikkoja *Odysseassa* mainittuihin. Skheria — Korkyra on melko varmasti tällainen samastus, vaikka tästäkin seikasta tosin käydään samanlaista väittelyä kuin siitä, mikä ja missä on ollut Ithaka (selitys 4).

Avainkuva VI, s. 93

KYLPEVIÄ NAISIA MUSTAKUVIOISESTA MALJAKOSTA. *Lericin säätiön kokoelmat, Rooma. 6. vuosisata eKr.*

Maljakko on peräisin etruskilaishaudasta Abatone-vuorelta, läheltä Keski-Italiassa — muinaisessa Etruriassa — sijaitsevaa Cerveterin kaupunkia. Hauta avattiin C. M. Lericin säätiön toimesta huhtikuussa 1961. Kuvattua maljakkoa ei ole esitelty julkisuudessa.

- 41 TRIPODIN ALAOSA. *Agora-museo, Ateena. Hellenistiseltä kaudelta*

Tripodeja jaettiin palkinnoiksi draamakilpailuissa. Korkokuva esittää varpaillaan tanssivaa mainadia (naispuolista hurmioitunutta Dionysoksen palvojaa). Toiset kaksi sivua kuvaavat Dionysosta ja Heraklesta. Kuva on arkaaisen tyylin jäljittelyä hellenistiseltä kaudelta, jolloin Kreikan kuvanveistotaiteen nopea ja tasainen kehitys oli päättynyt. Ensi kertaa valmistettiin tarkoituksellisesti kopioita menneiden aikojen taideteoksista ja laadittiin 'ihanteellisen kauneuden' lait. Akateeminen näkemys tunkeutui esiin.

- 42 HIEKKALILJA KORFUN RANNALLA

Villit liljat olivat yksi hedelmällisyyden lukemattomista vertauskuvista; ne olivat Zeuksen vaimon ja sisaren, Heran, lempikukkaa. *Argive Hera* oli Argoksen mahtava jumalatar, ja sieltä hänen palvontansa levisi yli kreikkalaisen maailman. Hänelle Argoksessa pyhitetyllä alueella oli temppeli Kukkien Heralle. Kun Linnunrata syntyi Heran maidosta, tipahti maahan pisaroita, ja niistä kasvoi liljoja. Klassillisina aikoina Heralla on argoslaisissa rahoissa hiuksillaan liljankukkakruunu. Hän oli avioliiton, synnytyksen ja hedelmällisyyden jumalatar — siis eri tehtävissä ja eri kehitysvaiheissa olevien naisten suojelija. *Lehmänsilmäinen Hera* ilmestyi toisinaan lehmän hahmossa ja koristeli itsensä kedon liljoilla.

- 43 MYÖHÄISARKAAINEN KORE-VEISTOS, *Akropoliin museon n:o 594, Ateena. 520—510 eKr.*

Arkaaisessa kuvanveistossa yleensä joko uhrattiin vaatteiden poimutus alla olevien muotojen esiin saamiseksi, tai sitten kiinnitettiin vartalon muotoihin vähemmän huomiota, jotta draperia tulisi edustavasti esitetyksi. Tämän tapaista kahtaan suuntautuvaa kuvaamista esiintyi kuudennen vuosisadan lopulla — se oli välttämätön askel kohti klassillista tyyliä, jossa kummatkin menetelmät on sovitettu yhteen. Tämä tyttöä esittävä veistos, kore, edustaa varsin

selvästi viimeksi mainittua aikakautta. Himation on veistetty osittain irti vartalosta, ja se riippuu vapaana; nilkkoihin asti ulottuvan paidan (kitonin) helma on toiselta sivulta koottu poimuille, toiselta kiristetty vartalonmukaiseksi. Vaatteiden poimutus ja vartalon muodot on täten mahdollisimman suuressa määrin erotettu toisistaan. Muotoilu on erinomaisen voimakasta ja elävää: kuvattut ruumiinosat ovat jyrkeviä, ja varsinkin lantio on saatu niin eläväksi, että se miltei värähtelee. Muotojen havaitseminen ja tulkinta on ollut erittäin vaikeata, koska draperia on tavallista monimutkaisempi: tavanomaisen vaatetuksen päälle on kuvattu vielä ylimääräinen vaippa. Erilaiset laskostustavat ja kolme eri helmakoristusta erottavat vaatekerran kolme osaa toisistaan.

44 OLIIVIPUULEHTO. *Marmarian terassi Delfoissa*

Delfoin pyhät rauniot jakaa kahtia Faidriadien eli 'hohtavien kallioiden' syvä halkeama. Pääosa kuuluu Apollonille, mutta alempana, Marmarian terassilla sijaitseva toinen osa oli pyhitetty Athenelle ja istutettu tiheäksi oliivipuulehdoksi. Delfoilaiset palvelivat häntä Pronaiana, 'temppelin suojelijana', ja lehdossa olikin tempeleitä ja aarteita (esim. kuva 47) samoin kuin joukko erinimisiä alttareita. Puitten siimeksestä löydetty kahdentoista pylvään jäännökset, jotka olivat peräisin Athene Pronaian arkaaisesta temppelistä, ovat vanhimmat tunnetut doorilaisten pylväiden osat (seitsemänneksen vuosisadan lopulta eKr.). Pylväitten muoto on vaikuttanut hyvin nuorekkaalta: hoikka, itse pylväs jyrkästi suippeneva ja kapiteeli valtavan leveä, mutta hienovaraisesti muotoiltu. Vaikutelma, jonka nämä pylväät ovat synnyttäneet, on varmasti ollut jollain tavalla epäsointuinen, mutta toisaalta kuitenkin äärimmäisen hienostunut. Ne ovat vaikuttaneet katsojaan täysin eri tavalla kuin esim. Sisiliasta ja muista läntisistä maista tavatut arkaaisen kauden doorilaiset tukevut pylväät ja paksun täyteläiset kapiteelit.

45 NEREIDI. *Agora-museo. Ateena. N. v:ltta 400 eKr.*

Tämä nereidiä esittävä veistos oli akroterion, päätykolmion koriste, peräisin jostakin toistaiseksi tuntemattomasta temppelistä Ateenan Agoran seutuvilta. Se on valmistettu suunnilleen samoihin aikoihin kuin Zeuksen pylväshallin akroterion (kuva 16). Nereidit l. vedenneidot olivat lempeän ja viisaan merenjumalavanhuksen Nereuksen tyttäriä: viisikymmentä kaunista vedenneitoa, jotka ratsastivat tritonien ja outojen merihirviöiden selässä.

46 HERAKLEEN PATSAS, peräisin Ateenan Agoran laidalla sijainneen pienen Hefaistoksen temppelin itäisestä koriste-päädyistä. N. 440 eKr.

Koriste-päädyn aiheena on ilmeisesti ollut Herakleen tulo Olympokselle. Hän oli ainoa Homeroksen tarumaailman sankari, jolle oli suotu pääsy tälle pyhälle vuorelle, ja siten katsotaan hänen edustaneen jonkinlaista uutta myöhäiskreikkalaista uskonnollista toivoa. Hänen varjonsa näyttäytyy Odysseukselle manalassa (XI laulu, 601), uros itse oli päässyt naimisiin Zeuksen ja Heran tyttären kanssa.

Vasta hiljattain puhdistettujen ja valokuvattujen Hefaistoksen temppelin veistosten merkitystä on aliarvioitu. Ennakkoluulottomalle tarkastelijalle ne tuottavat odottamattoman yllätyksen. Cellan itäisen seinämän friisissä (taistelu kuuden jumalan edessä) on eepistä sujuvuutta ja sen kuolinkohtauksissa syvän tragedian tuntua.

Alastomien vartaloiden kuvaus on suoritettu melkein pä michelangelomaisella varmaotteisuudella — ellei oteta lukuun eri figuren samankaltaisuutta. Ehkä hienoin meidän päiviimme saakka säilynyt tällainen patsas on juuri tähän kuvattu Herakles. Se on niitä klassillisen ajan alastomia miesfigureja, joiden anatomia on loistavasti tuotu esiin karun geometrisin lihaskuvioin ja joiden muotoilu on selväpiirteistä ja hienostunutta.

47 VILLI DELPHINIUM *Delfoin tholoksen doorilaisen pylvään juurella. Pylväs n. v:ltta 400 eKr.*

Delfoin tholos (nimitys tholos on tarkoittanut alkujaan kupolihaudataa) oli pyöreä rakennus Marmarian terassilla (selitys 44). Sitä kiersi doorilainen peristyyli (pylväshalli), ja sisäpuolella oli korinttilaispylväiden kehä. Viimeksi mainitut ovat Bassaista (selitys 124) löydettyjen jälkeen vanhimmat tunnetut korinttilaistyylliset pylväät, ja niiden kapiteelit ovat samaa primitiivistä mallia. Delfoin tholos oli ensimmäinen kahdella pylväsrivistöllä varustettu pyörötemppeleli ja siten myöhemmin rakennettujen tholosten esikuva. Tavanmukaisen friisin asemesta korinttilaisten pylväiden yläpuolella oli pieniä erillisiä kuvioita kiinnitettyinä pyöreälle reunukselle, joka kiersi rakennusta mustalla pohjalla. Ulkopuolella olevan doorilaisen friisin metoopeissa kuvat taas kohosivat ylinnä kehyksiensä ulkopuolelle; voimakkaan alastonpatsaan kuluneet jäännökset tuovat silmiinpistävasti mieleen Jacopo della Quercian työt. Kokonaisuutena tämä pyörötemppeleli oli erikoinen ja omaperäinen työ. Arkkitehdin nimi, Theodoros Fokaialainen, on säilynyt meidänkin tiedoksemme, mutta valitettavasti se kirja, jonka hän kirjoitti luomuksestaan, on kadonnut. Rakennuksen mittasuhteet olivat akateemisissa mielessä kauttaaltaan täsmälliset ja oikeat. Niissä ei ollut sorruttu mittaosopillisilla hienouksilla pöyhkeilemiseen, jollaista alkoi näkyä neljännen vuosisadan myöhäisemmissä töissä, kuten läheisessä Athene Pronaian uudessa temppelissä. Ornamentit olivat huolellisesti ja hienovaraisesti veistetyt. Sinertävä kalkkikivi, joka kiillottamalla oli saatu näyttämään mustalta, tehosti loistavasti muualla rakennuksessa käytetyn marmorin kauneutta.

Avainkuva VII, s. 107

OSA JALUSTAA KORISTAVASTA RELIEFISTÄ. *Ateenan Akropolis-museo. 4. vuosisadan jälkipuoliskolta eKr.*

Ylempanä olevassa reliefissä kuvataan pyrrhikhe-tanssia, sotatanssia, josta Homeroskin kertoo, mutta joka tunnettiin jo ennen häntä. Se oli doorilaista alkuperää ja sitä tanssittiin huilun säestyksellä samaan tapaan kuin kansantansseja Kreikan saaristossa vielä nykyäänkin tanssitaan. Tanssijat olivat ascistettuja ja jäljittelivät nopeita taisteluliikkeitä. Odysseiasa kerrotaan sekä Penelopeian kosi-jain että korkearvoisten faiakilaisten tansseista. Tämä korkokuva koristaa sellaisen uhrilahjan jalustaa, joka on muistona erään tietyn Atarboksen voittamasta tanssikilpailusta. Se löydettiin erästä Akropolin linnakkeesta.

OSA PROPYLONIN FRIISISTÄ. *Samothraken saari. N. v:ltta 340 eKr.* Propylon oli pääsisäänkäytävä neljänneltä vuosisadalta peräisin olevalle pyhälle alueelle (temenos), jolla sijaitsi 'suurten jumalien' temppeleli (selitys 108). Senjoonialaiset pylväät olivat huolellista työtä, ja siihen kuului myös kaksi siipirakennusta. Takaseinää koristi silmien korkeudella friisi. Se esitti noin kahdeksakymmentä tyttöä,

jotka tanssivat käsi kädessä kummaltakin sivulta kohti keskustassa sijainnutta oviaukkoa. Laulajain ja tanssijoiden joukossa näkyy hui-lunsoittaja, kitaristi ja rumpali. Friisi on vanhimpia esimerkkejä hellenistiselle kaudelle ominaisesta arkaistisesta tyylistä. Hellenisti-sellä kaudellahan alettiin tietoisesti uudelleen arvostaa ja jäljitellä vanhoja taidesuuntia, erityisesti kuudennen esikristillisen vuosisadan arkaaista taidetta. Varsinaisesti lasketaan hellenistisen aikakauden alkaneen vasta Aleksanteri Suuren kuoleman jälkeen v. 323 eKr.

48 SEGMENTTIKAARI ATTALOKSEN PYLVÄSHALLIN PÄÄSSÄ. *Ateenan Agora. N. 140 eKr.*

Kaaren takana näkyy erilaisia jäännöksiä sekä kreikkalais-rooma-lainen patsas, jonka vartalo on verhottu päällysvaippaan, palliumiin. Kaaren oikeanpuoleinen kannatinpylväs on alkuperäinen, kun sen sijaan muu kuuluu amerikkalaisten rekonstruoimaan stoaan, jonne Agora-museo on nykyisin sijoitettu. Osa pohjakerroksen ulkopuo-lista doorilaista pylväsrivistöä näkyy kuvassa 28.

Hellenistisen ajan pylväshallit eli stoat saavuttivat yleensä monu-mentaaliset mittasuhteet. Niissä oli usein kaksi kerrosta, jolloin si-sempi pylväsrivistö kannatti teräväharjaista ulkokattoa. Tämän pyl-väshallin oli pystyttänyt Pergamonin kuningas Attalos II. Se reu-nusti Agoran itälaitaa, ja siten Agoran kolme ja puoli sivua (nel-jästä) olivat pylväshallien ympäröimät. Säännölliset stoat toivat vanhan epäjärjestyksen tilalle siistiä hellenististä järjestelmällisyyttä. Fasadipuolelle oli doorilaisten pylväiden päälle pystytetty joonia-laiset; sisäpuolella taas olivat pohjakerroksen pylväät joonialaisia, mutta ylemmän kerroksen pergamonilaista tyyliä. Kauppahuoneet ja työpajat sijaitsivat taustalla. Rakennus oli kauttaaltaan mar-moria.

49 KAKSIPILARISEN MUISTOMERKIN KAPITEELI. *Delfoi. 3. vuosisa-dan jälkipuoliskolta eKr.*

Tämä kookas joonialainen pylväänpää on huomiotaherättävä näh-tävyys Delfoissa kohotessaan yksinäisenä kuin maamerkki Korintin aarrekammion lähellä, kohdassa, jossa Pyhä Tie tekee viimeisen mut-kan ennen Delfoin Apollonin temppelinä ja oraakkelirakennusta. Pyl-väs on materiaalinsakin vuoksi kaikkein arvokkaimpia nähtävyyksiä Delfoissa, missä raunioitten värikkyyys kaikkialla on odottamattoman kaunista ja vaihtelevaa. Kapiteeli on veistetty marmoriin, joka oli louhittu Paros-saaren louhoksilta, muinaisten aikojen ehkä kuului-simmasta marmorikaivoksesta. Vastalouhittu Paroksen marmori on säteilevän valkoista kuin kova sokeri ja kristallinkimalteista. Aikaa myöten se patinoituu kellertäväksi ja erilaisella pintakäsitte-lyllä se voidaan värjätä mustaksi, siniseksi tai purppuranväriseksi. Kuvan esittämä pylvään jäännös on patinoitunut tummankeltai-seksi, melkein kullanväriseksi, ja kapiteelin etupuolella on malvan-punaisia ja lavendelinisiä juomuja, kun taas sen vasen sivu on sy-vän lavendelinvärinen.

Kapiteeli on peräisin jostakin niistä mahtavista hellenistisistä muis-tomerkeistä, joita Delfoista on löydetty ja joissa kaksi joonialaista pylvästä kannatti uhrilahjaksi annettua patsasta. Tällaiset muisto-merkit saivat alkunsa noin vuoden 270 vaiheilla eKr. pystytetystä Aristaenetoksen monumentista, jonka pilarit olivat hyvin yksin-kertaista joonialaista tyyliä. Kuvassa näkyvä kapiteeli on ilmei-sesti kuulunut jompaankumpaan Likos-Diokles -nimisen suvun nais-

puolisille jäsenille 3. vuosisadan lopulla pystytetyistä muistomer-keistä. Mainitun suvun on täytynyt olla suunnattoman varakas, jotta se on voinut vaatia itselleen tällaista ylellistä huomaavaisuutta, jota jopa kokonaiset kaupungit ovat saattaneet katsella kateudella.

Yleinen käsitys on, ettei Erekhtheionin (kuva 129) maineikkaita kapi-teeleja jäljitelty, kenties erästä neljännen vuosisadan alun poike-keusta lukuun ottamatta, ennen kuin Roomalaisissa temppeleissä vuosien 27 eKr. ja 14 jKr. välisenä aikana sekä itse Ateenan Akro-poliilla. Kuvassa näkyvä kapiteeli on kuitenkin, aivan vähäpätöisiä poikkeamia lukuun ottamatta, selvästi samaa mallia kuin Erekh-theionin kapiteelit, eikä tekotavankaan voida sanoa olevan vähem-män huoliteltua. Voluuttien (kierukkakoristeiden) silmässä on reiät asianomaisten lisäkoristeiden kiinnittämistä varten. Hellenisti-nen maku tavallisesti mieluummin suosi yksinkertaisia kapiteeleja, sellaisia kuin Aristaenetoksen muistomerkin kapiteelit olivat.

50 SITRUUNATERTTU JA KASETTEJA, jälkimmäiset *Bassain Apollonin-temppelin peristyylin sisäkatosta. Figalia, Arkadia, Peloponnesos. N. 450 eKr.*

Bassain temppelin laipio oli monivivahteisuutensa ja nerokkaan konstruktion vuoksi erikoinen. Cellan ja adytonin (kaikkein py-himmän) sisäkatot olivat puiset, mutta joonialaisten sivupylväiden ja cellan tukiseinien (selitys 124) väliin muodostuneiden syvennys-ten yllä oli kalkkikivikasetteja. Ulomman pylväikön sisäkatto oli päätyjen osalta marmoria, mutta sivut kalkkikiveä — josta osa näkyy kuvassa. Klassillisena aikana kasettien neliömäiset sivut oli usein koristettu muna- ja sauva-kuvioinnilla; toisinaan kase-tin keskusta oli maalattu siniseksi ja siihen oli kuvattu kultakimal-teisia tähtiä, vaikkakin Parthenonissa oli käytetty runsasta kukka-aiheista koristelua ja Erekhtheionissa pronssi- ja puuruusukkeita sekä myöhemmin myös varsinaisia veistoksia.

51 BACCHUKSELLE OMISTETTU SARKOFAGI. *Thessalonikan arkeolo-ginen museo. Makedonia. Roomalaisajalta, 4. vuosisadalta jKr.*

Kuvassa näkyvät kaikki pyhän viininkorjuubakkanaalin ainekset. Jumala itse, Bacchus eli Dionysos, istuu oikealla pantterinsa se-lässä. Muut hahmot ovat seileenejä ja mainadeja, hänen saat-tueensa mies- ja naispuolisia jäseniä. Bacchus-juhliin liittyviä aiheita on antiikin sarkofageissa tavattu usein, koska hurma-henkinen Dionysos-uskonto lupasi yksilölle kuolemattomuutta.

52 AARNIKOTKA METSÄKAURIIN KIMPUSSE (yksityiskohta luonnon-kivimosaiikista). *Pella, Makedonia. 4. vuosisadan lopulta eKr.*

Luonnonkivimenetelmää käyttäen tehtyä lattiamosaiikkia Pellasta (katso IV avainkuvan selitystä s. 255). Tässä ei ole käytetty lyijyi-siä ääriiviivoja, kuten muissa esimerkeissä. Paljastunut kaivauksissa vuonna 1957.

53 DIONYSOS (luonnonkivimosaiikin yksityiskohta). *Pella, Makedonia. 4. vuosisadan lopulta eKr.*

Tämä luonnonkivimosaiikki kuvaa juhlivaa, alastonta Dionysosta ratsastamassa pantterilla. Dionysos oli pääasiassa mystillisen uskon-non jumala *par excellence* ja vähemmässä määrin viinin jumala. Luonteenlaadultaan hän oli täydellinen vastakohta olympolaisille

jumalille, ja Homeros mainitsee hänet vain sattumalta — Homeros tunsikin hänen olemassaolonsa, mutta katsoi viisaimmaksi olla hänestä tietämättä. Dionysoksen alkuperästä kiistellään, mutta epäilemättä hän oli Traakiassa hedelmällisyyden ja kasvillisuuden jumala, ja sieltä hänen ekstaattinen palvontansa tuotiin Kreikkaan, jossa se levisi kulovalkean tavoin. Varsinkin naiset olivat herkkiä omaksu-
maan tämän uuden uskonnon. Tiettyyn uskonnolliseen hurmosti-
laan jouduttuaan he saattoivat käydä käsiksi eläimiin, vieläpä lap-
siinkin yrittäen syödä nämä suuhunsa. Dionysoksen palvonta muut-
tui aikaa myöten sivistyneemmäksi, niin että sille lopulta tunnus-
tettiin paikka virallisessa uskonnossa. Dionysos sijoitettiin Delfoissa,
koko Kreikan jumalanpalvelusmenojen keskuksessa, Apollonin rin-
nalle. Dionysos oli eri tavoin osallisena kuolemattomuutta tavoittele-
vissa mysteeriöissä. Myöhemmin hänestä yhä suuremmassa määrin
tuli viinin ja juominkien jumala, mikä kaiketi johtui hänen alkupe-
räisestä luonteestaan ja palvonnastaan.

54 HELLENISTINEN AGORA MEREN ÄÄRELLÄ. *Thasos*

Etualalla tyyliteltyin aaltokuvioin koristeltua muistomerkin jalus-
taa. Sen takana äärimmäisenä vasemmalla näkyvä pylväs kuuluu
rakennuksen koillispuoleen lyhyeen stoaan, molemmat muut pylväät
taas kaakkoissivun pitempään pylväshalliin. Kuvassa näkyvät ra-
kennukset ovat yhteisesti muodostaneet yhden torin neljästä kul-
mauksesta. Ne lienee rakennettu kolmannella tai toisella vuosisa-
dalla eKr., mutta ovat vielä toistaiseksi tarkemmin tutkimatta.

Thasoksen agoraa ympäröi neljä stoa, ja joukko muita rakennuksia,
jotka kaikki yhdessä muodostivat epäkkään (trapetoidin) muotoisen
alan. Tällainen monumentaalinen neljännessä vuosisadan rakennus-
tapa oli peräisin itäisestä Jooniasta ja se tuo mieleen Jooniassa si-
jaitsevan Miletoksen ja vieläkin enemmän Deloksen. Luoteinen
pylväshalli (ei näy kuvassa) oli päällystetyn maa-alueen laajuudesta
päättellen suurimpia, mitä koskaan on rakennettu. Ensimmäinen
näistä neljästä valmistui neljännessä vuosisadan lopulla, ja siinä nä-
kyy siirtyminen klassillisesta arkkitehtuurista hellenistiseen: orgaani-
nen voima on hävinnyt ja tilalle ovat tulleet puisevamat muodot,
mutta klassillisen taidokkuuden jäljet ovat vielä tunnettavissa. Ra-
kennussuunnitelman läntinen osa ei valmistunut ennen kuin rooma-
laisten valtakaudella. Agora, tori, on Homeroksen mukaan yksin-
kertaisesti vain paikka, jossa kaupungin asukkaat pitivät kokouk-
siaan. Hellenisenä aikana agorasta kuitenkin tuli sekä kaupallisten
että muunkinlaisten yleisluontoisten asioiden keskus monenkirjavine
rakennuksineen. Hellenistinen itä, kuten odottaa saattoikin (sel. 3),
pyrkii agoran rakentamisessa suunnitelmallisuuteen, saamaan ne
suorakulmaisiksi tai ainakin mahdollisimman lähelle suorakulmai-
suutta sekä reunustamaan ne pilarihalleilla. Muussakin kaupunki-
suunnittelussa pääsi samoihin aikoihin suorakulmaisuus ja neliö-
mäisyys vallalle. Sen yleinen ilmenemismuoto oli suorakulmainen
peristyyli, joka ympäröi toria, temppeliä ja lähes kaikkien yksityis-
talojen sisäpihaa.

55 ATHENEN TEMPPELI JA PORTAIKKOA (*kauko-objektiivin avulla otettu kuva*). Lindoksen akropolis, Rhodos-saari. 4. vuosisadan lopulta eKr.

Lindoksen temppeli on eräs niistä suhteellisen harvalukuisista temp-
pelirakennuksista, jotka tunnetaan amfiprostylos-nimisinä. Krei-
kankielinen nimitys tarkoittaa sitä, että rakennuksen edessä ja ta-

kana, siis kummallakin lyhyellä sivustalla, on rivi pylväitä (4 kpl),
mutta pitkiltä sivustoilta ne puuttuvat. Amfiprostylos ei sanan varsi-
naisessa mielessä ole täydellinen temppeli: siinä on pylväshalli eteis-
huoneena ja cella, mutta siitä puuttuvat koko temppeliä ympäröivät
pylväskäytävät, jotka yleensä olivat ominaisia näille rakennuksille.
Lindoksen temppeli on pisin tunnettu amfiprostylos ja doorilais-
tyylisistä paras. Se oli rakennettu aikaisemman, kuudennelta vuosi-
sadalta eKr. peräisin olleen, mutta tulipalossa v. 342 tuhoutuneen
temppelin tilalle samalle paikalle. Muita amfiprostylos-mallisia
temppeleitä olivat Tegean pyhäkkö kuudennelta vuosisadalta ja
ihastuttava Niken temppeli Ateenan Akropoliilla. Kaikkiaan niitä
tunnetaan vain kuusi, ellei itse Erekhtheionia lasketa mukaan, se kun
alkuperäisen suunnittelun mukaan kaiketi oli amfiprostylos ja nykyi-
sessä muodossaan on jonkinlainen muunnelma siitä (kuva 129).
Lindoksen Athenea lähestyttiin 'liekittömin uhrein'. Aina siitä läh-
tien kun Athene syrjäytti erään aikaisemman ktoonisen jumalan, oli
hänen palvontaansa erottamattomasti kuulunut määrätynlainen uh-
ritoimitus. Ktoonisille jumalille (selitys 5), uhrattiin tavallisesti öisin
ja uhrieläinten tuli olla mustia. Uhrieläin pantiin kuoppaan pää
alaspäin, niin että veri nopeasti tavoitti maan ja lepytti alapuolella
olevat jumalolennot. Tämä oli se uhritoimitus, jonka Kirke pyytää
Odysseuksen tekemään Teiresialle manalassa (X laulu).

Tärkein jumalolento Rhodoksella oli kuitenkin Aurinko. Rhodos
oli hänen valittu saarensa ja hänen poikansa olivat samannimisiä
kuin saaren kolme tärkeintä kaupunkia. Kreikkalaiset eivät olleet
varsinaisia taivaankappaleitten palvojia, sillä he pitivät niitä ti-
taaneina, jotka Olympoksen jumalat olivat kukistaneet ja saat-
taneet valtansa alaisiksi. Tämän vuoksi on ilmeistä, että rhodos-
laisten auringonpalvonta on aasialaisperäistä. Auringonjumalan
nimi oli Helios, joka usein samastettiin hänen isänsä Hyperionin
nimeen. Homeros kuvaa hänen pyhää karjalaumaansa Sisiliassa,
saarella, joka myöskin oli hänen omaisuuttaan. Tästä laumasta
Odysseuksen miehet varastivat muutamia kuolemattomia eläimiä
sillä seurauksella, että joutuivat tuhon omiksi ja Odysseus sai yksi-
nään palata kotiinsa. Aurinko nukkuu Mustan meren itäpäässä si-
jaitsevassa palatsissa. Noustuaan aamuisin ylös hän ajoi vaunuissaan
poikki Välimeren taivaan laskeutuen pimeään tullen alas Herakleen
pylväiden läheisyydessä ja palaten sitten kotiinsa Okeanos-virtaa
purjehtien.

56 HAUTARELIEFI MUURIN SEINÄMÄSSÄ. *Thasos-saari. Arviolta 4. vuosisadalta eKr.*

Tämänkaltaisia hautareliefejä, jotka tunnetaan 'sankaripitojen'
tai 'kuoleman juhlien' nimellä, on neljänneltä vuosisadalta lähtien
esiintynyt lähinnä Attikassa, mutta jossain määrin myös Traakiassa
ja Kreikan pohjoisilla saarilla. Vainajan kantaistästä on tehty san-
kari, joka on lepäävässä asennossa sohvalle kädessään malja. Elo-
näköiset omat tulevat viettämään muistajaisjuhlaa hänen kans-
saan. Hevonen, sankariuden tunnuskuva, seisoo vasemmalla, ja soh-
van päässä on pää kohollaan käärme, ktoonisten voimien, salatun
viisauden ja kuoleman symboli. Tällaiset reliefit olivat varsinaisesti
uhrilahjoja. Ruokauhrien asemesta ruvettiin vainajalle lahjoitta-
maan hautajaisateriaa esittävä kohokuva. Tämä reliefi otettiin
rakennusmateriaaliksi Thasoksen marmorista suojamuuria raken-
nettaessa, mikä työ pantiin alulle jo viidennen vuosisadan alussa
(ks. selitystä 98). Eri aikoina tapahtuneiden hyökkäysten johdosta

muuria jouduttiin kuitenkin useaan otteeseen korjailemaan. Palatessaan Troijasta Odysseus nousi ensinnä maihin kikonien maassa, jossa hän valtasi ja ryösti Ismaros-nimisen kaupungin, joka ei ollut kaukana Thasoksesta.

Asainkuva VIII, s. 121

PRONSSINEN KORISTE. *Delfoin museo. 6. vuosisadalta eKr.*

Pieni arkaainen reliefi, joka kuvaa Odysseuksen pakenemista Polyfemoksen luolasta. Todellisuudessa vain Odysseuksen miehet olivat lampaitten mahan alle sidotut; hän itse lähti luolasta viimeisenä riippuen kiinni kykloopin suosikkioinaan villoissa.

57 DJERBAN SAARI. *Tunisia, Pohjois-Afrikka*

Lootoksensyöjät oli tosiasiasa kansa, joka eli syömällä makeita, meheviä hedelmiä. Herodotoksen mukaan tämä kansa asusti läntisessä Libyassa, niin että on kyllin perusteltua määritellä heidän asuinpaikakseen Djerba, muinainen Meninx. Djerba on laaja nelisivuinen saari Tunisian rannikon eteläisen osan edustalla, lähellä Libyan länsirajaa. Se on melkein yhtämittaista keidasta, jonka valkeilla hiekkatasangoilla — Flaubertin *Salammôn* lootoksensyöjään kultahietikolla — seisoo kauttaaltaan harvassa kasvavia palmupuita.

58 ARGENTARION SAARI muinaisen Etrurian Ansedoniasta nähtynä. *Keski-Italia*

Argentario sijaitsee nykyisin Toscanan eteläisen rannikon edustalla. Äärimmäisenä oikealla on hiekkakannas, joka nykyisin yhdistää saaren mantereeseen, sekä kauempana keskellä Orbetellon laguuni. Ansedonia sijaitsee muinaisen Cosan paikalla. Cosaa pidettiin aikoinaan etruskilaisena, mutta nykyisin tiedetään, että se oli roomalainen siirtokunta. Cosan suojamuurit, jotka olivat varustetut kahdeksallatoista tornilla ja joiden jäännöksiä ovat kuvan etualalla näkyvät kivenjärkeleet, rakennettiin kaupungin perustamisen aikoihin (v. 273 eKr). Lähellä, merenrannalla, oli vanha etruskien satamapaikka, ja kaikkialta näiltä seuduista on löydetty jälkiä etruskeista.

On arveltu, että historialliset etruskit olisivat olleet Iliaan kuvailemia troijalaisia; kielitieteellisesti näiden kansojen nimet ovat samantapaiset, joskaan eivät yhtäläiset. Kertomus Aineiaan siirtymisestä Italiaan Troijan häviön jälkeen olisi näin muodoin historiallinen tosiasia, joskaan ei aivan Vergiliuksen kuvailemalla tavalla. Tässä yhteydessä on syytä muistaa, että homeerisessa Hymnissä Dionysokselle mainitaan etruskien ryöstäneen Dionysoksen, joka sitten muutti ryöstäjänsä delfiineiksi. Kysymyksessä on luultavasti viittaus etruskeihin, jotka silloin asustivat Etruriassa, Keski-Italiassa ja harjoittivat merirosvoilua Tyrrhenian merellä.

Muinaiset historiankirjoittajat selittivät etruskien alkuperän neljällä eri tavalla. Yhden selityksen mukaan he olisivat saaneet alkunsa kreikkalaisen Vähän-Aasian pelasgeista, jotka vaellettuaan Kreikan länsirannikolle olivat siirtyneet meren yli Italiaan. Pelasgithan olivat tärkein ja laajimmalle levinnyt alkuasukasheimo Kreikan niemimaalla ennen kreikkalaisten tuloa sinne. Lounais-Kreikassa sijaitseva Dodona (selitys 102) oli heidän uskonnollisten menojensa suuri keskuspaikka, ja monet sieltä löydetty taide-esineet ja

käsiteollisuuden tuotteet muistuttavat etruskilöytöjä, ja pelasgien uskonto muistutti etruskien uskontoa.

Useimmat nykyajan oppineet katsovat etruskien tulleen idästä.

59 TIRYNSIN KAUPUNGIN LINNOITUKSEN KAAKKOISKÄYTÄVÄ.

Argolis. 13. vuosisadan lopulta eKr.

Suojamuurin ympäröimä Tiryns ja koko Argolis kuului Agamemnonille ja hänen dynastialleen. Tirynsistä oli tullut pääkaupunki jo edellisen dynastian aikana, jolloin doorilainen Herakles oli setänsä Eurystheoksen ylivallan alainen.

Linnan kaakkoispuolen suojamuurissa oli suuri maanalainen käytävä kasematteineen, joita alun perin oli käytetty varastohuoneina ja turvapaikkoina, mutta sittemmin satojen vuosien aikana lammas-karsinoina, joissa lampaat olivat hanganneet kivet kiiltävän kirkkaiksi. Käytävä on varustettu holvatulla katoksella, jonka mittasuhteet olivat valtavat ja jonka rakentamisessa oli käytetty sitä primitiivistä menettelyä, että limittäin ladotut kivipaadet kummaltakin puolelta aina lähenivät toisiaan, kunnes ne holvin lakipisteessä lopulta tavoittivat toisensa. Käytävään liittyi kuusi holvattua sivukäytävää, jotka johtivat holvattuihin komeroihin, kasematteihin. Kukin komero oli varustettu ikkunalla, niin että käytävään tuli valoa kummaltakin sivulta, kuten kuvasta voidaan havaita. Holvi kokonaisuudessaan seinille piirtyvine valokuovineen vaikuttaa jyllähän runolliselta. Itse suojamuurit ovat kaikkein huomattavin näyte 'kyklooppien' muuraustavasta. (Mykeeneläisiä seuranneet sukupolvet kuvittelivat nämä rakennelmat tarujen kyklooppien työksi.) Nämä 'kyklooppimuurit' on tehty jättiläismäisistä, osaksi kokonaan muokkaamattomista kivistä, joiden väliset aukot oli täytetty pienillä kivistä ja muurattu muurisavella kiinni toisiinsa. Sekä muurit nykyisessä muodossaan että holvattu käytävä samoin kuin niiden yläpuolella ollut mykeeneläispalatsikin lienevät kaikki rakennetut Homeroksen sankarien aikakaudella, kolmannentoista vuosisadan lopulla eKr.

60 VARASTOIMISRUUKKU VANHASTA KORINTISTA. *Keskiajalta*

Pallonmuotoiset säiliöastiat tunnetaan jo muinaisilta ajoilta. Täysinäisinä ne upotettiin varastopihalla suurimmaksi osaksi maahan, kuten kuvassa 101 näkyvät vanhemmat ja suuremmat pithokset.

61 JÄTTILÄISEN KÄSI. *Yksityiskohta luonnottoman suuresta, Palazzo Orsinin puistossa sijaitsevasta patsaasta. Latiumin Bomarzo, Keski-Italia 1600-luvulta jKr.*

Bomarzo oli alkuaan etruskilainen kaupunki, pohjoisosassa nykyistä Latiumia, mikä kerran oli etruskien hallussa (selitys 58). Se on maaseudulla, lähellä Viterbon kaupunkia ja sieltä avautuu näköala laaksoon, missä Tiber virtaa kääntyen kohti Roomaa. Maaseutupalatsi oli rakennettu kuudennellatoista vuosisadalla suurelle keskiajan roomalaiselle Orsini-suvulle. Rakennustyön päätti Vignola vuonna 1565. 1600-luvulla tämä maaomaisuus sekä Bomarzon prinssin arvo kuuluivat Borghese-suvulle. Palatsin puistossa on suuri määrä jättiläiskokoisia kuvapatsaita, jotka esittävät eläimiä sekä hirviömäisiä nymfejä ja satyyreja mielikuvituksellisissa asennoissa. Bomarzon huvila oli aiemmin tuntematon ja on yhä vieläkin varsin vähän mainittu, mutta nykyisin nuo eriskummalliset barokkipatsaat vetävät katselijoita puoleensa.

62 AGAVEJA SEKÄ GLAUKEN LÄHDE. *Korintti, Kreikka. 6. l. 5. vuosisadalta eKr. (?)*

Korintti on Rooman tavoin ollut lähteiden kaupunki. Jokin määrä niistä on edelleen käytännössä, toisiin on yhdistetty vesijohto tai niistä on tullut vesisäiliöitä tai altaita. Kuuluisin oli Pirenen lähde, joka lopulliseen muotoonsa rakennettuna oli loistava ja suuri laitos. Kaupungin torilla olevan lähteen vesi suihkusi pronssileijonien kidoista. Nämä leijonat, ihmeellistä kyllä, ovat yhä entisillä paikoillaan. Kuvassa näkyvät rauniot esittävät torin länsipäässä sijainnutta Glauken lähdetä. Vasemmalla näkyy julkisivua, oikealla avautuva oviaukko johtaa säiliöiden luo. Tämä Glauke ei ollut samanniminen nymfi eikä najadi, vaan Korintin kuninkaan Kreonin tytär, joka oli Jasonin valittu (selitys 69) ja joutui siitä syystä Kirken veljentyttären Medeian raivoisan mustasukkaisuuden kohteeksi. Medeia lähetti hänelle häälahjaksi taitotun viitan, joka sytyi palamaan, kun Glauke puki sen päälleen. Glauke heittäytyi lähteeseen, joka sai hänen nimensä.

Glauken lähde on varmasti ollut tyypillinen 'kaivotalo', stoa ja gymnasionia vastaava naisten tapaamispaikka. 'Kaivotalot' olivat muodoltaan suurin piirtein neliömäisiä, ja niiden edustalla sijaitsi vähäinen pylväshalli. Glauken pylväshallissa oli kolme neliskulmaista seinäpylvästä sivuseinien välissä kannattamassa matalaa kaarevaa kattoa. Portaot johtivat pylväshalliin, ja sisäpuolella oli latissa neljä vesiallasta, jotka takaseinä erotti neljästä rinnakkaisesta säiliöstä. Näistä säiliöistä valui vesi altaisiin saman periaatteen mukaisesti, jota oli käytetty Pirenen lähteellä. Koko rakennelma oli hakattu kallioon. 'Kaivotalojen' kuvia piirrettiin usein vesiruukkujen koristeiksi, ja niissä voi nähdä löpötteleviä naisia vettä ammentamassa tai nuoria miehiä ottamassa suihkua korkeiden leijonapäisten vesijohtoputkien alla.

Agave, joita näkyy kuvassa etualalla, tuotiin Eurooppaan Amerikasta vasta niin myöhään kuin kuudennellatoista vuosisadalla jKr. Niillä on sama nimi (agave tarkoittaa ylhäistä) kuin Theban kuninkaan Pentheoksen äidillä, joka kiskoi pojaltaan pään irti ja repi palasiksi hänen ruumiinsa siitä syystä, että tämä oli vanginnut Dionysoksen ja mainadit näiden matkatessa Theban halki. Kun otetaan huomioon agaven kaktusta muistuttava terävyys ja raatelevat piikit, ei nimissä esiintyvä yhdenmukaisuus ole ainoa yhtymäkohta agaven ja Agaven välillä — sellainen on myös julmuus, joka muistuttaa kyklooppien raakuutta eräitä Odyссеuksen miehiä kohtaan.

63 TAMMITYNNYRI *Vaarlamin luostarissa, Meteoran luostariyhdyksessä Thessaliassa*

Kokonaan puusta viinin säilyttämistä varten varsin alkeellisesti konstruoitu kömpelö jättiläismäinen tynnyri.

Meteoran nimellä tunnetaan joukko bysanttilaisia luostareita syrjäisessä Thessalian kolkassa, missä niitä on aivan mielikuvituksellisella tavalla pystytetty korkeitten, pystysuorien ja jättiläismäisiä tuulenpieksemiä stalagmiitteja muistuttavien vuorien huipuille. Pääsy luostareihin oli ennen muinoin mahdollista vain köysitikkaiden ja nuoran avulla ylös kiskottavien vakkojen avulla. Pieniä erakomajoja oli aluksi, neljännellatoista vuosisadalla jKr., rakennettu vuorenhuipuille rosvoilta suojaan, mutta niistä oli sitten vähitellen kehittynyt jopa rikkaitakin luostareita. Yksi näistä, Vaarlamin luostari, on peräisin kuudenneltatoista vuosisadalta. Muutamat vanhemmista erakomajoista ovat yhä vielä pystyssä.

64 KAAATUNUT ATLANTIS (n. vuodelta 470 eKr.) *muinaisen Akragaan Olympieionilta, Sisiliasta, ja kalliojyrkänteitä Kuninkaitten laaksosta, Egyptistä (valokuvamontaa)*

Olympian Zeuksen temppeli Akragassa, Sisilian siirtokunnassa, oli yksi muinaisen Kreikan suurimpia temppeleitä — italialaisen ylellisyyden ja uuden maailman suuruudenhulluuden aikaansaannosta. Sen oli määrä koon puolesta voittaa Selinuksen mittasuhteitaan valtava 'E'-temppeli, joka sijaitsi verraten lähellä, ja olla siten siihenastisista kreikkalaisen maailman doorilaisista tempeleistä suurin. Sen suunnittelussa voidaan todeta monia huomiota herättäviä erikoisuuksia, mutta se on samalla eräs niistä suhteellisen harvoista tapauksista muinaisen Kreikan arkkitehtuurin piirissä, joissa hillittömälle mielikuvitukselle on annettu luvattoman paljon periksi. Tavanmukaisten irtopylväiden varassa olevien pylväshallien asemesta temppeli oli ympäröity suunnattoman suurin puolipylväin, joita yhdisti toisiinsa ainakin pylväiden puoliväliin ulottuva seinämuuri. Kuhunkin pylväsväliin oli lisäksi pystytetty 'atlantis', arkkitehtoniseksi kannattimeksi muovattu miesfiguuri, tukemaan ja kannattamaan arkkitraavia, joka ylhäällä pysyäkseen tarvitsi lisätukea pylväiden pitkien välimatkojen vuoksi. Varsinaista cellaa ei ollut, vaan sitä vastaava huone oli työnnetty peremmälle, aina pylväshalliin saakka, ja koko valtava sisätila oli pitkittäin jaettu kolmeen laivaan, jotka niin ikään oli erotettu toisistaan suurten neliskulmaisten tukipilarien väliin pystytetyin matalin seinin. Temppelin rakentaminen oli aloitettu kuudennen vuosisadan lopulla eKr., mutta se ei ollut vielä lopullisesti valmis, kun karthagolaiset vuonna 406 eKr. hävittivät Akragaan. Atlantis-patsaan tyyli viittaa varhaisklassilliseen kauteen ja veistos lienee noin vuodelta 470 eKr.

Avainkuva, IX, s. 135

TRITONIN PÄÄ ODIUMISTA. *Ateenan Agora. 2. vuosisadalta jKr.*

Ateenan Agoran Odiumin oli noin vuonna 15 jKr. rakentanut M. Vipsanius Agrippa. Siitä tuli ateenalaisten tyylikäs konserttisali sen vanhan Odiumin tilalle, jonka Perikles oli rakennuttanut Dionysoksen teatterin viereen Akropoliin toiselle puolelle. Sen katto romahti sisään 100-luvulla, mutta sali korjattiin. Samoihin aikoihin pystytettiin julkisivulle kuusi suunnatonta jättiläisiä ja tritoneja (vedenhaltijoita), esittävää hahmoa. Tässä kuvattu pää kuului yhdelle tritoneista ja se oli jäljitelmä kuuluisasta Poseidonin kohokuvasta, jonka Feidias oli veistänyt Parthenonin läntiseen päätykolmioon. Tulipalo hävitti Odiumin vuonna 267 jKr.

65 MYRSKY VULCANON YLLÄ. *Aiolian saaret Sisilian ja Kalabrian edustalla Italian eteläosassa*

Tärkeimmät tuliperäiset Aiolian saaret ovat nykyisiltä nimiltään Lipari, Vulcano, Salina ja Stromboli. Ne sijaitsevat paikassa, missä tuulet kohtaavat toisensa petollisilla purjehdusväylillä. Stromboli on savuava tulivuori, joka kohoo suoraan merestä. Vulcano, Aiolojen tarunhohtoinen asuinsija, muodostuu kolmesta tulivuoresta, jotka kaikki ovat pienempiä kuin Stromboli ja jotka eivät enää toimi. Näiltä saarilta on löydetty harvinaisen paljon muinaisesineitä; lajiteltuina ja ryhmiteltyinä nämä esineet muodostavat katkeamattomia sarjoja myöhäisemmältä kivilaudelta historialliselle ajalle saakka. Ne antavat kuvan niistä moninaisista yhteyksistä, joita näillä saarilla on ollut Sisiliaan ja Kalabriaan, vieläpä minolaismykeenläiseen maailmaan.

Tarun mukaan aiolilaisen kulttuurin perusti Liparos, ja hänen tyttärensä avioitui Aiolokselle, josta tuli saarten mahtava kuningas ja merenkulun herra. Aiolos hallitsi myös tuulia, joita pidettiin vangituina luolassa hänen saarellaan. Hänen poikansa ja tyttärensä menivät keskenään naimisiin ja pitivät valtansa alla Kalabrian ja Sisiilian rannikoita. Saarikulttuurin eri vaiheet, jotka ulottuvat pronssikauden lopusta kreikkalaisten siirtokuntien syntyyn (580 eKr.), käyivät osittain yksiin tämän tarinan kanssa. Näille saarille saapuessaan kreikkalaiset tapasivat paikallista väestöä, jonka oletettiin olevan Aioloksen jälkeläisiä ja jota etruskilaiset merirosvot ahdistelivat (selitys 58). Kreikkalaiset puolestaan kukistivat etruskit ja alkoivat valvoa Tyrrhenian meren eteläisiä osia.

66 SARKOFAGIN YKSITYISKOHTA. *Museon puistossa, Korintti, Kreikka, Roomalainen*

Kysymyksessä on itse asiassa liitinpalkki tai palkiston osa, joka joskus tuntemattomana aikana on koverrettu sarkofagiksi. Se on koristeltu joonialaisen palkiston tapaan: ylinnä sileä friisi ja sen alapuolella pitkiä yhtenäisiä nauhakoristeita (*fasciae*). Koristeena on myös medaljonkia muistuttava kärkeästi veistetty seppel; sen sisällä kaareutuva laivan perä joutsenen kaulan ja pään muotoisena, ja kypäräpäinen mies hoitelee suurikokoista perämeläa. Laivan linjat ovat kauniisti sopusoinnussa nauhakoristeiden kanssa ja näyttävät jatkavan niitä. Sarkofagi löydettiin Korintissa lähellä Pirenen lähdettä suoritetuissa kaivauksissa.

67 OSA MUOTOKUVAVEISTOSTA. *Museon puistossa, Korintti, Kreikka, Roomalainen, 1. tai 2. vuosisadalta eKr.*

Figuurilla on yllään tunika ja pallium, kreikkalaisten miesten ja naisten tavallinen vaatekerta. Kōmpelōtekoinen käsi on ojentunut pittelemään palliumin lievettä; suurikokoiset käsivarret peittyvät vaateen poimuihin. Pallium oli suuri nelikulmainen vaate, joka kiedottiin laskoksille vartalon ympärille ja kiinnitettiin toiselle olkapäälle. Se oli kreikkalaisille luonteenomainen puku kuten toga roomalaisille. Samaa vaatekappaletta käytettiin nukuttaessa — nykypäivän beduiineilla on tapana tehdä samoin — sekä hautausvaatteena. Eivätkä palliumin käyttömahdollisuudet suinkaan tähän rajoittuneet; tarvittaessa se voitiin muuttaa matoksi, telttakatokseksi, pyyheliinaksi tai purjeeksi, *Iliaassa* Agamemnon antoi sen hulmuta lippuna. Poimutetut vaatekappaleet, joihin siis palliumkin kuuluu, tulivat muotiin rautakauden alussa. Vaatetuksessa tapahtui silloin merkittävä muutos, koska yleiseen käyttöön alkoi levitä uudesta metallista valmistettuja rintasolkia. Niillä vaateen voi kiinnittää helposti ja monella tavoin. Minolaisena ja mykeeneläisenä aikana sen sijaan käytettiin ommeltuja vaatteita; naisille ommeltiin jäykkiä hameita ja soreita takkeja, miehille vartalonmukaisia paitoja ja 'housuja' tai sitten suoria tunikoja ja takkeja. Homeroksen teoksissa miehet ja naiset kaikkialla käyttävät ihailtavan yksinkertaista, kaunista ja käytännöllistä poimutettua vaatekertaa — tämä seikka tukee osaltaan olettamusta, että Homeros on elänyt useita vuosisatoja myöhemmin kuin hänen runoelmiansa henkilöt.

68 MUINAISET PORTAAT LÄHELLÄ PANIN LUOLAA (kuva 127). *Thasos-saari, Kreikan pohjoisosa*

Etualalla mäntyjä, joista valmistetaan hienoa havupuuhunajaa.

Päinvastoin kuin suurimmassa osassa muuta kreikkaa Thasoksessa kasvaa yhä edelleen sankkaa metsää.

Kirken kartano sijaitsi metsäaukealla Aiaien saarella, joka argonauttain tarun (selitys 69) mukaan lepäsi Adrian meren perukoilla. Kirken veli ja Medeian isä oli Aietes, ja Aieteen maan pääkaupunki oli nimeltänsä Aia. Sinne argonautat saapuivat Iasonin johdolla hakemaan kultaista oinaa taljaa, ja heitä auttoi Medeia, joka oli velho kuten tätinsäkin. Kaikki nämä paikat on yhdistetty Po-jokeen ja sen Adrian meren rannikolla leviävään suistoalueeseen. Latinalaiset puolestaan sijoittivat Kirken saaren — se ei enää ollut saari — Latium-maakunnan eteläosaan, kallioiselle Kirken niemimaalle, jonka nykyinen nimi on Monte Circeo. Siellä olevaa luolaa, ei siis rakennusta, esitellään yhä vielä Kirken luolana. Seitsemännellätoista vuosisadalla jKr. elänyt taidemaalari Claude tutki tarkoin Monte Circeota ja teki sen maisemista lukuisia luonnoksia. Hänelle Kirken kotiseutu on varmasti merkinnyt idyllisen maiseman olemuksen ruumiillistumaa, ja niinpä hän käyttikin sitä taustana maalauksissaan.

69 'KENTAURIN LÄHDE'. *Anos-Volos, Thessalia, Kreikka.*

Anos-Volos sijaitsee Pelion-vuoren rinteillä, kallioisella niemimaalla itäisimmässä Thessaliassa. Pelion oli kentaurien kotipaikka, ja lähellä sen huippua on suuri luola, jolle on annettu nimi Kheironin, kentaureista kuuluisimman, mukaan. Kentaurit metsästivät ja ampuivat jousella taitavasti, ja tavallisesti heidän kerrotaan olleen sankarien opettajia. Kheiron kasvatti Pelionilla Akhilleusta, Aineiasta ja Iasonia. Pelionin metsistä saatiin rakennusaineet Iasonin *Argo*-laivaan, jolla argonautat tekivät toisen laajoista matkoistaan — toinen matka oli Odysseia. *Odysseias*sa mainitaan argonautoista kertovat laulut. Sotaretki on melko varmasti ollut historiallinen tosintapaus ja se on luultavasti tehty noin sata vuotta ennen Troijan sota.

70 HUNNUTETTU NAINEN JA HÄNEN VARJONSA *Sivan keitaalla Länsi-Egyptissä*

Kreikkalaisten käytössä oli viisi ikivanhaa ja kukoistavaa Egyptin keidasta. Näistä mielenkiintoisin oli Amonin keidas, nykyinen Siva, joka sijaitsee lähinnä rannikkoa ja kauimpana Niilistä. Siellä oli kuuluisa kreikkalainen Zeus-Amonin oraakkeli, jonka neuvoja ovat kysyneet Perseus, Herakles ja paljon myöhemmin Aleksanteri Suuri. Zeus-Amonin oraakkeli oli ainakin yhtä vanha kuin Dodona (selitys 102), Kreikan vanhin oraakkeli, koska vaikuttaa sangen todennäköiseltä, että näiden kahden paikan asukkaat jo neoliittisena aikana (ehkä jo 3. vuosituhannelta eKr. alkaen) ovat olleet kosketuksissa toisiinsa. Historiallisena aikana Amonin keitaalla kävi Kyrenen kreikkalaisia (ks. II avainkuvan selitystä s. 252), joita asettui sinne myös asumaan. Amon (kuva 104) oli egyptiläinen jumala, jolla oli oinaan pää ja joka tämän oraakkelin yhteydessä samastettiin Zeukseen.

71 'IDOLEITA' *Ghadamesissa, Etelä-Libyassa*

Oasis (keidas) oli kreikkalaisten antama nimitys Pohjois-Afrikassa leviävän Libyan autiomaan, Saharan, asuttaviksi kelpaaville alueille. Herodotos kertoo, että keitaita on löydetty etäisiltä suolakukkuloilta, joiden huipuilla ryöpyävät virrat saavat aikaan odottamattoman vehreyden. Sarja keitaita ulottui kymmenen päivä-

matkan etäisyydellä toisistaan halki Saharan, Egyptin Thebestä Herakleen patsaille (selitys 35) saakka.

Ghadames on tällainen keidas noin 720 kilometrin päässä Tripoliin vanhoista foinikialaisista siirtokunnista lounaaseen. Se on ikivanha: muutamien muiden muinaisjäännösten joukossa sen lähetyvillä seisoo outoja, korkealle kohoavia patsaita, joita alkuasukkaat kutsuvat 'idoleiksi'. Ne muistuttavat muualta Pohjois-Afrikasta tavattuja rakennelmia ja ovat ilmeisesti olleet alkuperäisten libyalaisten hautoja. Niiden ikää emme voi nykyisten tietojemme perusteella määrittellä, mutta ne osoittavat, että tässä syrjäisessä paikassa on vallinnut varhainen kulttuuri n. v. 1000 eKr. meidän ajanlaskumme ensimmäisille vuosisadoille saakka. Sen päälle ovat laskeutuneet peräkkäiset historialliset kerrostumat, roomalainen, bysanttilainen, arabialainen ja turkkilainen, joihin kuuluvia löytöjä on tehty kaikkialta Pohjois-Afrikasta.

'Libya' oli kreikkalainen nimitys koko Afrikalle, jota ennen kuudennen vuosisadan alkua eKr. pidettiin osana Aasiaa eikä suinkaan itsenäisenä mantereena (ks. karttaa ss. 16—17).

Avainkuva, X s. 149

STEELE, mahdollisesti jonkun merimiehen hautamuistomerkki. Kreikkalais-roomalainen

Tämä hautakivi oli sijoitettu Delos-saaren museossa sekalaisten sirpaleiden ja muistokirjoitusten salin lattialle.

72 RUOHIKKOA AURINGONLASKUN AIKAAN tien varrella lähellä Pellaa, Makedonian pohjoisosassa

Tämän ikivanhan tien on luultavasti rakennuttanut kuningas Arkhelous, suuri tienrakentaja, joka perusti Pellan kaupungin n. v. 400 eKr. Pellasta tuli Aleksanteri Suuren hallituskaudella Makedonian pääkaupunki, ja jonkin aikaa se oli koko sivistyneen maailman kreikkalainen keskuspaikka. Poliittisesti se seurasi Ateenaa, ja Pellan seuraaja oli vuorostaan Rooma — Makedonian maailmanherruuden kukistuttua. Kaupungissa suoritetaan nykyisin kaivauksia, joiden tuloksia on esitelty IV avainkuvassa ja kuvissa 52, 53 ja 115. Aleksanteri Suuren valloitukset merkitsivät hellenisen kulttuurikauden päättymistä ja hellenistisen sivilisaation alkua. Kansainvälinen imperiumi syrjäytti kaupunkivaltion, olympolaisen uskonnon sijaan tuli mysteeriöitä ja mystillistä teologisoitua, syntyi uusi taide ja arkkitehtuuri kuvastamaan uusia olosuhteita. (Niiden luonnetta kuvaillaan selityksissä 3 ja 80.)

73 TUNTEMATTOMIA RAUNIOITA JA PAHKURAINEN KUOLLUT PUU ISBOROKSESSA. Khalkidike, Makedonia, Kreikan pohjoisosa

Khalkidiken niemimaan siirtokunta Stageiros tuli kuuluisaksi, koska se oli Aristoteleen syntymäpaikka. Se ryöstettiin ja tuhottiin, mutta Aleksanteri Suuri rakensi sen opettajansa kunniaksi uudestaan. Stageioksen sijaintipaikkaa ei varmasti tunneta, mutta paikallinen perimätieto yhdistää sen — luultavasti aivan oikein — Isborokseen. Tämä syrjäinen kylä nuokkuu suoalucella sen tien mutkassa, joka jatkuu etelään kohti Athos-niemellä ja sen luostareiden eristettyä erämaata. Lähelle sitä paikkaa, mistä kuva otettiin, on pystytetty Aristoteleen patsas. Lähistöllä on myös vaikuttavia vanhojen kreikkalaisten muurattujen rakennusten perustuksia. Kylästä avautuu suuinainen näköala Athos-vuorelle ja Aigeian merelle.

74 ROOMALAISEN TEATTERIN HOLVISTOA JA KEVÄÄN LILJÄ. Nikopolis, Epeiros. Holvisto 1. vuosisadalta jKr.

Augustus rakensi Nikopoliin sen voiton kunniaksi, jonka hän v. 31 eKr. saavutti Marcus Antoniuksesta meritaistelussa lähellä sijaitsevan Actiumin luona. Nämä kaksi kaupunkia kohoavat toisella puolen kapeaa kanaalia, joka johtaa Artan lahteen. Tämä lahti on muinaiselta nimeltään Ambrakia, ja sen eteläranta rajoittui homeerisiin Akarnanian kuningaskuntiin, joista yhtä hallitsi Penelopeian veli (selitys 4). Nikopoliissa oli stadion, teatteri ja toinen pienempi teatteri eli odeion (musiikkisali). Pääteatteri oli ensimmäinen huomattava roomalainen teatterirakennus Kreikan maaperällä. Heti kun draaman toiminta siirtyi orkestrasta proskenioniin eli näyttämölle (ks. selitystä 119), täytyi orkestran kehä jakaa kahtia, siirtää istuinrivejä taaksepäin ja suunnata näyttämö katsomoon päin. Kreikkalaiset eivät olleet koskaan kyllin rohkeita ottamaan tätä askelta, koska he eivät mielellään muuttaneet sellaisia muotoja, jotka olivat saavuttaneet vakiintuneen aseman. He tekivät ainoastaan kompromissiratkaisuja uuden — roomalaisen — rakennustavan kanssa. Roomalaiset keksivät myös holvien ja kaarien järjestelmän, jota he käyttivät tukemaan katsomoa; tämän järjestelmän ansiosta teatteri voitiin rakentaa ympäristöstään riippumattomaksi. Ei siis enää välttämättä tarvittu kukkulaa teatterin tueksi. Näitä periaatteita on kauniisti sovellettu Nikopoliin teatterirakennuksessa.

Raunioiden ulkopuolella kasvaa lilja, asphodelus, jota muinaisaikojen ihmiset käyttivät monin tavoin ravinnokseen.

75 MYKEENELÄISHAUTA Mazaracatan hautausmaalla Kefallenian saarella

Kefallenian saarella on löydetty lukuisia kalmistoja, joiden haudat ovat täsmälleen *Odyseian* kreikkalaisten aikakaudelta. Mazaracata on ehkä laajin päivänvaloon saatetuista mykeeneläisistä hautausmaista ja se on luovuttanut tutkijoille runsaat kokoelmat upeita koriste-esineitä ja aseita. Kuvatussa haudassa kolmiomainen, syvälle kaivettu käytävä (dromos) johtaa suorakaiteen muotoisen sisäänkäynnin kautta hautakammioon. Pohjapiirros muistuttaa sekä kupolihaudaa (selitys 20) että Cumaessa sijaitsevaa Sibyllan luolaa (selitys 93).

76 KORKOKUVA SARKOFAGIN KANNESTA. Arkeologinen ulkomuseo, Thessalonika, Makedonia. Klassilliselta muinaisajalta

Huokoisesta kivistä tehty nimetön sarkofagi, joka on huomion arvoinen yksinkertaisuutensa vuoksi. Sitä somistaa yksi ainoa liikuttava kiveen hakattu kuvio.

77 AFRODITEN PATSAS (osa). Agora-museo, Ateena. 2. vuosisadalta eKr.

Kaunis hellenistinen taideteos; laskostuksen monimutkaisuus ei vähennä sen yksityiskohtien tehoa. Patsasta on käytetty myös myöhäisen roomalaisen varustuksen rakennusmateriaalina.

78 MYKEENEN LINNOITUKSEEN KUULUVA MAANALAINEN KÄYTÄVÄ. Argolis. N. v. 1200 eKr.

Mykeene oli Agamemnonin argoslaisen kuningaskunnan pääkaupunki ja mykeeneläisen kulttuurin keskuspaikka. Mykeeneläiset olivat Akhaian kreikkalaisia, jotka saapuivat Peloponnesokselle useina aaltoina vuoden 2000 jälkeen. Heidän taiteensa, joskaan ei heidän

arkkitehtuurinsa, oli melkein kokonaan peräisin minolaisen taiteen aarreatasta, jota he tulkitsivat tietyllä aasialaisella jäyhyydellä ja kovuudella. Heidän uskontonsa näyttää olleen enimmältä osaltaan 'aigeialaista', siis kreetalaista, ja vain osittain 'olympolaista'. Mykeeneläisten maineikkain urotyö lienee ollut Troijan sodan voittaminen. Myöhemmin doorilaiset syrjäyttivät heidät, ja juuri doorilaisilta on etsittävä niitä uusia aineksia, jotka olivat luonteenomaisia myöhäiselle helleeniselle kulttuurille.

Mykeenen palatsilinnituksen varustelutyöt saatiin päätökseen vähän ennen vuotta 1200 eKr. Noihin aikoihin rakennettiin pitkä maanalainen käytävä, joka johti linnituksen eri osista alas kaivolle. Kaivo sai vetensä muurin ulkopuolisesta lähteestä, mikä turvasi vedensaannin piiritysten aikana. Holvaus- ja muuraustyö on samanlaista kuin Tirynsin maanalaisessa käytävässä (kuva 59), joka samoin on peräisin homeeriselta ajalta.

79 PERAMAN LUOLA lähellä Janinaa Epeiroksessa

Hiljattain löydetty Peraman luola sijaitsee Janinan järven rannalla. Stalaktiittien ja stalagmiittien kummalliset hahmot ovat johdattaneet paikallisten asukkaiden mieleen joitakin *Odyseian* henkilöitä ja kohtauksia ja saaneet nimensä näiden mukaan.

*Odyseias*sa mainitaan lukuisia luolia, kuten esimerkiksi Polyfemoksen luola, Kalypson tilava luola sekä najadien luola Forkys-lahdessa, jonka lähistöllä Odysseus vietti ensimmäisen yönä palattuaan kotiin Ithakaan. Kaikki nämä luolat tuntuvat olevan kuoleman symboleja. Najadit olivat Forkys-nimisen, kuolemaan yhdistetyn haltijaolennon tyttäriä. Homeroksen mukaan he kutovat luolassaan purppurapeitteitä kivisillä kangaspuilla, mahdollisesti juuri stalaktiiteilla. (Graves, *The Greek Myths*.)

80 LEPÄÄVÄ HERMES (osa pronssipatsaasta). Kansallinen arkeologinen museo, Napoli. Jäljittelee Lysipposta (n. 350–300 eKr.). Löydetty Herculanumin Villa Pisonista

Hellenistiseen kuvanveistotaiteeseen sisältyy sekä äärimmäistä realismia, joka yllättää tai järkyttää, että äärimmäistä idealismia, joka ilmenee sellaisissa akateemisissa töissä kuin korea Belvederen Apollo ja kainot, hekumalliset Venus-patsaat. Ennen nämä kaksi tyyliuuntaa olivat olleet erottamattomasti yhdistyneinä, ja parhaissa hellenismien saavutuksissa ne edelleen esiintyvät tavallaan rinnakkain. Napolin Hermeksestä käy ilmi raikas, pikkutarkka luonnonmukaisen pürteiden huomiointi. Jumalaa esittämään valittu malli on ollut sellainen poika, jollaisia edelleen näkee klassillisissa Välimerenmaissa: pienikokoinen, hentorakenteinen, kapealanteinen ja hoikka-jalkainen; hänen kasvonsa olivat kolmiomaiset ja päälaki sekä takaraivo litteät, korvat olivat ulkonevat, suu leveähkö ja leuka tarmokas.

Patsas on huolella sommiteltu säännöllisesti kiertyvään asentoon, joka on saatu aikaan kiertämällä kutakin vartalon viidestä vaaka-akselista (ne kulkivat pään, harteiden, lantioiden, polvien ja nilkkojen kautta) pystyakselin ympäri puoli kierrosta tai kolmen neljäsosakierroksen verran. Tämä oli Lysippoksen keksimä menetelmä ja se poisti ensi kertaa tyydyttävästi kuvanveistotaiteesta kolmannen ulottuvuuden esittämiseksi ilmenneitä vaikeuksia ja kömpelyyttä. Jäsenet voitiin asetella sellaisen kaavan mukaisesti, jonka ansiosta patsas oli joka suunnasta katsottuna yhtä miellyttävän näköinen. Siten

kuvanveistäjä saa käsiinsä uuden keinon esittää kuvattavansa voimakkaan totuudenmukaisesti ja raikkaasti ja samoihin aikoihin hän etsii liikettä ja tavallisimpia asentoja hallitsevia 'lakeja'.

81 SOTILASPUKUISEN PATSAAN SIRPALE. Muinaisen Korintin museo. Roomalainen, 1. vuosisadalta jKr., luultavasti Augustuksen ajalta

Yksi niistä huolitelluista sotilaspukuisista roomalaispatsaista, joita löydettiin Korintin kaivauksissa. Nahkapanssarin liepeitä on koristeltu näppärästi kaiverretulla reliefillä, jotka kuvaavat oinaiden, vuohien ja elefanttien päitä sekä harmaapartaisia ihmiskasvoja.

82 POSEIDONIN TEMPPELI Sunionin niemellä Attikassa. N. v:lla 444 eKr.

Sunion on Attikan eteläisin kärki, viimeinen piste, minkä purjeh-tija näki lähtiessään ja ensimmäinen, mikä tervehti häntä kotiin palattaessa. Se oli pyhitetty attikalaisille kilpakumppaneille Athenelle ja Poseidonille, joiden kummankin temppeli sijaitsi pyhitetyllä alueella (temenos), miltei täsmälleen neliönmuotoisella korokkeella, joka oli rakennettu suurista kivenlohkareista majesteettillisen yksinäisen kallionjyrkänteen huipulle. Kreikkalaiseen temppeliin sisältyvän geometrisen keskityksen viivat näyttävät jatkuvan ulospäin ja hallitsevan ensin pyhitettyä aluetta ja sitten itse maisemaa — ne houkuttelevat esiin ja vahvistavat maisemaan sisältyviä geometrisia elementtejä sekä syrjäyttävät ympäristön muut ainekset. Jos itse temppeliin ei sisälly tilavuuden vaikutelmaa, on avaruuden tuntua saatu aikaan sen ympärille, samaan tapaan kuin tietynlaisessa modernissa kuvanveistossa. Temppeliäkin on ehkä lähinnä pidettävä abstraktin kuvanveistotaiteen saavutuksena.

Poseidonin temppelin pylväiden ja arkkitraavin solakat ja suorat muodot saavat sen vaikuttamaan jäntevältä, suorastaan painottomalta; kun temppeliä katsotaan mereltä, laivasta, joka kiertää niemenkärkeä, maiseman liikkuvat, nauhamaiset viivat liittyvät siihen ikään kuin välttämättömänä ja ennalta määrättyinä yhdyssiteinä. Kallionjyrkänteen alempi rinne on jättiläismäisen joonialaisen pylvään attikalaisen jalustan muotoinen (kuva 100): kupera, kovera, ja sitten taas laajemmalti kupera.

Avainkuva XI, s. 166

KUIVUNUT VILLIVIHKUNAPUU Scillan niemellä Kalabriassa, eteläisessä Italiassa

Scilla on pieni kaupunki ja kallioniemi, missä tarun mukaan oli Skylla-hirviön kallio. Se sijaitsee Messinan salmen Italian puoleisella rannalla, lähellä vanhaa kreikkalaista Rhegionin siirtokuntaa, nykyistä Reggio di Calabriaa. Viidennellä vuosisadalla eKr. paikallinen tyranni Anaksilas, jonka valtioon niemi kuului, antoi linnoittaa sen, ja linnituksen suojaan kasvoi kaupunki. Kallioisella, jyrkästi mereen työntyvällä niemekkeellä kohoaa vielä nykyäänkin linnoitus.

Koiranpäinen Skylla oli yksi meren- ja kuolemanhaltija Forkyksen tyttäristä (selitys 79).

83 YHTEEN SOLMITTUA LAIVAN KÖYSISTÖÄ; taustalla Gibraltarin kallioita

Gibraltar oli toinen niistä Herakleen patsaista (selitys 121), jotka sijaitsivat Odysseuksen tutkiman maailman läntisellä äärellä.

84 SEIREENIEN SAARET *lähellä Positanoa Etelä-Italiassa*

Seireenien saaret esiintyvät monissa muinaisissa myyteissä ja taruissa. Latiumin asukkaat samastavat ne Napolin lahden Capriin, tai *Aeneidin* tapaan niihin saariin, jotka sijaitsevat lähellä Positanoa, saman lahden etelärantaa kehystävän kallioisen niemen toisella puolen. Ne olivat Vergiliuksen 'Insulae Syrenusae' ja 'Syrenum Scopuli', ja nykyisin paikalliset asukkaat kutsuvat niitä nimellä 'i Galli', kukot. Nimitys viittaa ehkä siihen linnunmuotoon, johon seireenit, kuten niiden serkut harpyiatkin, muinoin kuvattiin. Todennäköisempää kuitenkin on, että 'kukot' ovat saaneet nimensä sen keskiaikaisen linnakkeen mukaan, jonka oletetaan sijainneen jollakin niistä. Saariryhmään kuuluu kolme pientä saarta — luku vastaa tavallista seireenien määrää, jonka Homeros muunsi kahdeksi. Näiltä saarilta löytyy merkkejä roomalaisista rakennuksista, mutta nykyään ne ovat täysin autiot ja asumattomat.

85 NÄKYMÄ SAMESTA, *Kefallenian saarelta, Ithakaan päin (selitys 90)*

Homerosta myönteillen Vergilius kertoo *Aeneidissä* turmioon houkuttelujen luista, jotka peittivät seireenien kallioita ja muuttivat ne valkoisiksi (ks. selitystä 84).

86 MARMOREN VESIPUTOUS *muinaisessa sabiinilaisten maassa lähellä Terniä Umbriassa, Keski-Italiassa*

Italian ylistetyimpiä luonnonnähtävyyksiä, mikäli näin voidaan sanoa keinotekoisesta luomuksesta. Putoukset ovat nimittäin muinainen kanava, joka on kaivettu vuoren läpi Velinus-järvestä (nyk. Velino), jotta tämä saataisiin putoamaan n. 42 metrin korkeudesta Nahars-jokeen (nyk. Nera). Velinuksen liikkumattomat vedet pantiin siten liikkeelle, ja järvi muuttui joeksi luovuttaen käyttöön laajan alueen viljelyskelpoista maata. Tämän hyödyllisen 'Curiuksen kanavan' rakensi roomalainen konsuli Marcus Annius Curius Dentatus, muinaisroomalaisen miehuullisuuden malliesimerkki, sama mies, joka itsepintaisesti Roomaa puolustaessaan kukisti lahjakkaan mutta heikkotahtoisen Pyrrhoksen, Epeiroksen, Korkyran ja Leukaan kuninkaan, viimeisen suuren kreikkalaisen sankarin.

87 ANYTUUKSEN PÄÄ DESPOENAN TEMPPELISTÄ. *Lykosuran museo, Arkadia, Peloponnesos. Irrotettu alkuperäisteoksesta, joka on peräisin 2. vuosisadan 2. neljännekseltä eKr.*

Pää kuului valtavankokoisten kulttipatsaiden ryhmään, joka oli sijoitettu suurelle jalustalle Lykosurassa sijaitsevaan Despoenan temppeliin. Jalusta on yhä jäljellä syrjäisessä ja hylätyssä temppelissä. Patsasryhmän oli veistänyt taitava hellenistinen kuvanveistäjä Damoson Messeneläinen, ja siihen sisältyvät Anytuksen lisäksi Demeterin, Artemiin ja Despoenan hahmot. Viimeksi mainittu oli arkadialainen paikallishaltija, joka toisinaan yhdistettiin Persefonehen. Oletettiin, että Despoenan oli kasvattanut Anytus-titaani. Temppeli sinänsä oli rakenteeltaan täysin tavanomainen lukuun ottamatta yllättävän korkeaa friisiä. Patsaat asetettiin paikoilleen jonkin verran ennen vuotta 150 eKr., ja temppeli oli valmistunut ehkä hiukan aikaisemmin.

88 DIONYSIOKSEN KORVA LATOMIA DEL PARADISOSSA. *Syrakusa, Sisilia*

Dionysioksen korva on luola yhdessä Syrakusan lukuisista kalkki-

kivilouhimoista (*latomie*; selitys 94). Se oli asteittain laajentunut kaivauksen jatkuessa entisen vesijohdon kiemurtelevaa reittiä pitkin alaspäin, niin että se jotenkin muistutti jättiläiskorvaa; siinä oli myös sangen omituinen akustiikka. Tarun mukaan Syrakusan mahtava tyranni Dionysios (4. vuosisadan lopulla eKr.) sulki tänne vankkeja sekä kuunteli eräänlaisen vanhaan vesijohtoon yhdistetyn kuulotorven avulla heidän kapinaan lietsovia keskusteluitaan, jotka vahvistuvana kaikuna kohosivat ylöspäin. Kertomus palautuu ainakin taidemaalari Caravaggion aikoihin; Caravaggio kävi Sisiliassa v. 1558 (Brea, *Musei e Monumenti di Sicilia*).

Selväpiirteiset urat, joita pitkin kiviä louhittiin, ovat hyvin nähtävissä ja vaikuttaa todennäköiseltä, että ne ovat peräisin kuudennelta vuosisadalta eKr. Ne nimittäin muistuttavat kovasti tältä aikakaudelta olevan Cumaen Sibyllan luolan (kuva 93) vastaavia uria.

89 DELOKSEN RAUNIOITA. *Kykladit*

Etualalla sarkynyt amfora sortuneen huokoisen kivipylvään päällä. Taempana vasemmalla kohoa pyhä Cyntian kukkula, ja siellä on myös kuivuneen Inopus-virran uoma. Homeerisessa Hymnissä Apollolle Latona synnyttää Apollonin palmupuun juurella lähellä Cyntiaa ja Inopusta — ehkä kysymyksessä oli sama tuore palmu, jonka Odysseus näki Deloksella ja johon hän vertasi Nausikaata. Kukkulan juurella on kukoistavan hellenistisen deloslaistalon, Inopuksen talon, peristyyli (selitys 12). Taustalla hellenistisen kaupungin 'teatterikortteli' ja kauppasatama, sitten kapea kanaali ja sen toisella puolella Reneia. Tähän suurempaan saareen vietiin raskaana olevat naiset synnytyksen hetken lähestyessä, sekä kuolevat, koska oli kiellettyä syntyä tai kuolla pyhitetyllä saarella.

Joonilaiset asettuivat asumaan Delokselle ja Kykladeille ensimmäisen vuosituhannen alussa eKr. Kykladien nimitys johtuu kehää tarkoittavasta sanasta *kuklos*; ajateltiin nimittäin, että ne muodostivat kehän Deloksen, Apollonin syntymäpaikan ympärille.

Delos oli kreikkalaisille pyhä saari, koska siellä oli syntynyt mahtava jumala, Apollon. Apollon alkoi vähitellen edustaa kreikkalaisille ominaista kauneushannetta: taiteen, mielen, ruumiin ja käytöksen kauneutta. Hänen olemuksensa oli kuitenkin alkujaan tiukemmin uskonnollinen. Hän oli jumalallinen lainsäätäjä sekä profetian ja puhdistautumisen jumala. Myöhemmin hänestä tuli myös auringonjumala, tai sitten hänet yhdistettiin muuten läheisesti aurinkoon ja valoon.

Avainkuva XII, s. 181

RUUSUKE HELLENISTISESTÄ MONUMENTISTA. *Delos-saari*

Koriste on veistetty Naksoksen marmorista, johon on liitetty karkeitä hiekkakiteitä. Ne antavat kivelle karkean pinnan, joka eroaa suuresti kovasta ja hienorakenteisesta Paroksen tai Pentelikon-vuoren marmorista.

90 KEFALLENIAN RANNIKKOA ILLALLA

Kefallenia on Joonian meren saarista suurin. Se oli Odysseuksen hallinnassa ja hänen väkensä, kefalleenien, keskuspaikka. Odysseuksen viisiosaiseen kuningaskuntaan kuuluivat Kefallenian, Ithakan ja Zakynthoksen saariryhmä sekä kaksi aluetta mantereelta. Leukas (selitys 4) jäi Penelopeian veljelle ja Korkyra (selitys 40) paljon kauemaksi pohjoiseen, faiakilaisille.

Kefalleniasta on löydetty hellenistisen ajan tetrapoliin rauniot sekä huomattavan laajoja hautoja mykeeneläiseltä ajalta (kuva 75).

91 NÄKÖALA LINDOKSEN AKROPOLIILTA. *Rhodoksen saari*

Tlepolemus Argoslaisen, Herakleen pojan, kerrotaan perustaneen Lindos-, Ialysos- ja Kamiros-nimiset kolme kaupunkivaltiota. Tarustossa nämä kaupungit kuitenkin henkilöitiin auringon pojiksi (selitys 55) — luultavasti heijastusvaikutusta siitä tosiasiasta, että kreikkalaisia aikaisemmin oli asunut Rhodoksella. Myöhemmin perustettiin vielä kolme kaupunkia, ja yhdessä nämä muodostivat historiallisen ajan doorilaisen heksapoliin.

Doorilaiset jumaloivat Heraklesta. He nimittivät vaellustaan Peloponnesokseen 'herakleiden paluiksi', ja doorilainen Tlepolemus tuli Peloponnesoksella sijaitsevaan Argokseen todennäköisesti yhdessä muiden herakleiden kanssa. *Iliassa* kerrotaan, että hän toi kreikkalaisten avuksi kolme rhodoslaista laivaa auttaakseen kreikkalaisia Troijan sodassa noin sata vuotta aikaisemmin. Ehkäpä Agamemnonin tosiasiallisia liittolaisia olivatkin saaren ensimmäiset kreikkalaiset, joista Homeroksen tai rhodoslaisten kertojien oli sopiva tehdä tämän sankarin heimoveljiä.

92 LAIVAN KORKOKUVA. *Lindoksen akropolis, Rhodos. N. 180 eKr.*

Suuri korkokuva, joka varsin tarkasti esittää erikoista kolmisoututyyppiä, on yli viisi metriä korkea ja hakattu sinertävään kalkkikiviseinään kalliossa, joka muodostaa Lindoksen akropolin perustan. Vasemmalla näkyy pohjaltaan kuusikulmion tai ympyrän muotoinen syvennys, joka on koverrettu kallioon niin että sen ulko-reuna seuraa laivan kantta. Täten laiva näyttää erittäin realistisesti työntyvän esiin taustasta samaan tapaan kuin pieni laiva kuvassa 66 arkkitraavin koristepinnasta. Laiva oli todella mielikuvituksellinen jalusta sen kannelle pystytetylle patsaalle, joka kuvasi — kuten laivan peräpuolella olevasta kirjoituksesta on käynyt ilmi — erästä Hegisandroksen, Poseidonin papin, jälkeläistä. Kuvasta päätellen jälkeläinenkin hoiti samaa kunnioitettua virkaa.

Syvennyksen, laivan ja patsaan muodostaman kokonaisuuden on täytynyt olla hyvin vaikuttava: valtaisa näyte siitä kuvausvoimasta (selitys 3), mikä aina näyttää kiinteästi lüttyvän idän helleeneihin. Korkokuvan tekijäksi on merkitty vain yksi nimi, Pythokritos. Ei kuitenkaan tiedetä, onko hän suunnitellut kaiken vai suorittanut ainoastaan veistoksien viimeistelyn.

93 SIBYLLAN KAMMIOON CUMAESSA JOHTAVAN PITKÄN KÄYTÄVÄN SISÄÄNKÄYNTI *Flegryian kentillä Napolin lähellä, Etelä-Italiassa*

Ennustajan kammioon (adytoniin) päästään pitkin suoraa käytävää (dromosta), samalla tavoin kuin hautakammioiden arkkitehtuurista jo olemme havainneet (selitys 20), mutta Cumaen dromos on pitempi kuin yksikään tunnetuista minolaisista, mykeeneläisistä tai etruskien vastaavista käytävistä. Sitä valaisee kuusi siihen yhtyvää sivukäytävää, jotka saavat valoa niihin kaivettujen valoaukkojen kautta maanpinnalta. Dromoksen poikkileikkaus on selvä trapetsoidi (epäkäs), korkea ja kapea; sen sivut ovat kaltevat ja muistuttavat esihistoriallisen ajan 'kyklooppirakennelmien' kaarevakattoisia käytäviä, jollaisista yhden näemme kuvassa 59. Cumaen Sibyllan dromos on tyyliältään arkaainen ja sen tekotapa viittaa kuudennelle esikristilliselle vuosisadalle. Adyton sen sijaan on uusittu neljännellä

tai kolmannella vuosisadalla eKr. Ainciaan ja Cumaen Sibyllan tapaamista viimeksi mainitun adytonissa on tarkoin selostettu Vergiliuksen *Aeneidissä*. Roomalaisten aikana rakennettiin toinen suuri käytävä, jonka sisäänkäynti sijoitettiin kreikkalaisten tekemän käytävän sisäänkäynnin viereen. Najadienkin luola oli *Odyseian* mukaan kaksiaukkoinen, toinen sisäänkäynti jumalia, toinen ihmisiä varten.

94 LUOLA LATOMIA DEL PARADISOSSA. *Syrakusa, Sisilia*

Latomioiksi nimitettiin suunnattoman suuria kivilouhimoita, joiden valkeasta, huokoisesta kalkkikivestä sekä kreikkalainen että roomalainen Syrakusa oli rakennettu. Historiallisesti latomiat palautuvat viidennelle vuosisadalle eKr., mutta niiden rakentaminen on aloitettu jo paljon aikaisemmin (selitys 88). Myöhemmin niitä laajuutensa ja korkeutensa vuoksi käytettiin vankiloina. Niinpä ateenalaisten armeijan jäännökset olivat suljettuina latomioihin Syrakusan saatua v. 413 eKr. ateenalaisista suuren voiton, joka lopetti Ateenan vallan ja muutti Kreikan historian kulkua. Taru kertoo, että ne vangit, jotka osasivat lausua Euripideen runoja, päästettiin vapaaksi, kun taas muut myytiin orjiksi tai jätettiin luoliin menettymään. Nykyisin louhokset on muutettu reheviksi subtrooppisiksi puutarhoiksi.

95 ARTAN LAHTI. *Epeiros*

Näkymä Akarnanian rannikolta, joka vasemmalla viettää kohti Leukas-saarta ja Odysseuksen valtakuntaa. Nikopolis (kuva 74) näkyy vastakkaisella rannalla.

Plutarkhoksen ja Apollodoroksen mukaan Odysseuksen viimeiset seikkailut tapahtuivat Epeiroksessa, jossa hän solmi avioliiton Thesprotian kuningattaren kanssa ja perusti uuden perheen. Hän viipyi siellä kymmenen vuotta eli saman ajan kuin Troijan sodassa ja saman ajan kuin tunnetuilla harharetkillään, ennen kuin palasi vielä kerran kotiinsa Ithakaan, jossa hän kuoli Kirken hänelle synnyttämän pojan käsiin.

96 PUIMATANNER *Ithakan saarella*

Kreikkalaiset puimatanteret tehtiin litteistä kivistä täyden ympyrän muotoisiksi ja niitä käytettiin jyvien polkemiseen ja hedelmien kuivattamiseen. Niiden muoto on säilynyt muinaisista ajoista lähtien yhtä muuttumattomana kuin kartionmuotoisten majojen (avainkuva XIII), ja niiden vanhojen majojen tavoin puimatanteretkin ovat jatkuvasti uusien muotojen luomiseen innoittavia alkulähteitä. Elonkorjuuaikana puimatanterilla ja niiden lähistöllä tanssittiin ja laulettiin, niin kuin *Iliasta* käy ilmi.

Äskettäin on todettu, että klassillisen kreikkalaisen teatterin orkestran ulkomuoto on peräisin puimatanteresta. Vanhin historiallisena aikana tunnettu tapa palvella Dionysosta oli sellainen, että kuoro lauloi ja tanssi pyöreässä orkestrassa. Orkestra on siis ehkä ollut teatterirakennuksen siemen — samoin kuin Dionysoksen kuoro varmasti oli näytelmälle sekä siemen että malli — eikä suinkaan mikään myöhemmin lisätty hienous. (On oletettu että orkestra olisi ilmestynyt käyttöön vasta Epidauroksen teatterissa. Ks. kuvaa 8.) Dionysoksen kuoroista kehittyneitä dityrambeja ja draamoja esitettiin orkestroissa klassilliselta kaudelta lähtien. Katselijat istuivat läheisillä kukkulanrinteillä tai puisilla telineillä (kankaiden valkaisutelineillä?). Viimeinen kehitysaskel kohti täydellistä teatteria

oli kukkulaa vasten rakennettu kivi-istuinvyöhykkeiden rakennelma, joka laajeni säteittäisesti ulos- ja ylöspäin kuin pyöreästä orkestrasta heijastuvat aallot.

- 97 YKSITYISKOHTA ATHENEN PRONSSIPATSAASTA, joka löydettiin v. 1959 Ateenan Peiraieuksesta. 4. vuosisadan keskivaiheilta eKr.

Tämä tuntemattoman kuvanveistäjämasterin työ on yksi niistä monista Kreikan arkaaista, klassillista ja hellenististä taidetta edustavista esineistä, jotka kaivettiin esiin tämän vuosisadan tärkeimpiin kuuluvassa löydössä. Kätkö tuli päivänvaloon erään kauppahuoneen raunioista Ateenan satamakaupungin Peiraieuksen satamalueella. Se on melko varmasti osa Sullan v. 86 eKr. Ateenasta keräämästä suuresta sotasaaliista. Patsaat oli todennäköisesti varastoitu odottamaan kuljetusta Roomaan. Pääosa veistoksista on pronssia — seikka, mitä on pidettävä erityisen arvokkaana, koska niiden särkymisvaara tällöin on pieni ja koska sangen monia alkuperäisiä pronssiveistoksia sulatettiin antiikin aikoina. Kuvanveistäjän raaka-aineena pronssi antaa veistokselle yleensä sellaista luonnonmukaisuutta ja välitöntä tuoreutta, jota emme klassillisessa taiteessa useinkaan tapaa, koska lähinnä tunnemme sen kömpelöinä marmori-kopioina ja jäljennöksinä.

Vasemmassa kädessään jumalattarella ilmeisesti on ollut kilpi ja oikeassa pieni voittoa ja hyvinvointia kuvaava patsas. Näitä lukuun ottamatta patsas on eheä, ja sitä koristavat Athenelle luonteenomaiset tunnusmerkit. Korkea kypärä on ihmeen koristeellinen ja kevyt-rakenteinen (vrt. kuva 112). Rinnallaan jumalatar kantaa suojelevaa aigista, jota reunustavat käärmeet ja ornamentit ja jonka keskustassa on Medusan pää. Patsaan silmät on tehty puolijalokivistä. Katso myös kuvaa 131.

- 98 THASOKSEN MARMORIMUURI Thasoksen saarella. V:lla 492 eKr.

Traakian rannikon edustalla sijaitseva Thasos oli kaupallisen kukoistuksensa huipulla viidennen esikristillisen vuosisadan alussa. Traakialainen marmori oli huomattavaa vientitavaraa, ja Thasoksen kaupungin ympärille rakennettiin marmorivarustuksia sen jälkeen kun se vuoden 494 tienoilla oli joutunut odottamattoman hyökkäyksen kohteeksi. Kauniita muureja hajotettiin viidennellä vuosisadalla kahteen kertaan, mutta kokonaan niitä ei koskaan hävitetty. Kuvassa näkyvä osa muuria on läheltä kaupungin porttia: jättiläismäisen marmorilohkareen kylkeen on muurinrakentaja v. 492 piirtänyt sanat 'Parmenon teki minut'.

- 99 ARTEMISTA JA AKTAIONIA ESITTÄVÄ METOOPPI (osa). Kansallinen arkeologinen museo Palermossa, Sisiliassa. N. v:lla 470—460 eKr.

Yksi metooppi niistä kahdentoista metoopin sarjoista, jotka koristivat muinaisen Selinoksen 'E'-temppelin pylväskäytävän sisäpuolta. Neljä niistä on säilynyt eheänä, muista on vain palasia jäljellä. Tähän kuvattu koristeaihe esittää tarua Aktaionista. Artemis muutti Aktaionin uroshirveksi koska Aktaion oli yllättänyt hänet kylpemästä, ja metsästäjä-jumalattaren koirat repivät sitten hirven palasiksi. Kuvassa vasemmalla Artemis tunteettomasti johtaa hyökkäystä usuttaen kädenliikkeellä koiria Aktaionin kimppuun. Aktaionin muodonvaihdoista osoittavat hänen päästään ulos työntyvät hirvenkorvat ja turkki hänen hartioillaan.

Selinoksen kuuluisat metoopit ovat kymmenisen vuotta vanhempia

kuin ne Olympian Zeuksen temppelin veistokset, joita ne jonkin verran muistuttavat. Selinoksen metoopeissa näkyy kuitenkin paikallisia piirteitä selvänä vastakohtana Zeuksen temppelin veistosten tavanomaiselle klassillisuudelle: Selinoksen veistoksissa havaitaan pyrkimys intensiivisempään ilmaisuun, spontaaniseen toimintaan ja monivivahteisempaan yksityiskohtien esittämiseen, mikä näkyy varsinkin kiukkuisten koirien vääristyneistä piirteistä ja Aktaionin epätoivoisesta puolustautumisyrityksestä. Tämäntapaiset piirteet ovat oikeastaan 'epäklassillisia', mutta ne kuvastavat selvästi sisilialaisen eli 'länsimaisen' koulun itsenäisyyttä. Ne ovat voimakas-tunteisten maakunnallisten kuvanveistäjien tehokeinoja. Tällaiset taiteilijat olivat valmiit sekoittamaan klassillisuuden ja realismin, joiden kummankaan olemusta he eivät tajunneet.

- 100 ROOMALAISEN KYLPYLÄN JÄÄNNÖKSIÄ Delfoin pyhän alueen lähistöllä

Osa seiniä peittäneestä alkuperäisestä laastista näkyy holvatussa syvennyksessä. Etualalla joonialaisen pylvään jalusta ja ylösalaisin käännetty kapiteeli. Klassillinen joonialainen pylväsjärjestelmä oli jossain määrin erilainen Attikassa kuin itäisessä Jooniassa — nämä seudut olivat molemmat sen valmistuksen keskuspaikkoja. Varsinkin oli eroa friisin muodossa ja pylvään jalustassa. Attikalainen jalusta oli yksinkertainen: kahta suurta kuperaa osaa erotti toisistaan yksi kovera osa. Tässä kuvassa samoin kuin kuvissa 49 ja 129 näkyvät pylväät ovat tätä attikalaista tyyliä.

- 101 PITHOKSIA Knossoksen palatsissa Kreetalla. N. v:lla 1375 eKr. tai myöhemmältä ajalta

Pithokset olivat jättiläiskokoisia, tynnyrimäisiä saviruukkuja ruoka-aineiden säilytystä varten. Kun ne olivat täynnä, ne peitettiin pyöreillä kivi- tai savikansilla, ja usein puolittain haudattiin maahan. Ne ovat riittävän tilavia piilottaakseen sisäänsä miehen, ja tähän tarkoitukseen niitä on eräiden tarujen mukaan käytettykin, kuten myöhemmän ajan maljakkomaalauksista voidaan todeta. Näiden tynnyriruukkujen valmistaminen vaati taitoa, sillä niitä ei tehty pyörivällä jalustalla, vaan valamalla savea puisen kehyksen ympärille; kehys poistettiin, kun savi oli kuivunut.

Näissä pithoksissa on säilytetty öljyä. Ne löydettiin erästä Knossoksen makasiinista, jossa ne yhä vielä — Sir Arthur Evansin mukaan — olivat samoilla paikoilla kuin Mykeenen kreikkalaisten aiheuttaman loppukatastrofin aikoihin noin vuonna 1375 eKr. Niiden tekotavassa ilmenevät mykeeneläiset piirteet — kovuus ja ohuus — viittaavat kuitenkin siihen, että ne mahdollisesti ovatkin peräisin palatsin valloituksen jälkeiseltä ajalta.

- 102 TEATTERIN VIEREISTÄ MUURIA JA PYHÄKKÖ Dodonassa, Epeiroksessa

Etualalla kappale teatterin oikeanpuoleista tukimuuria. Muuri piti paikoillaan kukkulaa (selitys 15); muuraustyö on erinomaista, vaikkakin korjailtua ja kulunutta. Taustalla näkyy pyhitetty alue, jolla ollut Zeuksen temppeli hävitettiin kolmannella vuosisadalla eKr., mutta rakennettiin myöhemmin uudelleen. Dodonan oraakeli oli Kreikan vanhin ja Delfoin jälkeen merkittävin. Se juonsi juurensa esikreikkalaisista pelasgeista, joiden uskonnon pääpyhäkkö Dodona on ollut luultavasti jo niin varhain kuin noin 3000 vuotta

eKr. Kreikkalaisten valtakautena siellä jatkettiin ennustamista, joka eri ajanjaksoina jossain määrin muutti luonnettaan, mutta joka aina nojautui varhaisaigeialaisen uskonnon kahteen pääaspektiin: luonnonilmiöihin ja manalaan. Zeus tuli Dodonassa tunnetuksi jo varhain, luultavasti niiden doorilaisten kautta, jotka etelään hyökätessään kaikkein aikaisimmin levittivät hänen palvontaansa samoin kuin miessukupuolen yliherruuden periaatetta yli koko kreikkalaisen maailman.

Dodonan papit, Zeuksen profeetat, joita kutsuttiin nimillä Helles ja Selles, nukkuivat paljaalla maalla tai kuljeksivat paljasjaloin saavuttaakseen sen pyhien maanalaisten voimien emanaation, joka heitä innoitti. Helles oli alun perin erään Kreikan toiselta laidalta peräisin olevan doorilaisen klaanin nimi, ja sen mukaan saivat nimensä sekä itse maa että sen asukkaat — Hellas ja helleenit. Jumalan tahtoa tutkittiin kyyhkysten lennosta, arvan heitosta, lähteiden solinasta, tuulen suhinasta ja ennen kaikkea hänen pyhän temmensä lehivistä.

- 103 DODONAN TEATTERI KEVÄÄLLÄ. *Epeiros. 4. ja 3. vuosisadan vaihteen ajoilla eKr.*

Kuvassa näkyy teatterin katsomon kaksi alinta vyöhykettä sekä vasemmalla osa orkestraa ja näyttämörakennelmia, jotka on uusittu roomalaisena kautena (selitys 15). Etäämpänä kohoaa Pindos-vuoristo, Kreikan majesteettillisin, läpipääsemätön vuorijono, joka erottaa Epeiroksen itäisistä maakunnista.

- 104 AMONIA KUVAAVIEN OINAIDEN KUJA. *Karnakin temppeli muinaisessa Thebessä, Ala-Egyptissä. Uuden valtakunnan ajalta n. 1570—1085 eKr.*

Egyptiläisen temppelin kanoninen tyyppi osoittaa huomattavan selvää, asteittaista siirtymistä rajoittamattomasta ulkotilasta kohti täysin suljettua ja eristettyä sisätilaa. Ensimmäinen on sfinksien reunustama kuja, sitten avoin esipiha, joka johtaa katettuun pylväshalliin, sen jälkeen täysin suljettu piha sekä viimeksi pimeä ja ahdas pyhäkkö. Mitä peremmälle edetään, sitä pienemmiksi käyvät tilat. Karnakin temppeli, joka luultavasti on maailman vaikuttavin rautotemppeli, oli pyhitetty Amon Ralle, Auringon Amonille, thebäläisten suurelle oinaspäiselle suojelijalle, joka Zeus-Amonin oraakkelissa (selitys 70) samastettiin Zeukseen. Thebe oli Uuden valtakunnan pääkaupunki, ja tämä kausi oli Egyptin historian suuruuden aikaa; se vastasi suurin piirtein mykeeneläisten valtakautta Kreikassa. Näihin aikoihin pidettiin yllä vilkasta yhteyttä Egyptin ja Kreikan välillä. Akhilleus kuvailee Odysseukselle Theben loistoa, Menelaos ja Helena vierailivat siellä ja heitä kohdeltiin ylen vieraanvaraisesti.

Avainkuva XIII, s. 201

PAIMBNMAJA *Leukadiassa*

Kreikan erilaiset asukkaat ovat jo varhaisimmista ajoista lähtien rakentaneet pyöreitä, kartiokattoisia majoja. Ne ovat myöhemmän arkkitehtuurin toteuttamien pyöreiden rakennusten edeltäjiä. Alkuperäinen majatyyppi kehittyi mykeeneläiseksi mehiläiskekokattoiseksi kupolihaudaksi (selitys 20) sekä myöhemmin varsinaiseksi pyörörakennukseksi (kuva 47). Tästä kehittyivät hellenistiset ja roomalaiset pyörötemppelit, joista kehitys johdonmukaisesti kulki myö-

häisroomalaisten ja bysanttilaisten kupolikattoisten rakennusten kautta renessanssiajan sekä nykyajan arkkitehtuuriin.

- 105 HEVONEN JA RATSASTAJA. *Akropoliin museo, Ateena. N. v:lla 520 eKr.*

Akropoliilla on sarja ratsastajapatsaita, jotka kauniin yhtäjaksoisesti kuvastavat kehitystä varhaisarkaisesta kaudesta klassilliseen. Tässä kuvattu veistos on myöhäisarkainen ja siitä käy ilmi tälle kaudelle ominainen pirteys, joskaan ei vielä niin kauttaaltaan kuin sittemmin ensimmäisissä klassillisen kauden töissä; sen viehätys on terävyydessä ja tarkkapiirteisyydessä.

British Museumissa on maljakkomaalari Epiktetoksen tästä ryhmästä lautaselle maalaama jäljennös (E 136). (Payne and Young, *Archaic Marble Sculptures on the Acropolis.*)

- 106 DOORILAINEN KAPITEELI 'TAVOLE PALADINESTA'. *Metapontum, Etelä-Italia. N. v:lla 500 eKr.*

Metapontum, samaten kuin Poseidonia (Paestum), oli siirtokunnan siirtokunta. Doorilaiset sybariitit olivat perustaneet ne kummatkin seitsemännellä vuosisadalla eKr. Edellinen sijaitsi melko lähellä emakaupunkiaan Sybarista. Metapontumissa on kahden doorilaisen temppelin jäännökset. Nuorempi temppeleistä tunnetaan nimellä 'Tavole Paladine'. Kummastakin temppelistä oli toisinto (ehkä alkuperäinen) Paestumissa, jonka vastaavat pyhäköt oli pystytetty — Dinsmoorin käsityksen mukaan (*Architecture of Ancient Greece*) — noin kymmenisen vuotta aikaisemmin. 'Tavole Paladine' vastasi Demeterin temppeli, sekä toista, vanhempaa Metapontumin temppeliä Paestumin 'Basilika'. Metapontumin vanhemman temppelin jäännöksistä voidaan nähdä, että Etelä-Italian arkkitehtuurissa olivat sekoittuneet toisiinsa joonialainen koristelutapa ja doorilainen perusrakenne — sama ilmiö, mikä on todettu myös Paestumista tehtyjen löytöjen nojalla kummankin sikäläisen temppelin osalta.

'Tavole Paladinen' päädyissä oli kuusi doorilaista pylvästä, mutta sivustoilla vain kaksitoista, mikä on suhteellisen pieni määrä yleensäkin mutta varsinkin, kun otetaan huomioon se ilmeisen varhainen aikakausi, jolloin se oli rakennettu. Temppelin on tästä syystä täytynyt näyttää täyteen ahdetulta ja neliskulmaiselta. Kapiteelin ekhinosin profiili on suuri ja pyöreä eikä niin selväpiirteinen kuin milaisena se tavataan itse Kreikassa ja eräiden muiden siirtokuntienkin temppeleissä.

- 107 TORNIN SIVUSTAA SAMIKONIN LINNOITUKSESSA. *Muinainen Trifylia Peloponnesoksella. Ehkä 4. vuosisadalla eKr.*

Samikonin muurin seinämät on taidokkaasti muurattu monisärmäisistä kivistä, mutta julkisivut sen sijaan säännöllisistä puolisuunnikkaan muotoisista kivistä. Kuvassa näkyvät kivet ovat jonkinlainen välimuoto näistä. Rakennus kokonaisuudessaan lienee 400—200-luvulta eKr., mutta vastaavista muualla sijaitsevista rakennuksista päätellen ainakin monisärmäkivimuuraus on vanhempaa perua. Linnan sijainti on seikka, joka Kreikan arkeologian tuntijain keskuudessa on aiheuttanut mitä suurinta kiistelyä. Minoksen kreikkalaiset luopuivat doorilaisten maahantulon jälkeen (selitys 18) Lakoniasta ja asettuivat asumaan Trifyliaan, jossa heillä oli Herodotoksen mainitsema kuuden kaupungin liitto. Samikon, jossa sijaitsi tämän liiton Poseidonille pyhitetty temppeli, ei sisälly Herodotok-

sen esittämään luetteloon, jossa sen sijaan mainitaan Makistos, joka on samastettu Samikoniin. Samikon vastannee kenties myös Homeroksen mainitsemaa mykeeneläisten Arena-nimistä kaupunkia, joka oli perustettu korvaamaan Nestorin Pylost (selitys 19). Linnan paikka on nykyisin rehevän kasvillisuuden peittämä ja alapuolella olevat hiekkatasangot ulottuvat Joonian mereen.

108 'UUDEN TEMPPELIN' MAAHAN LUHISTUNEITA PILAREITA

Samothraken saarella. Luultavasti 3. vuosisadalta eKr.

Temppelin pystyyn jääneestä osasta on näkymä kuvassa 26.

Samothraken pyhäkkö oli pyhitetty 'suurille jumalille', joita olivat Aksieros, paikallinen esikreikkalainen Äiti, ja Kadmilos. Näistä kahdesta kehittyivät Demeter ja Hermes. Heidän uskollisina seuraalaisinaan oli kaksi kabeiria, joiden mukaan tämän paikan mysteerioita tavallisesti nimitettiin. Tähän joukkoon oli luettava vielä eräitä toisia ktoonisia jumalolentoja, jotka vastasivat kreikkalaisten Hadesta ja Persefoneta.

Kabeirien mysteeriot olivat kuuluisia jo viidennellä vuosisadalla eKr. Yhdessä vielä tunnetumpien Eleusiksen salamenojen kanssa ne olivat huomattavimmat ilmaukset siitä mystillisyyteen taipuvasta uskonnosta, joka hellenistisenä aikakautena oli ulottunut yli koko silloisen maailman. Nämä mysteeriot alkoivat uhrein ja rukouksin, joita seurasivat jumalallinen ilmestys ja pyhät näytelmät. Riitit lupasivat onnea tässä elämässä ja kuolemattomuutta tulevassa.

109 NÄKYMÄ DELFOISTA: TEATTERI, APOLLONIN TEMPPELI, KRISAN TASANKO

Nykyisessä muodossaan teatteri on myöhäishellenistinen (160 eKr.), kaudelleen erittäin tyypillinen (selitys 119). Se on rakennettu paikallisesta kalkkikivestä, joka sinertävänä ja hehkuvan oranssinvärisenä heijastaa pyhän alueen takana kohoavien Faidriadien värejä (selitys 44). Nämä värit ja niiden vivahteet muodostavat selvän vastakohdan vieressä näkyvän Apollonin temppelin huokoisesta Poros-kivestä valmistettujen pylväiden ja kalkkikiviperustan vaaleankeltaiselle ja vaaleanharmaalle. Tämä temppeli rakennettiin uudelleen neljännen vuosisadan puolivälissä eKr., mutta se on vain kalpea toisinto v:lta 505 eKr. peräisin olleesta temppelistä, joka oli kuulunut samaan myöhäisarkaaaiseen ryhmään kuin Apollonin temppeli Korintissa ja Ateenan Akropoliilla sijainnut Athena Poliaan temppeli täydellisessä muodossaan (selitys 22). Kaikissa näissä rakennuksissa oli monimutkainen pohjapiirustus, Cellaan kuului monta huonetta. Delfoin temppeliin sisältyi adyton, missä Sibylla lausui ennustuksiaan. Tässä temppelissä oli käytetty myös huomiota herättävässä määrin marmoria, vaikka perusrakenne kaikkien arkaaisten temppelien perusrakenteen tapaan oli huokoista kalkkikiveä (Poros). (Kokomarmorisia temppeleitä alettiin rakentaa vasta viidennen vuosisadan jälkipuoliskolla; suurten klassillisten rakennusten yksityiskohtien loistava selkeys on uuden materiaalin ansiota.) Uudet mittasuhteet, yksityiskohtaiset suunnitelmat ja kokonaisuutta rikastuttavan marmorin käyttö antoivat rakennusryhmälle selvän myöhäisarkaaian leiman.

Taustalla levittäytyy Krisan tasanko ja sen kuuluisat oliivipuulehdot, jotka sijaitsevat Delfoin kukkulakaupungin alapuolella. Tasanko oli syynä kolmeen Delfoin pyhään sotaan; ensimmäisen sodan jälkeen (590 eKr.) se määrättiin Delfoin omistukseen, ja siitä tuli

jumalten maata. Delfoi oli Kreikan suurin panhelleeninen pyhäkkö ja se syrjäytti Dodonan (selitys 102) kohoten ylimmän oraakkelin asemaan. Se oli alkujaan pyhitetty ktoonille jumaluuksille, ja yksi niistä, käärme Python, Maan Poika, oleskeli siellä suojellen oraakkelia, jolla jo oli papittarensa, Pythia. Apollo kukisti Pythonin ja otti oraakkelin itsellensä, ja doorilaisten maahantulon jälkeen hän hallitsi Delfoissa kenenkään estämättä pytholaisena Apollona. Hänen palvontaansa yhdistettiin myöhemmin Athena Pronaian (selitys 44) ja Dionysoksen (selitys 53) palveleminen.

110 PERAPAGADOKSEN KAIVO *Ithakan saarella*

Kaivo muistuttaa *Odyssiassa* kuvattua Arethusan lähdetä, jonka ylle kaareutui 'Korppien kallio'. Lyhyen matkan päässä on Marathian ylänkö, missä Eumaioksen arvellaan paimentaneen herransa sikoja, ja vähän kauempana sijaitsee Port Andreas, jossa Telemakhos nousi maihin Pyloksesta palatessaan. Näissä suhteissa saaren maantiede tarkalleen vastaa Homeroksen kuvauksia.

111 HAUTASTEELI. *Kansallinen arkeologinen museo, Syrakusa, Sisilia. 4. vuosisadalta eKr.*

Arkaaisen ajan hautakivireliefeissä kuvattiin melkein poikkeuksetta vain yhtä henkilöä (kuva 114). Aikaisin viidennellä vuosisadalla lisättiin kuitenkin usein toinenkin henkilö. Ne seisoivat tällöin vastakkain tai olivat ainakin kääntyneinä toisiaan päin clossa olevan ottaessa jäähyväisiä kuolleen.

Tämä reliefi edustaa hyvin tunnettua attikalaista tyyppiä neljäneltä vuosisadalta eKr., ja se löydettiin Tykhestä, eräästä vanhan Syrakusan korttelista. Henkilöhahmot kuvaavat melkoisella varmuudella ihannenuorukaista hyvästelemässä isäänsä tai kasvattajaansa. Jotkut ovat kuitenkin menneet niin pitkälle, että ovat selittäneet kuvatut Orfeukseksi ja Eurydikeksi. Sommittelussa on havaittavissa tiettyä alkuvoimaista ylevyyttä. Nuorukaisen taivutetun oikean käsi-varren summittainen lyhentäminen on sopusoinnussa hänen asentonsa huolettoman sulouden samaten kuin koko sommitelman ensisijaisesti dekoratiivisen tehon kanssa.

112 ATHENEN PRONSSIPATSAS (*yksityiskohta*), *löydetty Peiraieuksesta v. 1959. 4. vuosisadalta eKr.*

Katso selitystä 97.

Avainkuva XIV, s. 217

TERRAKOTTAKYLPYAMMEESEEN MAALATTU LEHMÄ JA VASIKKA. *Herakleionin museo, Kreetta. Myöhäisminolaiselta ajalta (n. 1375—1100 eKr.)*

Suuren Minoksen palatsin tuhoutumisen jälkeisenä aikana kuolleet usein haudattiin, epäilemättä köyhyyden vuoksi, pienissä kylpyammeissa ja arkuissa. Kuolleen pää laskettiin päänalukselle ja jalat taivutettiin polvista tiukasti koukkuun. Tässä ammeessa on myös aukko veden pois laskemista varten, mikä osoittaa, että se on alkujaan tarkoitettu kylpyammeeksi.

113 KORE, *Akropoliin museon n:o 674. Ateena. N. v:lta 500 eKr.*

Klassillinen tyyli ilmestyi Ateenaan vuoden 500 vaiheilla eKr. Aikaisemmalle myöhäisarkaaialle tyylille ominainen hienosteleva

tarkkapiirteisyys hävisi lyhyessä ajassa ja attikalaiset kuvanveistäjät palasivat takaisin vaikuttavaan ja yksinkertaiseen kuvaustapaan. Tämän ihastuttavan veistoksen kompositio rakentuu katkeamattomiin pystysuoriin ja vinoviivoihin. Edellä esiteltyyn kore-veistokseen (kuva 43) verrattuna puvun ja tukan yksityiskohdat ovat huolettoman ylimalkaista tekoa. Sen sijaan on patsaassa kauttaaltaan, mutta varsinkin kasvojen ja kaulan herkkävaraisessa käsittelyssä, raikkaan plastillista tunteikkuutta. Ensimmäistä kertaa esitetään tässä sellaisia ominaisuuksia kuin kasvojen ilmaisemaa arkaa pidätyvää ja ruumiinrakenteen tyttömäisyyttä.

114 HAUTASTEELLEN KATKELMA. *Agora-museo, Ateena. N. v. lta 530 eKr.*

Hienosta arkaaisesta hautareliefistä on jäljellä ainoastaan miehen jalkaterä ja taustalla makaavan koiran kiemurainen häntä. Tämä reliefi lienee yksi kaikkein varhaisempia ihmistä ja tämän koiraa esittäviä veistoksia (kuva 117) — tällaiset patsaat ovat suurta muotia seuraavan vuosisadan täysklassillisen kauden aikana, jolloin kuvanveistotaide alkoi muuttua sentimentaaliseksi ja teennäiseksi. Puuttuvat osat voidaan melko tarkkaan kuvitella Ateenassa ja New Yorkissa olevien samantyyppisten ja samoilta ajoilta peräisin olevien veistosten perusteella. Seisova henkilöahmo kohosi vain vähän tasaisesta pohjapinnasta, mutta sen ääriviivat olivat selvät ja terävät. Viimeksi mainittu piirrehän oli aidon arkaaisen tyylin tunnusmerkillisimpiä ominaisuuksia. Mainittu tyyli kuvasi tehostetun rohkeasti anatomisia yksityiskohtiakin, kuten jalkaterän luiden ja lihasten elävä esitys tässä veistoskatkelmassa osoittaa.

115 MARMORINEN KOIRA. *Pella, Makedonia. 2. vuosisadalta eKr. Löydetty Pellassa hiljattain suoritetuissa kaivauksissa (selitys 72)*

Brauronian Artemiille uhrattiin koiria. On löydetty koirankuvia, jotka ilmeisesti ovat kuuluneet Ateenan Akropoliilla sijainneeseen Artemiön temppeliin. Ei kuitenkaan ole saatu selville, mistä tämä koira on peräisin. Koska veistos on melko myöhäinen, saattaa se hyvinkin olla vain pelkkä realistinen tutkielma tai muotokuva ilman minkäänlaista uskonnollista merkitystä.

116 KHEMOUTSIN LINNA ja variksenpesä. *Luoteis-Morea, Kreikka. 13. vuosisadalta jKr.*

Khlemoutsi on nykyaikainen väänös vanhasta, kilpikonnanukuorta merkitsevästä sanasta Khelonatas, ja tällainen nimi johtuu sen kallioisen niemekkeen ulkomuodosta, jolle linna on pystytetty. Frankkien pitäessä sitä hallussaan lähes kaksi ja puoli vuosisataa kutsuttiin kallionientä Clairmontiksi ja linnan nimi oli Château Tournois. Se on Zakynthos-saarta lähinnä oleva paikka mannermaalla, (Zakynthoshan oli yksi Odysseuksen kolmesta saaresta) ja oletetaan — erään virheellisen teorian mukaan — Telemakhoksen kerran nousseen täällä maihin. Sama virheellinen teoria sijoittaa Nestorin Pyloksen (selitys 19) jonkin matkan päähän Khelonataasta sisämaahan päin, toisen samannimisen kaupungin viereen. On tietenkin mahdollista, että Odysseuksen saarten asukkaat ovat käyttäneet tätä nimeä muinaisina aikoina maihinnousupaikkanaan. Kalliojyrkänteiden juurella sijaitsee keskiaikainen kauppasatama, Killini. Frankit olivat rakentaneet linnan 13. vuosisadan alussa valloitetuaan Morean (Peloponnesoksen bysanttilainen nimitys). Korkeatorninen ja -muurinen linna, johon kuului kuusikulmainen päälin-

noitus, pitkiä holvikattoisia käytäviä, kappeli ja kirkko, on suurin frankkilainen rakennus Morean niemimaalla. Kallion huipulta voi hyvin selvästi nähdä Kefallenian ja Zakynthoksen, mistä päätellen sen ranskankielinen nimi (Clairmont = valovuori) on oikeaan osunut.

117 IKKUNARISTIKON VARJOJA MIESTÄ JA KOIRAA KUVAAVASSA HAUTASTEELLESSÄ. *Korintin museo. Roomalainen, Hadrianuksen aikakaudelta*

Löydetty läheltä Korintin propylaiaa. Mies on kuvattu metsästäjäksi, hänellä on mukanaan koira ja hän pitää kädessään ilmeisesti keihästä. Hän on alaston lukuun ottamatta toiselle olkapäälle soljella kiinnitettyä lyhyttä viittaa. Mittasuhteet vaikuttavat epäonnistuneilta, eivätkä yksinkertaisen viitan poimut ole luonnonmukaisia, mutta silti reliefistä säteilee voimaa ja miellyttävää välittömyyttä — nämä piirteet lienevät peräisin sen esikuvana olleesta aikaisemmasta veistoksesta. Reliefiä pidettiin aluksi kreikkalaisena, noin vuoden 400 vaiheilta eKr., mutta tekotavassa todettavat virheet samoin kuin pinnan sileys paljastivat sen roomalaiseksi. Ajoituksessa aikaisemmin tapahtuneella virheellä on oma merkityksensä: hadriaanisen ajan jäljennökset alkuperäisistä kreikkalaisista teoksista ovat erittäin tarkkaa ja huolellista työtä.

118 MYÖHÄISROOMALAISIA MUOTOKUVAVEISTOKSIA. *Cumae, Etelä-Italiassa, lähellä Napolia. Luultavasti 4. vuosisadalta jKr.*

Patsaat sijaitsivat lähellä Sibyllan maanalaisen käytävän ja kamion sisäänkäyntiä (kuva 93). Ne nojaavat pahaenteisesti kallistuneina Cumaen akropoliin suojamuuria vasten. Cumae oli kreikkalaisten ensimmäinen siirtokunta lännessä, perustettu pian kahdeksannen vuosisadan puolivälin jälkeen eKr. Nykyiset linnoitusrakennelmat ovat roomalaisia, mutta niiden alla ovat huolellisesti hakuista kivistä muuratut, viidennelle vuosisadalle palautuvat kreikkalaiset perustukset.

119 MEGALOPOLIIN TEATTERI ARKADIASSA, *Peloponnesoksella. 4. vuosisadan lopulta eKr.*

Epameinondas rakennutti Megalopoliin, samoin kuin Messenenkin (selitys 29—30), estämään v. 371 Leuktrassa voittamansa Spartan laajenemista ja voimistumista. Megalopoliista tuli Arkadian uusi pääkaupunki. Sen teatteri on Kreikan suurin ja sitä käytettiin koko Arkadian väestölle tarkoitettujen juhlatilaisuuksien järjestämiseen. Siinä on kuten Dodonassakin (selitys 15) kolme penkkirivivyöhykettä. Ne sijaitsivat kaikki korkeammalla kuin kunniapaikat ja syvennys, jotka näkyvät kuvassa ja jotka olivat orkestran ja katsomon välissä. Viimeisimmässä muodossaan se oli tyyppillinen esimerkki hellenistisestä teatterista, joka oli sekoitus klassillisesta kreikkalaisesta (selitys 8) ja roomalaisesta (selitys 74) teatterityypistä. Klassilliselle teatterille ominaisella tavalla penkkirivit kiersivät orkestraa pitemmältä kuin puoliympyrän verran. Skene-rakennuksen edustalle oli kuitenkin rakennettu matala koroke, proskenium, joka siis rikkoi pyöreän orkestra-alueen. Näytelmässä tapahtuva toiminta siirrettiin uuden komedian aikoihin n. v. 300 vaiheilla eKr., orkestrasta tällaiselle pysyväksi rakennetulle näyttämölavalle. Tämä aiheutti kuitenkin sen, etteivät auditorion äärimmäisissä laidoissa istuvat katsojat kunnolla kyenneet näkemään esitystä, joka

nyt tapahtui epämurkavan kaukana heistä. Roomalaiset kuitenkin ratkaisivat tämän vaikeuden yksinkertaisesti supistamalla katsomoa puoleen entisestään ja sijoittamalla näyttämön puoliympyrän muotoiseksi muutetun orkestran keskiviivalle.

- 120 SARVIPARIN SIVUKUVA *Knossoksen palatsin eteläisen propylaian restauroidussa länsisiivessä. Kreetta. III keskiminolaiselta ajalta, n. 1650—1550 eKr.*

Knossoksen palatsin (selitys 2) muurien ja rintavarustusten harjalle oli pystytetty riveihin sarviparia muistuttavia stukkirakennelmia. Ne olivat uskonnollisia symboleja, tarkemmin sanottuna 'vihkisarvia'. Jotkut näistä sarvipareista olivat luonnottoman suuria, kuten tähän kuvattu, joka kohoaa yli kahden metrin korkeuteen.

Pieniä sarvipareja käytettiin myös jalustoina pyhille kaksiteräisille kirveille (selitys 2) joiden kuvia on löydetty Knossoksesta kaikkialta veistoksina, maalauksina ja piirroksina — ilmeisesti tällainen kirves oli minolaisten tärkein uskonnollinen vertauskuva.

Palattuaan Ithakaan Odysseuksen oli kosijoiden voimainkoitoksessa ammuttava nuoli kahdentoista kirveen lävitse. Vanha homeerinen kysymys on, miten kirjaimellisesti tämän on katsottava tapahtuneen. Näyttää siltä, että professori Page on antanut vastauksen tähän kysymykseen eräällä elokuussa 1960 Oxfordissa pitämällään luenolla. Hän kumosi vakuuttavasti kaikki aikaisemmat selitykset ja väitti, että kultin kohteena olevat kirveet riippuivat varren päässä olevasta renkaasta ylösalaisin mykeeneläispalatsin seinillä. Tästä syystä niitä saatiin helposti käsille kaksitoista kappaletta. Ne otettiin seinältä ja pystytettiin maahan peräkkäin, varsi suoraan ylöspäin, ja jonossa töröttävät renkaat muodostivat erinomaisen maalitaulun.

Avainkuva XV, s. 231

KAPITEELI PARTHENONIN PYLVÄSKÄYTÄVÄSTÄ. *Akropolis, Ateena. 447—438 eKr.*

Parthenonin ainoa heikko kohta on pylväiden lukumäärä. Klassillinen päätypylväiden lukumäärä on kuusi ja sivustapylväiden kolme toista. Parthenonissa sen sijaan on vastaavasti kahdeksan ja seitsemäntoista pylvästä. Kolonnadin sisäpuolella, varsinaisen temppelin kummassakin päädyssä, on toinen rivi pylväitä, lukumäärältään kuusi. Nämä pylväät ovat solakampia kuin kolonnadin pylväät, ja niiden kapiteelit, jollaisesta kuvassa näkyy osa, niin ikään vastaavasti yksinkertaisempia; ekinoksen alaosa kiertää vain kolme uurretta neljän asemesta. Parthenon on Iktinoksen klassillinen mestariluomus. Sen täydellisyyttä hipovia mittasuhteita, tasapainoisuutta ja rytmiä elävöittävät toisaalta sellaiset ominaisuudet kuin ylevä loistokkuus ja orgaaninen elinvoima. Jokainen yksityiskohta on harkattu Pentelikonin marmoriin sellaisella viivojen ja pintojen eloisalla terävyydellä, että koko rakennus säteilee valojen ja varjojen kimaltelevaa leikkiä. Sitä paitsi ovat temppelin 'hienoudet', jolla sanonnalla tarkoitetaan mm. sitä, että melkein jokainen suora viiva ja tasainen pinta todellisuudessa on aavistuksen verran kaareva, loppuun saakka harkittuja ja kypsyttettyjä, niin että rakennuksen geometrinen suunnittelu täydellisesti sulautuu yhteen ympäristön kanssa orgaaniseksi kokonaisuudeksi. Näin on saatu aikaan luomus, joka edustaa humanistisen arkkitehtuurin korkeimpia ja puhtaimpia tavoitteita ja joka ei vain häikäise ylevällä sopusuhteisuudellaan, vaan myös herättää sekä ruumiillista että henkistä mielihyvää.

- 121 GYROSKOOPPI JA NÄKYMÄ GIBRALTARISTA

Gibraltarin salmea nimitettiin muinoin Herakleen patsaiden mukaan. Varsinaiset 'patsaat' olivat Gibraltar-vuori Espanjan eteläisimmässä kärjessä ja Pohjois-Afrikan Ceuta-vuoriston Atlas-vuori. Odysseassa kuvataan Atlas kantamassa harteillaan pilareita, jotka erottavat taivaan ja maan toisistaan (selitys 35). Eräässä tarussa Herakles suorittaessaan kymmenettä urotyötään otti pilarit Atlas-titaanilta ja kantoi niitä päivän. Toisissa taruissa Herakles itse pystytti pilarit maailman läntisen laidan sekä luvallisen purjehtimisen rajamerkeiksi. Niiden takana oli Okeanos-virta, joka virtasi ympäri maailman.

- 122 METSÄSTYKSEN JUMALATAR BENDISTÄ ESITTÄVIÄ KALLIORELIEFEJÄ. *Filippoin akropolis, itäinen Makedonia. Hellenistiseltä ajalta.*

Filippoin akropolille johtavaan kalliorinteeseen on hakattu pieniä reliefejä, jotka yleensä ovat melkein toistensa kaltaisia; kumileimaimen jälkien tavoin toiset ovat vähän epäselvempiä kuin toiset. Keskeinen hahmo niissä on Bendis, läheisestä Traakiasta peräisin oleva hurja jumalatar, joka ilmeisesti oli Filippoin palvotuin jumalolento. Bendis oli villi metsästäjätar, joka kaksin keihäin kävi saaliinsa kimppuun. Hän oli helposti vaihdettavissa kreikkalaiseen — tai kreikkalaistettuun — Artemikseen (selitys 14); mahdollisesti heillä oli sama alkuperä. Bendis oli myöskin kuoleman ja vainajien jumala lähten siten Hekateta ja, samoin kuin Artemiskin, Persefona. Tällaisena häntä palvottiin hurjissa verisissä juhlamenoissa. Bendis oli myöskin, edelleen Artemiin lailla, kuun jumalatar. Reliefeissä hänet on kuvattu Artemiin myöhäisklassillisessa puvussa, mutta varustettuna omalla keihäällään ja tarttumassa sarvista hirvihärkää, joka oli hänen tavallisimpia saaliseläimiään.

Traakialainen uskonto oli myöhempien aikojen Kreikan mystillisen uskonnon pääasiallinen lähde. Traakialaisheimot, jotka vain aivan pinnallisesti joutuivat kosketuksiin kreikkalaisten kanssa, pitivät luultavasti hallussa niitä alueita, jotka nykyisin kuuluvat Bulgarialle. Traakialaisten uskontoon liittyi ihmisuhreja, hurjia riittejä, magisia seremonioita ja pyhiä aterioita. Yksilön kuolemattomuus oli heidän uskomuksilleen olennaista, ja kreikkalaiset omaksuivat sen melko yleisesti. Dionysos (selitys 53) oli traakialainen jumala ja kabeirien mysteerit (selitys 108) olivat lähtöisin Traakian rannikon edustalla olevalta Samothraken saarelta.

- 123 KALMISTOA YMPÄRÖIVÄ KEHÄ. *Mykeene, Argolis. 1330—1300 eKr.*

Täältä löydettiin kuuluisat rikkaan Mykeenen hauta-aarteet. Ne kaivoi esiin Schliemann, joka uskoi niiden kuuluneen itselleen Agamemnonille ja tämän perheelle. Haudat ovat kuitenkin paljon vanhempia, jopa aikaisempia kuin ne suuret kupolihaudat Agamemnonin (selitys 20) aikaa edeltäneeltä vuosisadalta, jotka iästään huolimatta ovat saaneet nimensä Agamemnonin hallitsijasuvun jäsenten mukaan.

Vanhimmat haudat sijaitsivat alun perin kaupungin ulkopuolella. Neljäntoista vuosisadan lopulla eKr. Mykeenen palatsi ja linnoitus rakennettiin kokonaan uudelleen, niin että kuvassa taempana näkyvät kaupungin muurit sulki sisään myös hauta-alueen. Kalmisto merkittiin suurella kivikehällä, joka oli rakennettu siten, että suorakaiteen muotoisia kivilevyjä oli pystytetty kahteen samankeskiseen piiriin ja näiden päälle sitten pantu lappeelleen toisia samanlaisia kiviä. Ylemmät kivet ovat hävinneet, mutta pystysuo-

rista tukipaasista ovat useimmat yhä vielä jäljellä, kuten kuvasta saatamme nähdä. Piirien väliin jäävä ala, joka nyt on tyhjä, oli täytetty maalla ja ympäröity tasaisesti maapenkerellä. Samanlaisia suorakaiteen muotoisia kivilaattoja, muinaisen hautausmaan jäänteitä, oli pystytetty lähetyville osoittamaan kuutta vanhaa hautausta.

Mykeenen takana kohosi rivissä kolme matalaa vuorenhuippua paljaina kuin pyramidit Argoksen viljavaltat tasangolta. Voimakas nojautuminen näiden vuorten monumentaaliseen geometriaan on avain mykeeneläisten — tai tarkemmin sanottuna Mykeenen viimeisen vaiheen rakennusten muotoiluun. Vuorten muodot otti siis ohjeekseen se kuningas, joka rakennutti Atreuksen kupolihaudan, uuden palatsin ja uudet muurit sekä 'leijonaportin' ja joka viimeisteli juuri selostetun vanhaa hautausmaata ympäröivän kivikehän. Kysymyksessä on suurten massojen arkkitehtuuri, joka jo käytti hyväkseen sekä euklidista, taso- ja avaruusgeometriaa että Apollonios Pergeläisen toista tuhatta vuotta myöhemmin esittämiä säännöllisiä käyriä. Ratkaisu on luonteenomainen kreikkalaisille kun he halusivat tehdä syvän vaikutuksen yksinkertaisilla geometrisilla muodoilla ja monumentaalisilla massoilla. Nämä tehokeinot eivät koskaan lannista katsojaa valtavuudellaan vaan pysyvät inhimillisten mittasuhteiden rajoissa.

- 124 APOLLONIN TEMPPELI BASSAISSA. *Oikeanpuoleinen peristyyli satteessa, takaapäin nähtynä. Arkadian Figaleiassa, Peloponnesoksella. N. 450 eKr.*

Iktinoksen käsialaa oleva Parthenon oli klassismin mestariluomus. Hänen toinen luomuksensa, Bassain temppeli, on kokonaan erilaatuinen. Sitä voi empimättä luonnehtia romanttiseksi, ja se osoittaa todeksi Iktinoksen nerouden shakespearelaisen monipuolisuuden. Bassain temppeli on epätavallinen sekoitus vanhaa ja uutta, anakronistista sovinnaisuutta ja impulsiivista vapautta.

Suunnittelu on selvästi arkaainen: pitkillä sivuilla oli 15 pylvästä ja päädyissä kuusi ja kummassakin päädyssä olevien porttiikkien lisäksi oli cellan takana vielä toinen sisähuone (adyton). Temppeli on selvästikin ollut Apollonille pyhitetty, sillä siinä toistuu sama suunnittelu, mitä oli noudatettu, kun Apollonin suosikkitemppeli oli rakennettu uudelleen Delfoissa n. v. 500 eKr. Erikoista on, että temppelin alttaripääty ei ole kohti itää, vaan kohti pohjoista, ehkä kohti Delfoita tai kohti Apollonin tuntemaa hyperborealaisten maata (tämä maa on samastettu sekä nykyiseen Britanniaan että Venäjään). Suurimman osan hävitetystä rakennuksesta on pakko jäädä pelkän kuvittelun varaan. Todennäköisesti katottoman cellan kaikkien seinien yläosaa on kiertänyt ainutlaatuinen *sisäpuolinen* friisi. Ulkopuolelta on sivuseiniä reunustanut rivistö joonialaisia puolipylväitä, jotka tukimuurauksella oli kiinnitetty seinään. Nämä pylväät olivat erikoista, Iktinoksen tähän temppeliin suunnittelemaa tyyppiä. Cellan takaseinä puuttui ja sen tilalla seisoi yksinkertainen pylväs, jossa oli tietävästi ensimmäinen korinttilaistyylinen kapiteeli, klassillisen arkkitehtuurin sittemmin niin suuresti suosiman kapiteelityypin kaukainen esi-isä. Tämän huomiota herättävän uuden pylvään edessä seisoi Apollonin patsas. Temppelin sisäkatto (kuva 50) oli kauttaaltaan poikkeuksellinen. Suoritettuaan perustavat rakennustyöt Iktinos siirtyi Ateenaan osallistuakseen Parthenonin rakentamiseen. Bassain temppelin marmoriset yksityiskohdat, niiden joukossa sisäpuolinen friisi sekä joonialaiset ja korinttilaiset pylväät hakattiinkin vasta noin 25 vuotta myöhemmin, mahdollisesti Iktinoksen palattua takaisin.

- 125 SAMA PERISTYYLI AURINKOISENA PÄIVÄNÄ. *Edestäpäin katsottuna (ks. edellistä selitystä)*

Bassain temppelin pylväät muistuttavat suuresti Parthenonissa olevia Iktinoksen pylväitä; arkaaisena piirteenä on niissä kuitenkin pylväsrunгон yläpäähän koverretut kolme rengasta. Sitä paitsi ne on veistetty paikkakunnalta peräisin olevasta lujasta kalkkikivestä eikä marmorista eivätkä ne ole kallellaan sisäänpäin — Bassain maaseutupaikkakunnalla ei ollut varoja kaikkiin hienouksiin.

- 126 PVLVÄÄNPALANEN JA PIIRTOKIRJOITUSTA *Messenen agoralla, Etelä-Peloponnesoksella. Myöhäishellenistiseltä kaudelta*

Messenen laaja, suorakulmainen toriaukio, agora, on elävä esimerkki säännöllisestä hellenistisestä kaupungin suunnittelusta (selitys 54). Nämä palaset lojuivat tuhatkuntojen peittämällä nurmikolla, lähellä agoran koilliskulmaa sijainnutta neuvoston kokoushuonetta (bouleuterionia), josta ne lienevät peräisin. Messenian bouleuterion oli puoliympyrän muotoinen teatteri (selitys 8), ja sen orkestra oli pyöreä. Se on sijoitettu tiiviisti nelikulmaisen rakennuksen sisään samalla tavoin kuin Jooniassa sijaitseva Miletoksen kuuluisa bouleuterion, joka myös on peräisin myöhäishellenistiseltä ajalta (175—164 eKr.). Kuvissa 29 ja 30 näkyy Messenen kaupungin muureja.

- 127 PANIN LUOLA *Thasos-saarella*

Luola on Panille omistettu yksinkertainen pyhäkkö, joka on holvattu jyrkään kallioon Thasoksen kaupungin takana olevan kukkulan harjanteella. Ikivanhat askelmat veivät yli vuoren aina luolan aukolle saakka. Luolan sisäpuolelle kallioon on hakattu Pania huiluineen ja hänen vuohiaan esittävä syvennyskuva. Pan, osaksi pukkei, osaksi mies, oli Arkadian paikallinen eläinlaumojen ja hedelmällisyyden jumala. Sellaisena hän oli rakastelunhaluinen ja kansanomaisella tavalla musikaalinen. Hänellä oli kyky saada eläinlaumat ja miehet äkkinäisen paniikin valtaan, vallankin jos oli häiritetty hänelle pyhitettyä keskipäivän rauhaa. Pan asusti vuorilla, luolissa ja syrjäisissä paikoissa. Tarinoiden mukaan hänellä oli varsin vähän tekemistä muiden jumalten kanssa, mutta luonteensa perusteella hänet selvästi voitiin liittää kreikkalaisten uskonnon dionysiseen puoleen: hän oli hurmion, paniikin ja alkukantaisen kiihkon toinen ruumiillistuma. Viidennen esikristillisen vuosisadan alussa hänen palvontansa levisi kauas Arkadian ulkopuolelle ja vielä myöhemminkin, salamyhkäisen esoteerisen teologisoinnin aikoina, hänestä tuli suorastaan 'kaikkeuden jumala' (kreikankielen *pan* = kaikki). Pania pidettiin yleisesti toisen merkittävän arkadialaisen jumalan Hermeksen poikana. Eräässä muinaistarussa mainitaan hänen äidikseen itse Penelopeia, joka avioitui Hermeksen kanssa Odysseuksen ollessa Troijassa. Toisen tarun mukaan Pan oli kyllä Penelopeian poika, mutta kaikki Penelopeian kosijat vuorotellen hänen isiään.

- 128 ZEUKSEN TEMPPELI OLYMPIASSA. *Ateena. 174 eKr. — 132 jKr.*

Rakennussuunnitelma palautuu Peisistratokseen (selitys nimiaukeaman kuvaan s. 249) kuudennen vuosisadan lopulle eKr. Zeuksen temppeli oli äärimmäisen huoliteltua työtä kuten epäilemättä sen esikuvina pidettävät Vähän-Aasian arkaaiset joonialaistemppelitkin. Kaksi pylväsrivistöä ympäröi sitä joka suunnalla, ja molemmissa päädyissä oli vielä kolmaskin rivi pylväitä. Rakennus pystytettiin kuitenkin kokonaan hellenistisellä kaudella. Silloin alkoi näet uudestisuunnittelu, mikä lopullisesti toteutettiin vasta roomalaisten

aikana muutamia satoja vuosia myöhemmin. Rakennustyössä noudatettiin kauttaaltaan korinttilaista järjestelmää, ja monet pitivätkin juuri Olympian Zeuksen temppelinä ensimmäisenä merkittävänä korinttilaisena temppelinä. Tämä kunnia, sikäli kuin tiedämme, kuuluu kuitenkin Olban lähellä eteläisessä Turkissa sijaitsevalle Zeuksen temppelille — se on peräisin arvattavasti jo niin varhaiselta ajalta kuin neljännen vuosisadan lopulta eKr.

Todellisuudessa ei kreikkalainen arkkitehtuuri oikeastaan tuntenut kuin kaksi 'järjestelmää', doorilaisen ja joonialaisen. Korinttilainen järjestelmä oli joonialainen muissa suhteissa paitsi pylvään kapiteelin muotoilussa. Se on siis oikeastaan joonialaisen järjestelmän muunnos, jolla on se etu, että koristeaiheet kiersivät kapiteelia tasaisen pyöreästi, mistä syystä se oli helppo sijoittaa myös rakennuksen kuluihin. Korinttilainen pylväänpää lienee ensi kertaa ollut käytössä Bassoissa (selitys 124) sekä sitten Delfoin tholoksessa (selitys 47), mutta koska se oli niin koristeellinen, kreikkalaiset eivät milloinkaan käyttäneet sitä muualla kuin pyhien rakennusten sisäpuolella. Sen varhainen käytäntöönotto etäisessä Olbassa oli poikkeus, joka vahvistaa säännön, samoin kuin sen käyttö itse Ateenan Zeuksen temppelissäkin, jonka rakentanut arkkitehti lienee kyllä ollut kreikkalainen, mutta varmasti Rooman kansalainen. Muutamia kapiteeleja samoin kuin itse pylväitä tuotiin Olympian Zeuksen temppelistä Roomaan, missä ne panttiin kaunistamaan Capitoliumpia, ja roomalaisten mukana korinttilainen pylväsjärjestelmä valloitti maailman. Ja yhä vieläkin, milloin kapiteeli halutaan erityisen tyylikkääksi, käytetään melkein kaikkialla korinttilaista muotoilua, joka siten on jäänyt elämään muuten kuolleen arkkitehtuurimuodon jälkeen.

129 EREKHTHEIONIN LÄNSIPÄÄ JA KARYATIDIEN HALLI. *Ateenan Akropolis. 421—405 eKr.*

Erekhteion rakennettiin Parthenonin vastapainoksi Akropoliin eteläiselle sivustalle. Se olisi täyttänyt tämän tehtävän näkyvämmiin ja miellyttävämmällä tavalla, mikäli se olisi pystytetty aiottujen suunnitelmien mukaisesti eikä katkaistu Karyatidien (neitojen) hallin kohdalta. Sillä oli tarkoitus tehdä pitempi, so. kuvassa vasemmalla näkyvää länsipäätä oli määrä jatkaa katsojaa kohden ehkäpä saman verran kuin sitä kaiken kaikkiaan jo oli rakennettu, ja myös länsipääty olisi aiottu päättää samanlaiseen avoimeen pylväshalliin kuin itäpäätykin, jonka pilareista yksi näkyy kuvassa taempana. Temppeli olisi tällöin ollut melkein normaalin amfiprostyloksen (selitys 55) kaltainen. Tämä olisi kuitenkin merkinnyt etualalla muurin alla sijaitsevan Kekropsin hautakammion tuhoutumista samaten kuin luultavasti myös tuomiota Ateenan pyhälle oliivipuulle (selitys 10), joka kasvoi melkein täsmälleen samalla paikalla, kuin kuvassa näkyvä puu nykyisin. Joka tapauksessa näyttää arkkitehti kohdanneen vanhoista traditioista kiinni pitävien taholta vastustusta, ja häntä on kielletty jatkamasta työtä — samoin oli käynyt myöskin Akropoliin propylaiaa rakennettaessa, mikä työ oli lopetettu jo noin kymmenen vuotta aikaisemmin. Arkkitehti keskeytti rakennussuunnitelmansa lopullisesti ja teki sen mitä epäonnistuneimmalla tavalla. Eteläisellä puolella olevaa Neitojen hallia vastapäätä oli Erekhteionin pohjoisivulle, kuvasta heti vasemmalle, niin ikään rakennettu pylväshalli. Sen pylväät olivat paikan kaltevuuden vuoksi hyvin solakoita ja yhtä pitkiä kuin länsipäädyn pylväät. Julkisivun, so. itäisen päädyn pylväshallin pylväät sen sijaan olivat lyhyempiä ja kohosivat vain samalle korkeudelle kuin Neito-

jen halli. Täten syntyi tämän matalan tason ja verrattoman solakka-pylväisen pohjoishallin korkeamman tason välille suhde, joka vastasi oikeaoppista käytäntöä sen ajan temppelirakennuksissa. Sen sijaan on käsittämätöntä, ettei rakentava arkkitehti, vaikka hän jou-tuikin typistämään alkuperäistä ohjelmaansa, koettanut toteuttaa samaa oikeaoppista suhdetta myös länsipäädyn pylväiden osalta. Erekhteionissa säilytettiin useimpia ateenalaisten uskonnollisia ja historiallisia pyhiä esineitä: itäisessä osassa vanhaa kunnioitettavaa Athenen patsasta, läntisessä osassa Poseidonin kolmikärjellään kalliosta iskemää suolaista lähdetä, pohjoishallin lattiassa olevien aukkojen läpi voitiin nähdä kolmihaaran sekä Zeuksen lähettämien salamoiden jälkiä; länsipäässä taas sijaitsivat Kekropsin hautakammio ja ensimmäinen oliivipuun muodostaen yhdessä avoimen, puisto-maisen uhrilehdon.

Erekhteionin yksityiskohdat olivat omalle ajalleen loisteliaita, edelleenkin ne vaikuttavat voittamattoman hienoilta. Pylväiden kapiteelit kuuluvat hienostuneimpiin joonialaiskapiteeleihin, mitä koskaan on veistetty, ne ovat pikemminkin kultasepän kuin kuvanveistäjän työtä. Kauneimmat joonialaiset pylväät taas on löydetty läheisestä propylaiaista. Ne on suunnitellut Mnesikles, joka hyvin-kin on saattanut olla myös itse Erekhteionin arkkitehti. Joonialai-nen pylväsjärjestelmä saavuttaa niissä veistoksellisen lumousvoimansa ja lyyrillisen jaloutensa korkeimman kehitystason.

130 OLYMPOS-VUORI POHJOISESTA PÄIN NÄHTYNÄ. *Pieria, Pohjois-Kreikka*

Katso selitystä kuvaan 34, jossa Olympos-vuori näkyy etelästä, Thessaliasta käsin.

131 ATHENEN PRONSSIPATSAS (yksityiskohta). *Löydetty Peiraieuksesta, Ateenasta, vuonna 1959. Peräisin 4. vuosisadalla eKr.*

Katso selitystä 97.

132 DELFOIN AJOMIES (yksityiskohta). *486—n. 476 eKr.*

Syrakusan tyranni Gelon uhrasi tämän maineikkaan pronssipatsaan Delfoin Apollon pyhäkössä. Hänen nuorempi veljensä Polyzalos saattoi patsaan valmistustyöt päätökseen Gelonin kuoleman jälkeen, ja siksi omistuskirjoitus on vanhentunut. Muitakin alkuperäisen suuren patsasryhmän osia on löytynyt: palasia vaunuista, Nike-jumalattaresta ja ajomiehen palvelijasta.

Ujon viehätysvoimansa ja tarkkojen yksityiskohtiensa vuoksi tämä patsas sijoittuu Kreikan kuvanveistotaiteen pääkehityslinjojen ulkopuolelle. Vaikka Ajomies onkin peräisin suunnilleen samalta ajalta kuin suuri Poseidonin patsas (kuva 6), siinä ei kuitenkaan ole havaittavissa noina aikoina toteutettujen dynaamista tasapainoa mullistaneiden muutosten vaikutusta. Sen sijaan eri osien välisistä suhteista käy kauttaaltaan ilmi vanha ajattelutapa ja tietty arkaai-nen jäyhyys, joka tunnetusti lisää veistoksen charmia, ja monethan etsivätkin taideteoksista vain viehätysvoimaa.

Jalkaterät on ilmaistu herkä realistisesti, Donatellon veroisella eloisalla luonnonmukaisuudella. Sama yllättävä realismin tuntu vaikuttaa kautta koko patsaan ja huipentuu kuuluisaan 'ihanteelli-seen' päähän. Jopa siinäkin hätkähdyttävää ja vakuuttavaa yleis-vaikutusta lisäävät raollaan olevat huulet ja silmien tuijotus. Tuntuu siltä, kuin kuvanveistäjä ei todellakaan olisi osannut tehdä valintaa pysyvän yleispätevyyden ja katoavan todellisuuden välillä.

